

MENTOR

DIJAŠKI LIST
DVAJSETO LETO

IX/X

V tem zvezku sodelujejo /
Janko Mlakar / Dr. Joža
Lovrenčič / Viktor Smolej
/ I. Brnčič / Dr. L. Sušnik /
Fr. Grafenauer / Gorota-
nec / Mojmir Gorjanski /
Prof. Silvo Breskvar / M.
Vihar / Crassus

Vsebina.

Janko Mlakar / Spomini	193
Dr. Joža Lovrenčič / Mentor in njegovi sodelavci	199
Viktor Smolej / Josip Kozarac	213
Ivo Brnčič / Pesem	218
Dr. L. Sušnik / Slovansko zблиžanje	219
Fr. Grafenauer / Iz zemlje kraljeviča Marka	223
Gorotanec / Kdaj smo izgubili Koroško	228
Mojmir Gorjanski / Razkošni akordi	232
Prof. Silvo Breskvar / Nekaj o težnosti in o »teži« svetlobe	233
Mojmir Gorjanski / Trudna pomlad	238
Miha Vihar / V železnem taktu	238
Obzornik /	
Nove knjige	239
Naši zapiski	242
Pomenki	243
Rešitev ugank	244

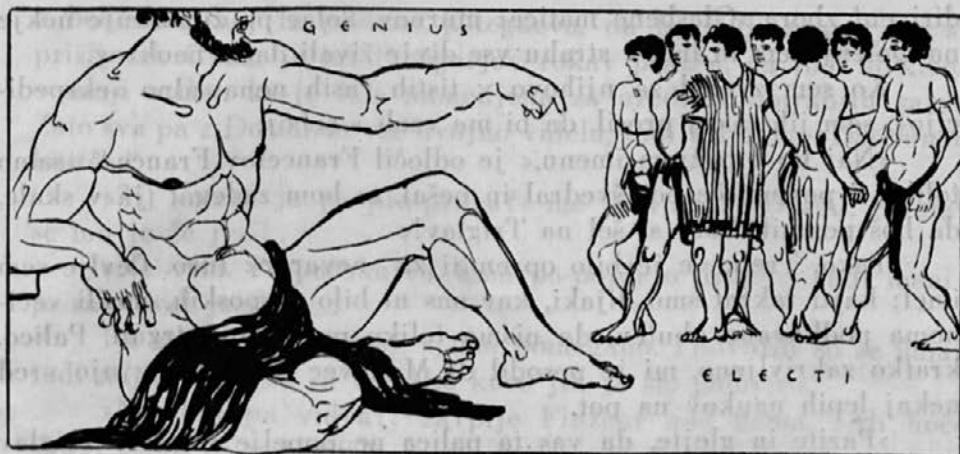
»MENTOR« V PRIHODNJEM LETU.

»Mentor« bo tudi v prihodnjem letu zanimiv. Že doslej je uredništvo dobilo mnogo tehtnih-rokopisov, leposlovja in razprav, ki jih bodo naročniki gotovo veseli, mnogo lepega in poučnega pa so še obljubili priznani pisatelji in strokovnjaki. Tako glede dobre vsebine nismo v zadregi, skrbi pa nas finančna stran. Vsi, ki vam je mar dobra vzgoja našega dijaštva, naročite se na list, da ga tako podprete! Dijaštvo pa prosimo, naj v svojih vrstah stori vse, da vzbudi zanimanje za svoj najstarejši list, ki bo rad prinašal tudi njegove prispevke, ako bodo dobri!

Uredništvo lista: Prof. dr. Joža Lovrenčič, Ljubljana, Zrinjskega cesta 7. / Na uredništvo se pošiljajo vsi rokopisi in dopisi, ki so namenjeni za objavo v listu. Rokopisi se ne vračajo. / Uprava je v Ljubljani, Miklošičeva cesta 7. / Na upravo se naslavlja vsa naročila in reklamacije.

Vsak naročnik, naj dobi list naravnost na svoj naslov ali pa pri poverjeniku, mora poravnati vso naročnino v prvi polovici letnika, sicer ne bo dobil več 6. številke.

Mentor izhaja med šolskim letom vsakega 1. v mesecu. Urednik prof. dr. Joža Lovrenčič. Izdajatelj in odgovorni urednik dr. Jakob Mohorič, Miklošičeva cesta 10. Tiska »Slovenija« (predst. A. Kolman, Ljubljana, Celovška 61. / Celoletna naročnina za dijake Din 30.—, za druge in zavode Din 40.—. Posamezna številka Din 4.—. Plačuje se naprej. / Št. ček, rač. pri poštni hranilnici v Ljubljani 14.676. / Naročnina za Italijo: Lit. 10.— za dijake, Lit. 15.— za druge; za Avstrijo: S 4.— za dijake, S 6.— za druge. — Plačuje se po italijanskih, oziroma avstrijskih čekovnih položnicah »Katoliških misijonov« v Grobljah pri Domžalah. — Naročnina za Ameriko 1 dolar, za vse druge kraje vrednost 4 švic. frankov. / Poverjeniki dobivajo za vsakih 10 plačanih izvodov enajstega zastonj. — Plačati pa morajo vso naročnino za vse naročene izvide pred izidom šeste številke vsakega letnika.

Janko Mlakar / Spomini.

Triglav.

Svoje počitniško delovanje v gimnazijskih letih sem s tem zaključil, da sem šel prvikrat na Triglav.

S pasjim tovarišem Dečkom sva prelazila že vse »Peči« od Smokuške poti do Brinvrha, in prehodil sem vse vrhove od Zelenice do Golice. Ponosni Triglav sem pa gledal le od daleč, seveda z občudovanjem in hrepenenjem.

Takrat je bil slovenski alpinizem še v povojih. Majhno, silno majhno je bilo število tistih, ki se niso držali pregovora: »Gora ni nora; nor je, kdor gre gor.« Ako se je kdo prikazal na ulici v planinski opremi, so ljudje za njim gledali, se smejali kratkim hlačam, ki so jih tedaj nosili le otroci, ter se čudili nahrbtniku in dolgi palici. Gorje pa ženski, ki bi se bila prikazala javno v hlačah, ali celo z golimi koleno! Hlače in seveda tudi njeno posestnico bi bili odpeljali na opazovalnico, gola kolena bi bila pa šla v Begunje zavaljo javnega pohujšanja.

V tistih časih torej, ko smo poznali nahrbtnik in cepin večinoma le s slik, se je četvorica bogoslovcev opogumila in »s preziranjem smrti« sklenila, da pojde na Triglav. Vsi štirje so vkljub temu, da so »tvegali« življenje na triglavskem grebenu, še danes živi in zavzemajo častna mesta v človeški družbi, kjer delujejo na različne načine za svoj in svojega bližnjega blager.

Finžgar je župnik, pisatelj itd., itd., Dostal je visok cerkveni dostojanstvenik in ves vijoličast pod vratom. Regen je profesor in

dirigent zbora »Glasbene matice« murnov, Šolar pa župnikuje nekje na Dolenjskem in ima v strahu vse divje živali daleč naokrog.

Ko sem zvedel za njihovo v tistih časih nenavadno »ekspedicijo«, sem jih takoj prosil, da bi me vzeli s seboj.

»Naj bo v božjem imenu,« je odločil Francetov France,⁴⁶ »samo toliko ti povem, če boš švedral in pešal, te bom zadegal tja v skale, da boš pomnil, kdaj si šel na Triglav!«

Tako. Treba se je bilo opremiti za »nevarno« turo. Čevlje sem imel; kajti takrat smo dijaki, kar nas ni bilo gosposkih, nosili večinoma podkovano obutev, da nismo toliko podplatov strgali. Palico, kratko zakrivljeno, mi je posodil dr. Muhovec in mi dal z njo vred nekaj lepih naukov na pot.

»Pazite in glejte, da vas ta palica ne popelje v smrt! Triglav ni Stol in ne Golica. Ako bi jaz imel odločilno besedo in bi bil za vas odgovoren, bi vas ne pustil na tako nevarno pot. Gospod župnik (Tomaž) vam preveč zaupa.«

Sedaj je bilo treba še malhe in brašna. Malho, pristno pastirsko — dišala je po kozah — mi je posodil Petrovčev, tisti, ki me je pozneje zapeljal, da sem kadil. Vanjo sem vtaknil dve klobasi, kos kruha in ploščato steklenico slivovke za slučaj, če bi prišle notranje zadeve kaj v nered. Ko sem še preštel denar (naštel sem 2 gl 72 kr), sem bil pripravljen na vse, tudi na — smrt. Zato sem se kaj ganljivo poslovil od Dečka, ki je bil zelo žalosten, ker ga nisem vzel s seboj.

Moji tovariši so se prav tako skrbno opremili in preskrbeli, zlasti z žgano pijačo. Dostal je kot nežen mestni otrok hodil prazen. Njegovi tovariši so pa imeli poleg drugega vsak v rokavu zavezano steklenico slivovke. Tem trem (namreč steklenicam) se je pridružila še četrta, ki jo je dala Kuntova mama⁴⁷ in nam obenem naročila, naj ji prinesemo za odpustek kamenja z vrh Triglava. Ker ni imel nihče nahrbtnika, je Finžgar tudi to steklenico vtaknil v rokav. Nosil je pa ni dolgo. Ko smo se namreč v Žirovnici vkrcavali, se je z rokavom zadel ob vrata; steklenica se je razbila in slivovko je popila žejna mati zemlja. Škoda, da tudi tistih ni, ki sta jih nosila Regen in Šolar; kajti žganje ni za gore. Toda takrat smo se še ravnali po navodilu Kadilnika, staroste slovenskih planincev, da sta alkohol in tobak najpotrebnejše brašno v gorah.

V Mojstrani smo si najeli vodnika. Da, taki magnati smo bili! Ta luksuz nas je stal 5 gl stare veljave.

Šli smo skozi Kot. Pri studencu smo pili žganje z vodo, od tam naprej pa samo žganje. Kadar sva z Dostalom, s katerim sva skupaj hodila, omenila, da naju muči žeja, nama je podal Finžgar steklenico

⁴⁶ Finžgar.

⁴⁷ Gospodinja v gostilni pri Kuntu na Selu.

z bodrilom, naj le pošteno potegneva, da bo lažji rokav. Ko smo prišli vrh Guba, je bil Finžgarjev rokav prazen, pa tudi steklenica v moji malhi, ki je bila namenjena za ureditev notranjih razmer. Zato sva pa z Dostalom vse dvojno videla, tudi takratno »Deschmann-hütte«.⁴⁸

»Ti, katera je pa pra-prava?« me je vprašal Dostal. Zaletaval se mu je že jezik.

»Ne vem. Po-počakajva, kam po-pojdejo drugi.« Tudi meni se je zaletaval jezik.

Pa nama ni bilo dosti s tem pomagano. Podvojili so se namreč tudi najini tovariši in v vsako kočo jih je šlo polovico.

»No, kaj pa vidva?« zavpije Finžgar nad nama. »Ali hočeta zunaj ostati in zmrzniti?«

Sedaj nama je bilo pa pomagano. Šla sva za glasom; ta je bil pa samo eden.

Pravijo, da ostane človeku sluh še potem, ko mu že vsi drugi čuti odpovedo. Resnico te trditve sem jaz skusil tam gori pred Dežmanko, ko se je vse v meni in krog mene vrtelo in mi je edino sluh še prav deloval.

Ponoči sem bil velik revež. Sem pač notranje razmere preveč pridno urejeval. Stokal in zdihoval sem, dokler mi ni Finžgar obljubil, da me bo vrgel ven v sneg, če ne bom tiho. Po tej obljubi mi je postalo nekoliko bolje in kmalu potem sem zaspal. Poprej sem pa še naredil trden sklep, da ne bom nikdar več s slivovko gasil žeje.

Drugo jutro smo bili že ob šestih vrh Triglava. Kako smo hodili? Pač tako, kakor so hodili takrat, ko ni bilo nikake žice, klini pa tako narazen, da si prihodnjega komaj z daljnogledom poiskal. Na Mali Triglav sem prilezel po kolenih, kakor drsajo romarice na Brezjah krog oltarja. Čez sedlo smo pa na Finžgarjev nasvet kar stekli, da je bilo hitreje za nami. Na vrhu smo se stisnili skupaj in prezebali. Moji tovariši so si z žganjem preganjali mraz in vodnik jim je pri tem človekoljubnem delu vneto pomagal. Jaz sem bil v spominu na nočne križe in težave to pot strog abstinent.

Dostal, velik umetnik pred Bogom, je narisal v alpenvereinovo spominsko knjigo razgled s Triglava, Finžgar je naredil primerno pesmico, drugi smo se pa podpisali kot priče.

Ko smo se dovolj namrazili, se odpravimo na odhod. Razporedil nas je Finžgar.

»Dostal, ti pojdeš pred menoj, na Regna bo Šolar pazil, na Janka pa vodnik, ki bo zadnji!«

Še enkrat smo se ozrli naokrog, potem smo pa odšli. Malo je

⁴⁸ Staničev dom.

manjkalo, da se nismo zadnjikrat v življenju ozirali. Tisti, ki nas je imel voditi, bi nas bil kmalu pripeljal na oni svet...

Do sedla smo lezli trdo drug za drugim. Ako bi bil vodnik tu padel, bi bili frčali vsi po vrsti v globino. Bila je torej velika sreča, da ga je žganje vrglo šele tam, kjer se greben zravnava v sedlo, ko smo bili že nekoliko narazen. Slišal sem za seboj le polglasen vzklík in ko sem se ozrl, sem zagledal tistega, ki bi moral po Finžgarjevi odredbi name paziti, drsati po obrazu in trebuhu tja proti snežišču. Urno sem ga zgrabil za nahrbtnik in začel klicati na pomoč.

Dostal in Regen sta prestavila težišče svojega telesa na tla in se jih krčevito oprijela (nekateri ljudje namreč ne prenesejo kričanja na opasnih mestih), Finžgar in Šolar sta pa takoj prihitela in sprejela vodnika v svoje varstvo. Še danes ju občudujem, če se spominim, kako sta ga spravljala nizdol. Dobro, da smo sestopili na bohinjsko stran, kjer že takrat ni bilo posebnih težav.

Ko je potem vodnik ležal z obvezano glavo tam doli v stari, vlažni koči Marije Terezije, je nekaj časa zdihoval in premišljeval, nato je pa dejal: »Gospodje, idite kar sami v Bohinj, saj bolje hodite kakor jaz. Meni najbolj kaže, da grem skozi Krmo domov. Samo to vas prosim, da mi ne zapišete v knjigo, da sem se upijanal. Sploh smo pa vsi pijani,« je pristavil nekoliko tišje, kakor sebi v tolažbo.

Odšli smo torej sami brez vodnika v Bohinj, čeprav smo ga baš za to pot vzeli s seboj. Na Konjski planini smo se poslovili. Še danes ga imam pred očmi, kako se je počasi gugal proti Krmi navzdol.

Mi smo odhiteli doli v Velopolje, si tam natrgali planink, se napili mleka in se nato spet povzpeli navzgor, kjer smo na Prevalu pod Toscem zagledali globoko pod seboj senike na zelenih Vojah.

»Kar tu doli naravnost jo udarimo,« je zapovedal Francetov France, ki je bil prevzel vodstvo. »Do tistih-le koč ne more biti daleč.«

In udarili smo jo. Ko se pokažejo nad nami »Štapce«, ki vodijo na Tosc, pravi Dostal: »Morda pa gre prava pot tam čez? Tu ni ne markacij ne steze.«

»Kaj, da ni markacij?« mu odvrne Finžgar. »Kaj pa je to, če ne markacija? Zapomni si, to so najboljše markacije v gorah!« (Pokazal je na tiste krožnike, s katerimi si krave »markirajo« svoja pota.)

Dostal je obmolknil in šli smo za »najboljšimi markacijami«. Hodili smo dolgo, dolgo in žeja nas je začela mučiti. Slednjič zvemo od neke planšarice, na katero smo zadeli že globoko doli v gozdu, da se tod ne more v dolino in da je bila Dostalova prava.

Treba je bilo spet nazaj, kar je pa šlo precej težje in počasneje. Oviralo nas je posebno gosto ruševje, skozi katero nam je »vodnik« izbiral bližnjico. Ko sem ga vprašal, kako se pride skozi, mi je takoj razložil tehniko te hoje.

»Fant, stopaj kar po vejah, kakor bi mehove tlačil, pa pojdel!«
In šlo je. Samo, da je bila ta »bližnjica«, s Prevala do Štapc, kakih dve uri dolga.

Prišli smo na Tosc. Tu je mlada planšarica pod varstvom svojega strica pasla in molzla krave. Najprej smo si pogasili žejo, nato pa legli k manj zasluženemu kakor potrebnemu počitku. To oboje nam je tako dobro delo, da se nismo mogli odtrgati od zelenih tal, in smo ostali v gosteh pri prijaznem dekletu, kateremu so dali na planino starega strica za — gardedamo.

Naslednje jutro smo se poslovili od gostoljubne dvojice in odšli čez Čiprije in Uskovnico doli v Bistrico, nato se pa po izvrstno prespani noči odpeljali skozi Štenge, ki se jim še takrat o kaki železnici niti sanjalo ni. Vozil nas je na lojterskem vozu Finžgarjev tovariš Godec, bohinjski domačin, fant majhne postave, tankega glasu in bistrega duha.

K Petranu na Bled smo prišli ravno prav h kosilu. To se pravi, čas je bil tak, da bi se nam tudi brez ozira na našo lakoto spodobilo kaj za pod zobe; toda natakarike nas niso hotele postreči. To nemarnost smo jim zelo zamerili, pa po krivici. Finžgar je namreč sebi in tovarišem preskrbel tako planinsko »opremo«, kakor da jo je pobral strašilom v koruzi.

Ker se ni nihče za nas zmenil, smo poskušali s kravaliranjem obrniti nase pozornost.

»Ali je to sploh kaka gostilna?« je zakričal Regen in zalučil denarnico po mizi. »Saj nismo berači, ampak bomo pošteno plačali!«

Sedaj sežemo tudi drugi po denarnicah in jih privlečemo na dan. Toda jaz sem imel smolo. Ko jo treščim na mizo, se odpre in iz nje se vsujejo tri desetice in nekaj bakra.

Naš kraval je pa le imel uspeh. Takoj je prihitel gospodar s prijazno namero, da nas postrežljivo postavi na cesto. Preprečil mu jo je pa Finžgar.

»Viktor,« mu je zaklical že od daleč, »naredi red, če je ta bajta res tvoja gostilna. Že najmanj dve uri čakamo (v resnici je bilo komaj deset minut), pa nas še pes ne pride povohat! Mar mislijo natakarike, ali kaj so že ti deklički, ki se tu med mizami sprehajajo, da bomo prišli s Triglava v cilindru in rokavicah?«

Viktor odpre najprej usta, se silno začudi, nato pa vzklikne: »France, kaj si res ti? In da ste bili na Triglavu? Takoj, takoj boste postreženi. Minka, Francka, kje ste pa, dekleta? To so gospodje bogoslovci, moj prijatelj France je tudi med njimi, saj ga poznate, tistega Dolencevega z Breznice. Prišli so s Triglava. Hitro jim postrezite!«

Bili smo res imenitno postreženi. Vsa pijača je bila zastonj.

Zvedeli smo pa to šele pri računu, malo prepozno, kakor je z obžalovanjem ugotovil Šolar.

Gostilničar je gostom takoj razložil, kdo smo in kje smo bili. Gledali so nas in občudovali. Mi smo se seveda temu občudovanju primerno obnašali. Lepo čednost skromnosti smo tisti dan porinili med staro šaro.

Po obedu smo se šli razkazovat po Bledu. Povsod, kjer je bilo več ljudi skupaj, smo se glasno pogovarjali o svoji turi.

»Kaj fantje,« se je ustil Finžgar pred Toplicami, »na Triglavu pa nismo imeli tako široke ceste? Zgoraj prepad, spodaj prepad, na levi prepad, na desni prepad, pod seboj pa ped široko stopinjo...«

Ljudje, vozniki in letoviščarji so nas pa občudovali, nas junake, ki smo živi in celi, čeprav vsi ožgani in raztrgani prišli s Triglava.

Najbolj se je pa postavil Regen.

Ustavili smo se pred Malnerjevo esplanado, na kateri je gospoda srebala kavo in pretegala svoje lene ude. Tu pokaže Regen na hotel in pravi: »Fantje, povem vam, če bi kdo sedaj prišel in rekel: ‚Kaj imaš rajši, da si bil na Triglavu, ali da bi ti kdo podaril Malnerjev hotel?‘, bi jaz prav gotovo brez premisleka izvolil Malnerjev hotel.«

Ko smo se bili dovolj razkazali, smo odšli čez blejski most na Breznico. Na veliki cesti smo se s kupa gramoza dobro založili s kamenjem in ga nesli naravnost h Kuntu kot odpustek s Triglava. Kuntovi, pa tudi nekatere druge prijateljske rodbine so potem nekaj dni kazale gostom »pristine kamene z vrh Triglava«, dokler nas ni izdal cestar, kateremu smo kup gramoza zmanjšali.

Tisti tedni po prvi moji triglavski turi so hitro potekali in le prekmalu je prišel čas, ko sem moral z drugimi brezniškimi dijaki vred v Ljubljano.

Po maturi sem šel na Šmarno goro in se zahvalil sv. Antonu, da me je tako lepo pripeljal skozi gimnazijo. Sedel sem, kakor pred osmimi leti po sprejemnem izpitu, pod cerkvenim zidom na travi in gledal na sive, tu in tam že s snegom pokrite vrhove, ki mi pa niso bili več neznani. Dolgo sem se od njih poslavljal. Vedel sem, da jih tako lepo in tako blizu ne bom več videl do pomladi.

Takoj naslednji dan sem šel skozi vrata, ki jih stražita dva v levje kože zavita orjaka...

Konec.

Dr. Joža Lovrenčič / Mentor in njegovi sotrudniki.

Ob zaključku dvajsetega letnika.

1. Postanek in razvoj »Mentorja«.

V jubilejni knjigi »Ob srebrnem jubileju škofijskega zavoda sv. Stanislava in škofijske gimnazije«¹ berem v poročilu o »Mentorju«: Rodila ga je potreba. Ko se je v zavodu sestavljal imenik knjig za posamezne razrede, se je pokazalo, kako malo primernega čtiva imajo dijaki. Zato se je oklenil tedanji rektor in ravnatelj dr. Ivan Gnidovec misli, da se mora ustanoviti dijaški list po vzoru nemškega Jugend-Gartenlaube. Uredništvo je sprejel dr. Anton Breznik in v jeseni 1908 je pričel list izhajati. V prvi številki je označil svoj program:

»Vam, slovenski dijaki, je namenjen ta list. — Zavedajte se moči in pomena svoje mladosti, dobe veselja in poguma, dobe veselih upov in vzvišenih idealov, dobe izobraževanja in samovzgoje.

Ta list vam hoče biti mentor v letih vašega izobraževanja. Kakor je zvesti Mentor varoval Telemaha, ga branil pred sovražniki, mu naklonil pomoč boginje Minerve (prim. Odiseje II. spev), tako hoče naš »Mentor« zvesto sodelovati pri izobrazbi vašega duha in srca. Naš čas potrebuje izobraženih mož, ki morajo nastopati z globokim znanjem in neupogljivo voljo v tekmi življenja; kdor se za to ne vzgoji v mladosti, je zamudil svoje življenje.

»Mentor« se bo oziral na vse zahteve, ki jih stavi nanj mlad, vedoželjen um in živo, iskreno srce. Izpolnjevati in utrjati vam hoče znanje, ki ga nabirate v šoli, odpirati dom umetnosti in znanosti ter vam kazati pota, ki sežejo do idealov. Nudil bo tvarine iz vseh strok, ki zanimajo mladega, po resnici hrepenečega človeka. Gojil bo leposlovje in modroslovje, umetnost in znanost. Na vrsto pride jezikoslovje, zgodovina, zemljepis, naravoslovne vede, potopisi, življenjepisi.

Ocenjevale se bodo knjige in spisi, gojile se bodo tudi športne stvari. List bo podajal matematične in fizikalne naloge in odstavke iz tujega slovstva za prevajanje.

S polemiko se list ne bo bavil; gibal se bo v mejah, ki so določene po šolskih zakonih.

S takim programom si je moral »Mentor« osvojiti dijaštvo, ki se ga je res oprijelo z velikim veseljem in ga pridno naročalo. Naročnikov iz dijaških vrst je bilo okrog 800, drugih 400 naročnikov pa je bilo večinoma med duhovščino. List, ki je obsegal v celoti 18 pol, se je tiskal v Katoliški tiskarni, zdaj Jugoslovanski, cena mu je bila za dijake 2 K, za druge 4 K. Uprava je bila v zavodu. Tiskarna, ki je vsako leto kaj darovala, preplačila naročnine in inserati so list, ki bi s samo naročnino ne mogel uspevati, od leta do leta znatno podprli, prav tako so bili tudi stroški za klišeje minimalni, ker so jih dobivali od tiskarne »Styria« v Gradcu in po posredovanju profesorja Hybaška od lista »Svetozor« v Pragi. Tudi dejstvo, da je honorar zahteval kdo le izjemoma, je treba omeniti, ker kaže s kako požrtvovalnostjo so delali številni sotrudniki z urednikom, da bi prvi dijaški list živel in se lepo razvijal.

Res je »Mentor« deset let živel in se tako lepo razvil, da si lepšega lista za dijaštvo nismo mogli želeči, a prišla je vojna, ki jo je sicer prestal, vendar pa leta 1918 radi denarnih težkoč omagal. Dve leti je ostalo dijaštvo

¹ Sestavil in uredil Anton Koritnik, direktor škofijske gimnazije, ob sodelovanju zavodskih profesorjev in prefektov. St. Vid nad Ljubljano. Založilo vodstvo Zavoda sv. Stanislava.

brez svojega priljubljenega mesečnika in ga težko pogrešalo. V šolskem letu 1921/22 se je zavodni ekonom g. Al. Markež opogumil in z ravnateljem g. Antonom Koritnikom sta priklicala list zopet v življenje. Uredništvo sta prevzela Fr. Omerza in dr. J. Samsa, ki sta »Mentorju« posvetila prav tako kot prejšnji urednik veliko skrb in ljubezen ter pritegnila k sodelništvu poleg starih sodelavcev še novih moči. Nova urednika sta v oklicu »Mentor redivivus« pokazala uspešno delo desetletnega »Mentorja« ter nato izvajala: »Tako je „Mentor“ deset let — od leta 1908/09 do leta 1918/19 — zadelaval občutno vrzel na polju našega poljudnega znanstva in mladinskega lep-slovja. In danes imamo celo vrsto „Mentorjevih“ spisov v naših srednješol-skih čitankah. Kruta vojna pa nam je tudi „Mentorja“ zadušila. Dve leti smo čakali, kdaj nam razmere omogočijo, da „Mentor“ zopet izdamo. Naj li čakamo še naprej? Zdi se nam, da ne smemo. Ne samo pogostno povpraševanje srednješolcev po „Mentorju“, še bolj dejanske potrebe našega dijaštva nas silijo, da začnemo — vkljub ogromnim denarnim žrtvam — zopet z izdajanjem „Mentorja“. Naš dijak potrebuje zveze med šolo in živ-ljenjem, potrebuje poglobitve in razširitve šolskega študija, potrebuje jugoslovanske kulturne usmerjenosti, potrebuje trdne kulturne orientacije na podlagi večnih krščanskih načel. To bo naloga „Mentorja“ in upamo, da jo bo srečno vršil; jamstvo za to nam dajejo odlični sodelniki, stari, ki so nam ostali skoraj vsi zvesti, in novi. Kdor je z nami prepričanja, da je „Mentor“ s temi cilji potreben, tega vabimo, da nas podpira, ali s prispevki iz katerekoli stroke, ali z naročbo.

Naša sedanost ni razveseljiva, mladina je naša prihodnost. Delo za mladino je naša tolažba, nam daje pogum in bo naša rešitev.

„Mentor“ bo izhajal pričenši z januarjem 1922 — kot dvomesečnik.

Dve leti je list vzdržal ob strašnih denarnih težavah, dasi je imel okrog 1600 naročnikov, ki so plačevali Din 10 ozir. Din 20, a delj ni šlo kljub raznim prostovoljnim prispevkom in podpornim akcijam: v zavodu so dijaki prirejali igre zanj in gojenci Goričani so mu z lirami skušali pomagati. Zaman. S — trinajstim letnikom je »Mentor« vnovič prenehal, a le za tri leta.

Potreba dijaškega lista se je v teh treh letih zopet javljala in klicala po obnovitvi »Mentorja«. Zavod v Št. Vidu zaradi lastnih težkoč ni mogel več sprejeti tega bremena na svoje rame, zato je Slov. kat. akad. starešinstvo na svoji seji v Tacnu pri Koširju leta 1926 sprejelo sproženo misel, naj bi se pod predsedstvom dr. Ant. Kodreta osnoval poseben konsorcij 25 članov, ki se zaveže vsak z zneskom 400 Din, da se plača s tem morebitni deficit, ki bi ga utegnil imeti obnovljeni »Mentor«. Dr. Kodre se je lotil z vso vnemo dela in kmalu vse potrebno uredil, da je v decembru »Mentor« zopet izšel, po obliki nekoliko manjši, a vendar vsaka številka v obsegu 24 strani. Ured-ništvo je prevzel Blaž Poznič. V 1. številki 14. letnika je napisal (dr. J. Debevec) uvodnik »Mentor po triletnem presledku«, v katerem je podal na kratko listovo zgodovino ter zaključil:

»Ko pa danes s hvaležnostjo gledamo nazaj na »Mentorjevo« trinajstletno delo, gre naš pogled tudi naprej v bodočnost: »Mentor« naj nadaljuje svoj klic in poklic! Morda ne bo tako dober, kakor je bil doslej; gotovo pa je čimdalje bolj potreben naši srednješolski mladini. Prvi oddelek svojega mladega delavnega življenja je »Mentor« v letu 1922/23 dokončal, danes pogumno stopa v drugi oddelek. Kakšen bo ta in kako dolgo bo trajal, to je odvisno od vas, slovenski dijaki!»

O programu lista je ponovno spregovoril J. Šolar v 15. letniku »Kaj smo in kaj hočemo«; ponavljajoč prvotne smernice lista, ki naj izpopol-

njuje občutne vrzeli nujno potrebnih pomožnih učil, še poudarja nalogo srednješolskega lista, ki naj ustvarja in krepi temelje medsebojnega zupanja med profesorjem in dijakom ter ju spravlja v živ človeški stik tudi izven šole. Obenem reagira na očitek, češ, da »Mentor« ni dijaški list, ko ga pišejo sami profesorji.

»Priznamo,« pravi, »vso važnost vaje v pisateljstvu že na srednji šoli, visoko cenimo vsako plemenito stremenje pri dijaku in »Mentor« je z veseljem sprejemal iz dijaških vrst literarne sestavke, jih ocenjeval ali tudi priobčeval, če so bili toliko zreli in če so sodili v dijaški list. Odločno pa zavračamo misel, da bi bil kak list dijaški, in to upravičen ali celo potreben, če se dijaštvo v njem vadi in uvaža v plitvo časnikarsko polemiko v raznih strankarskih, političnih in kulturnopolitičnih vprašanjih. Netenje in gojenje take omejene strastnosti nima z dijaštvom in šolo prav nikake zveze... Dijaške izdelke sodimo v tem pogledu s istim merilom kakor one odraslih. — Povemo odkrito: nismo tete in strici, ki prinašajo sladkorčke in sladčice — bili bi radi skrbni očetje, ki režejo svoji družini tečen kruh...«

Urednik Blaž Poznič se je z vso ljubeznijo posvetil listu, mu iskal novih sotrudnikov, skušal obdržati stare in je obenem pritegnil k sodelovanju tudi naraščaj iz srednješolskih vrst, ki se je od leta do leta številneje oglašal, in ni jih malo, kateri so vzrastli ob »Mentorju« in prešli v naše revije.

List se je prvi dve leti dalje tiskal v Jugoslovanski tiskarni, poslej pa v tiskarni »Slovenija«. Cena mu je od l. 1926. dalje Din 30 za dijake, Din 40 za druge.

Konzorcij je po prvem letu ob velikem deficitu prepustil list »Prosvetni zvezi«, ki ga je požrtvovalno začasno prevzela, zavedajoč se, kakega pomena je, in ga je doslej vzdržala, za kar smo dolžni posebno zahvalo njenemu vsakoletnemu odboru pod predsedstvom dr. J. Mohoriča, ki je ves čas obenem tudi »Mentorjev« odgovorni urednik. Zahvaliti se moramo tudi »Ljudski posojilnici« in »Vzajemni zavarovalnici«, ki sta »Mentorju«, ko je bil v težavah, izdatno pomagala.

Veliko priznanje je dosegel »Mentor« in z njim tudi urednik Poznič, ko je list Ministrstvo prosvete priporočilo vsem srednjim in meščanskim šolam. Tako je bilo priporočilo:

»Ministrstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije

Opšte odelenje P. br. 21.350.

10. juna 1930. god.

u Beogradu.

Na molbu uredništva Mentorja iz Ljubljane, Ministarstvo prosvete izdaje
uverenje:

da je Glavni prosvetni svet na svom 1728. redovnom sastanku, od 16. maja 1930. godine, dao mišljenje, usvojeno odlukom gospodina Ministra prosvete P. br. 21.350 od 10. juna ove godine, da se dijački list Mentor koji izlazi u Ljubljani može preporučiti učenicima srednjih i građanskih škola, kao i školskim knjižnicama tih škola.

Ovo uverenje izdaje se Uredništvu na njegovu slobodnu upotrebu, a po naplati takse od 20 (dvadeset) dinara koja je na molbu utisnuta i pravilno poništena.

10. juna 1930. godine, Beograd.

Zig min. prosvete.

Podpis.

To uverenje je priobčil »Mentor« v 1. številki 18. letnika, a ker je v nekem članku v zadnji številki ostal po neljubi pomoti neprimeren pasus, je bila zasežena in ministrstvo je preklicalo priporočilo. Ko je izdajateljica prosila za zopetno priporočilo, je morala dobiti novega urednika. Rešenje je bilo, da more dobiti novo uverenje šele po preteku enega leta.

Preklic priporočila je povzročil »Mentorju« nove težave, ker so po nekaterih zavodih menili, da je prepovedan, kar pa ni. Torej se sleherni — tudi dijak slejkoprej lahko naroča na »Mentorja«, kakor se lahko naroči na druge mladinske liste in revije, ki nimajo izrecnega ministrskega priporočila, katero bi se uradno prebralo v šolah.

Število naročnikov se je takole gibalo v zadnjih petih letih:

Leta 1928/29 — 16. letnik: 1194 dijakov, 658 drugih. Skupaj 1852.

Leta 1929/30 — 17. letnik: 1352 dijakov, 583 drugih. Skupaj 1935.

Leta 1930/31 — 18. letnik: 1667 dijakov, 503 drugih. Skupaj 2170.

Leta 1931/32 — 19. letnik: 1003 dijakov, 577 drugih. Skupaj 1580.

Leta 1932/33 — 20. letnik: 917 dijakov, 562 drugih. Skupaj 1479.

Pri ogromnem številu našega srednješolskega dijaštva in dijaštva meščanskih šol bi pač pričakovali vse več naročnikov; čeprav je tudi ta mentorska legija že lepa, le ne zadošča, da bi se mogel list tako razviti, kakor bi se rad. Mnogi o »Mentorju« in njegovi tehtni vsebini najbrž še nič ne vedo, ker sicer si ne moremo razlagati, da si ga ne naročijo.

Novi urednik je letos poizkusil list z »Mentorjevo knjižnico« še bolj popularizirati. Na »Mentorjevo knjižnico«, ki naj bi prinašala ponatise iz lista, je mislil že urednik Poznič. V njenem programu je, ako bi se poizkus obnesel, prinašati predvsem take sestavke in razprave iz vseh panog predpisanih predmetov, za katere nimamo doslej še potrebnih pomožnih knjig. Od časa do časa bi prišla na vrsto po možnosti tudi še ne priobčena dela in v vzpodbudo najmlajšim tudi antologije iz njihovih prispevkov v »Mentorju«.

To je kratka zgodovina o postanku »Mentorja« in o njegovem razvoju v dvajsetih letih, v katerih je odlično vršil vzgojno in izobraževalno nalogo med slovenskim dijaštvom, o čemer naj prepriča slehernega, ki bi dvomil, strnjen vsebinski pregled številnih sotrudnikov in njihovih prispevkov.

2. Mentorjevi pesniki.

Prva tri leta v »Mentorju« pesmi prav za prav ni. Bil je list za dijaštvo, kateremu je nudil zrelo delo zrelih mož, med katerimi pa pesnikov ni bilo. Dijak se je tedaj ob »Mentorju« res le učil, da bi sodeloval v tako izbranem krogu sotrudnikov, si skoraj misliti ni upal. Pa je urednik dr. Breznik pritegnil k sodelovanju polagoma tudi pesnike. Prvi se je oglasil za prigradniško pesmijo Silvina Sardenka s sonetnimi cikli in drugo liriko J. Lovrenčič, ki je priobčil nato tudi prvo redakcijo epa iz sholarskih časov »Trentarski študent«. Z veliko vnemo je sledil Bogumil Gorenjko-Ivan Pucelj —, ki je ona leta polnil Dom in svet s svojo mlado pesmijo, mimogrede pa M. Faeton. V petem letniku se je pridno oglašal Fr. Zalko-Kern — padel na soški fronti pri Gorici — in njemu so se pridružili vsak z eno pesmijo Domen Otilijev, Nedin Sterad in Esar Vano-Fr. Bevk ter Vid Vidov. V šestem letniku se je pojavil Leopold Turšič, potem pa I. Mohorov-dr. Ivan Pregelj s prigradnicami in z uspelimi prevodi nemških klasičnih pesmi, ki jih je dijaštvo v originalu bralo in se jih učilo iz nemških čitank (Goethe, Schiller, Uhland, Rückert, Lenau, Heine, Liliencron, Falke itd.) pa še Ivan Sadar.

V zbor pesnikov je vstopil v šestem letniku prof. Fr. Omerza, ki je začel velikopotezno delo. Prevajal je ves čas, dokler je »Mentor« izhajal

v zavodu, Homerjevo Ilijado, katere prvi del 12 spevov — je ponatisnila in založila Jugoslovanska knjigarna. Prestavil nam je pa tudi nekaj Horaca, Martiala in Katula ter še sam zapel v klasični latinščini. Kot prevajalec se nam je v devetem letniku predstavil Alojzij Benkovič s Heinejevo »Božjo potjo v Kevlaar« in nato še z Nerudovimi »Kozmiškimi pesmimi«, katerim je ob prevodu vzporedil original, da so tako dijaki lahko prodirali tudi v posebnosti češkega jezika.

V dvanajstem in trinajstem letniku se javljajo že imena mlajšega rodu. Tako srečujemo Joža Pogačnika, Tineta Debeljaka, ki tudi prevaja iz češčine (Sv. Čech, Brezina), p. Evstahija Berleca, Mirana Jarca, Ivana Jeretina, Ivana Okorna, ki sta bila zelo nadarjena, a sta mlada umrla, B. Preglja, Antona in Franceta Vodnika ter še Alojzija Pengala.

V prvih dveh ljubljanskih letih je zopet pesem v »Mentorju« kakor izumrla: oglašal se je le še Joža Pogačnik in vmes Dorošenko s svojimi drobnimi stvarcami. V šestnajstem letniku pa se že začne oglašati tretja generacija, ki se danes že krepko uveljavlja. Imena kot so Vanjuša, I. Brnčič, Onjegin, Iztok, Gašper Nevihta, Sfinks, Miha Vihar, Mojmir Gorjanski, Belopoljski, Severni, Dugoš — trije psevdonimi enega pesnika — Esen, Janez N. in morda še to in ono, vzbujajo upanje, da smemo pričakovati svežega življenja v gaju naših Muz.

3. Mentorjevi pripovedniki in dramatik.

Med pripovedniki, ki so se oglašali v našem listu, srečujemo odlična imena, kar priča, da so naši najpomembnejši možje Mentorjevo nalogo pravilno umeli in ga zato z veseljem in ljubeznijo podpirali. Prvi njegovi leposlovni sotrudniki so bili Fr. S. Finžgar, ki je priobčil dolgo vrsto izklesanih črtic, kot »Na pragu«, »Vzdržal je«, »Njiva«, »Silvester«, »Kamenar«, »Pomlad pod oknom«, »Pogreznjeni«, »Praznična misel« in avtobiografsko zgodbo »Študent naj bo!«, v kateri nam v živih barvah riše, kako je preživel prvo gimnazijsko leto v Ljubljani in jo — polomil; Peter Bohinjec — I. M. Dovič, ki je priobčil svojega originalnega »Kroparčka« in zanimive spomine na dijaško potovanje »Trikrat pri Savici« ter še živahni »Lov na jazbece«. Josip Kostanjevec se je uvrstil med sotrudnike, ko nam je »Na Krasu« nalil »Vino iz starih trt« in pokazal usodo kraškega »Sina«. Ksaver Meško, za katerega je bilo dijaštvo onih let silno navdušeno, je od leta do leta priobčeval svoje lirično ubrane črtice, iz katerih diha prava ljubezen do našega dijaka, kar izpričujejo prijetni »Spomini«, »Vrnitev«, »Naš literarni klub«, »Glad«, »Pametiva«, »Domovina se je maščevala«, »Romanje k Sv. Trojici«; Pavel Perko, ki je bil v Domu in svetu v prvem desetletju novega stoletja priljubljen črtičar, se je dijaštvu posebej predstavil s črticami in zgodbami »Moj Tone«, »Kaprice«, »Miholov Mihola«, »Stric Žan« in »V hipni blaznosti«, njegov drug Fr. Ks. Steržaj pa s Koprivnika, odkoder je poslal lovske slike »Za lisico« in »Moj prvi srnjak in še marsikaj«.

Temu starejšemu krogu se je že kot osmošolec pridružil Domen Otilijev — Peter Butkovič; priobčil je v prvih letnikih več črtic in slik, tako »Materi«, »Izza reformacije«, »Krizanteme — ve vzevite«, »Črtice iz naše zakotne doline«, »Sopotnik«, »Dom ob akacijah«, »Svoji materi«, »Vran«, »Majev spomin«, »Teofil«, »Joza« in »Za klavzuro«. Za Butkovičem sta se oglasila z leposlovno prozo še dr. Ivan Pregelj in France

Bevk. Pregelj, ki je tudi esejistično in z literarnimi pomenki — kritikami polnil »Mentor«, je priobčil svojevrstne bisere, kot »Dve legendi«, »Idila«, »Mati«, »Slike«, »Pravljica o kraljičini papigi«, »Arcana febris« in »Scabiosa Trenta«, Bevk je pa močno pod Cankarjevim vplivom pisal: »Črtice«, »Indija Koromandija«, »Mrlič«, »Makabejski bratje«, »Otroci iz Evrope«, »Piramida«, »Sličice«, »Strah«, »Ne kadi«, »Pevec«, »Prvo leto«, »Hieroglifi«, »Matija Gubec«, »Sovka«, »Nevidna roka«, »Straža«, »Tekma«, »Besede« in še »Tatič« kažejo to. »Tatič« je kot Finžgarjev »študent naj bo« avtobiografski. Pisatelj ga je izdal pozneje v posebni knjigi, prav tako je izbral tudi dokaj črtic iz »Mentorja« in jih uvrstil v svojo drugo pripovedno knjigo »Rablji«.

Dalje je poskusil v zavodskih letnikih s prozo tudi Bogumil Gorenjko, ko se je s črtico »Od doma — domov« naslonil na Finžgarja, Nedin Stérad-Ivan Poderžaj s prispevki »Tre Fontane«, »Zadnji žarki« in »Ob Adriji«, Rastislav-Jož. Barle z zgodbo o Radivoju Mlakarju, Bogdan Selimir-Ivan Dornik, ki kaže življenje »Na sobotni večer«, C. Savskij-Dolničar z »Izgubljenim sinom«, Miriam »S korakom v novo življenje«, Stanko Bor z »Velikonočnim dihom«, Aleksijev s »Slovesom« in »Nehvaležnostjo sveta«, Črt z »Društvom« in »Literarno zamero«, Tošar z »Belimi jezdec« in Zvonimir z zgodbo »Ne morem«.

Dr. J. Debevec, ki je zavodski »Mentor« podpiral z znanstvenimi prispevki, ga je v prvih treh letih ljubljanske ere podprl kot Sempronij Tiro z zanimivimi spomini »Iz dnevnika starega profesorja«, ki tvorijo z »Vzori in boji« in njihovim nadaljevanjem »Do zmage« klasično trilogijo. Potem, ko je Joža Lovrenčič v naslednjih dveh letnikih poskrbel za uvodno povest — »Med Scilo in Karibdo« in prireditve Greyevega »Moža gozda« —, se je Debevcu vredno pridružil s svojimi sijajnimi »Spomini« naš Janko Mlakar, ki se je bil že prej v splošno zadovoljstvo predstavil z »Mojo prvo zimsko turo«. Tudi šegavi I. Langerholc je bil vsem ljub znanec, saj je zajemal iz neusahljivega vira dijaškega življenja, kar kaže njegov »Katalog«, »Med mladimi literati«, »Buljče«, »Ali smo jih!« in »Ena študentovska«. Anton Komar se je oglasil doslej, žal, samo z »Utopijo«, J. Jalen pa je v ciklu »Pod stropom neba« ekskurziral in v prijetnih doživljajih učil gledati in spoznavati prirodo. Marija Kmetova je priobčila »Božiče«, Bogomir Magajna »Pastirja«, Mihael Mihajlovič Fujsov — Miško Kranjc — je zastopan s prvcem »Majska noč«, ki je slika iz dolinskega Prekmurja. Narte Velikonja se je postavil z »Nohtom na mezinu« in z neugnanko »Sonjico«, I. Brnčič je dokazal s »Tujino«, da je tudi svojevrsten pripovednik, Viktor Smolej pa je pokazal v »Leteči konjenici«, da zna biti dober satirik. In koliko jih je še v zadnjih letnikih! Ivan Rob, Ivan Krstnik, Jelenka, J. Žabkar, C. Kranjc, Drakoš, Alenka itd., itd., ki ste jih srečali v tem in onem letniku in jih še srečujete! Naraščaj se namreč oglašja zadnja leta kot nikdar prej. Koliko pravih pisateljev bo izšlo iz »Mentorja« bomo mogoče poročali že ob srebnem jubileju, ki ga upamo dočakati.

Pa tudi originalna dramska dela je prinesel »Mentor«. Tako je Josip Logar napisal igr »Radovan«, dr. I. Zoré dramatično legendo v petih dejanjih »Sveti Vid«, J. Dolenc je za šolske prireditve »ustvaril« prizore »Iz sklepne konference« in »Na valeti«, iz istega namena je tudi Quis priobčil prizor »Ko se je porajala Jugoslavija« in isti J. D. je priredil dvo-govor »O ljubezni do domovine«.

Ni dosti, da bi zadoščalo za razne prilike in potrebe, a »Mentor« je pokazal dobro voljo. Če bi imel na razpolago več primernih iger, bi jih pač več prinesel, tako pa mora čakati na boljše čase, ko bo lahko tudi Talija z njim zadovoljna!

4. Literarna zgodovina, jezikoslovje, upodabljajoča umetnost in glasba.

Od prvega početka dalje je »Mentor« leto za letom tolmačil svojim dijaškim naročnikom najrazličnejša vprašanja iz vseh panog umetnosti, bodisi da je obravnaval posamezne pisatelje in njihova dela, glasbenike in slikarje ali da je estetično motril to in ono teorijo in se pomudil ob umetnostnih problemih, ki so dijaka morali zanimati. Urednik dr. A. Breznik je razpravljal o jezikoslovnih vprašanjih, tako »Kako se jemljejo besede«, »O učenju srbohrvaščine«, »Zanimivosti iz našega štetja«, »Besedni homunkulus«, poročal o Medvedovih Poezijah II. in priobčil še marsikaj, česar ni podpisal. — Prof. Luka Arh je prvi začel z »Literarnimi pogovori«, Fr. Bevč je prispeval »Dve sliki iz moderne nemške lirike«, P. Butkovič-Domen Otilijev je napisal zanimivo razpravo »Gregorčičev Job«, v kateri je pokazal, kako je pesnik delal ob nemškem prevodu, ter še razne drobce o Gregorčiču. Dr. Anton Debeljak je ob stoletnici Goethejeve smrti napisal temeljit in pregleden sestavek »Goethe in Jugoslovani«, ter o Fr. Wiesthalerju, obenem pa je v »Drobižu« in podobnih rubrikah priobčeval kot Crassus informativne člančiče iz najrazličnejših poprišč človeškega dejstvovanja. Dr. Jož Debevec je v starejših letnikih zastopal s »Paberkami po naših srednješolskih čitankah«, s pomembnim navodilom »Kako in kaj naj čitam«, z »Romantiko« in raznim drobižem, v novejših letnikih pa je v »Knjigah in pisateljih« pokazal Shawovo Sv. Ivano, »Otona Župančiča, pesnika notranje svobode«, se spomnil »Ob stoletnici rojstva Fr. Levstika« in nam predstavil Zormana »Slovenskega pesnika v Ameriki«, na zadnjih straneh pa tudi še včasih pokramljal o tem in onem. Debeljak Tine je spregovoril o Antonu Vodniku in o Otokarju Březini. Dolence Ivan je tudi tu raznovrsten; vse ga zanima in o vsem zvesto poroča. O Kreku najprej: »Krekova binkoštna pesem«, »Temelji Krekove veličine«, »Hasanaginica kot drama«, »V domovini Simona Gregorčiča«, kar je sicer potopis, a vendar tudi literarnohistorično zanimiv; ob Debečevih »Paberkah« je najbrž nastal »Finžgar v srednješolskih čitankah« ter »O pesniku Jerneju Levičniku«. Ob aktualnosti sta se mu sprožila članka »O vprašanju slovenskega književnega jezika« pa »Naša doba« in vprašanje slovenskega književnega jezika, šegavo nam je pokazal »Dva zanimiva dijaška lista« in ju tako otel pozabi. Fr. S. Finžgar je ob slavnosti za pesnikov spomenik v Kamniku 1914 spregovoril »Anton Medvedu«. Dr. Iv. Gnidovec je prispeval temeljite sestavke o dialogu Minucija Feliksa »Octavius«, »K dialogu Octavius«, »Misli k sv. pismu« ter »Homer in njegova pesem«. Dr. Fr. Jaklič je razkril »Dve posebnosti svetopisemskega pesništva«, Koš Ivan je poročal o »Esperantu«, za njim pa L. Erzino »volapüku« in tudi o esperantu. Jos. Logar je obrazložil, kako »Poesia numine afflatur« in sporočil dijaštvu »Antona Medveda ni več...« Prof. Vojteh Hybašek je očrtal očaka češke zborovne skladbe P. Pavla Križkovskega, »Življenje in smrt Frid. Chopina« ter nas peljal na »Tekmovanje pevskih društev v Bruslju«. Iv. Koštial je tresel »Drobtinice iz zgodovine besed«. J. Lovrenčič je priobčil obisk »Pri dobrem gospodu«, govor »Medved in njegova pesem«, ob odkritju nagrobnega spomenika na Žalah 1913, »Matija Kračma-

nov Valjavec. Ob stoletnici, »Prvo srečanje« (z dr. A. Breznikom) in biografijo »Pesnik Ivan Trinko-Zamejski. Ob sedemdesetletnici«. Dr. Anton Medved, ki je v Mohorjevi družbi izdal ob stoletnici rojstva znano knjigo o Slomšku, se ga je spomnil tudi v »Mentorju« s sestavkom »Ob šestdesetletnici Slomškove smrti«, ob sedemdesetletnici pa je letos prepustil »Mentorju« svoj govor »Anton Martin Slomšek« dr. R. Kolarič. Toplo je Ksaver Meško obudil spomin na Antona Verovška in prof. Martina Cilenška. Prof. Omerza Franc nas je uvajal ob originalu in prevodu z »Odlomki iz del cerkvenih pisateljev« v dobo prve grške krščanske književnosti, ki je kljub važnosti in zanimivosti laiki na splošno ne poznamo. Pavlin Jernej je pisal o »Slovanskem apostolu sv. Cirilu«, tako tudi Viktor Kurent »Ob 1000 letnici rojstva sv. Cirila« ter še pod šifro K. T. »Premnogi bodo slavili njegov spomin«, dalje »Pij XI. in Vzhod« in pod A. C. M. K. »Znamenje«, v katerem tudi govori o cirilmetodijski akciji. Prof. D. P. je napisala lepo študijo o pesniku R. H. Rilkeju. Fr. Pengov nam je pokazal, kako je Nietzsche »Dosleden darwinovec«. G. Porenta je nekajkrat zamenjal paleta in čopič in platno s peresom in papirjem in napisal informativne strokovne sestavke »Iz starega Rima«, »Najnovejši pojavi v izobrazovalni umetnosti«, »Novejše češko slikarstvo« in »Smrekarjev Martin Krpan«. — Dr. Ivan Pregelj je bil v literarno-historičnih in literarno-teoretskih razpravah in še v »Književnih pomenkih« prav tako prijeten in zanimiv kakor v svojem leposlovnem delu. Ne verjameš? Potem kar beri »Valentina Vodnika ob stoletnici njegove smrti«, »Dve sliki iz moderne slovenske lirike« (Župančič, Sardenko), Ivan Cankar, »Literaren uvod v Podobe iz sanj«, »Zanimivosti iz nemškega slovstva«, »Iz poetike« (Roman, novela, impresionizem v slovstvu, moderna drama), »Kratek pregled hrvatskega in slovenskega slovstva«, »Iz slovenske moderne«, »Iz moderne«, »Nekaj misli in nasvetov glede memoriranja in deklamiranja na naših srednjih šolah« ter še »Študijske črtice za slovensko šolsko stilistiko in poetiko«. V. P. nas je poučil »O izreki grškega jezika«. Dr. Ivan Samsa-Stenar je bil s svojimi lepimi in mnogovrstnimi sestavki eden najbolj vnetih sotrudnikov. V tem poglavju naj omenim njegove vseskozi zanimive in aktualne članke kot »Nov indoevropski jezik«, poročilo o toharščini, jeziku Indoskitov, katerega sta prav tedaj odkrila in tolmačila berlinska učenjaka Sieg in Siegling; »Dr. Anton Mahnič«, »Tri vprašanja o čtivu«, »Homunkulus v slovenskem in latinskem pregovoru«, »Grški Pavliha«, »Sokrat«, »Platon«, »Aristoteles«, »Avgustinova podoba v akademiji«, narodopisna črtica »Pozdrav« in pregledno daljšo študijo »William Shakespeare« ter krajšo o R. Kraliku. Prof. Jakob Šolar je ob grobu mladega pesnika Ivana Jeretina napisal »Priatelju v spomin«, dalje je njegov »Doktor Faust«, ob petdesetletnici je obiskal za naše dijaštvo prvega urednika »Mentorjevega« dr. Breznika ter povedal, kako je bilo »Pri slovenskem slovničarju«. Njegov je tudi nepodpisani programni sestavek »Kaj smo in kaj hočemo« in še ta in oni drobec. Dr. Lovro Sušnik nas je temeljito seznanil s »Trobadursko liriko« in z »Narodno propagando v francoskem slovstvu«. Prof. Anton Sovre je napisal »Pismo o slovenski čitanki«, pri kateri je sodeloval in nam pokazal smernice, ki so sestavljalece vodile. Viktor Smolej nam je v »Velemeštu & Co.« pokazal tri sodobne pisatelje velikega stila, Uptona Sinclaira, Jeana Richarda Blocha in Johna Dos Pasos, ter v tej številki hrvatskega pisca Josipa Kozarca. Trentar-Joža Abram je prispeval zanimive »Spomine na dr. Jan. Ev. Kreka« in nič manj ni tehten njegov sestavek »O stikih dr. Mahniča in dr. Kreka s srednješolskim dijaštvom«. Zadnja leta nam je

s spretnim peresom posrečeno izklesal like srbskih in hrvatskih pisateljev in pesnikov Aleksa Šantića, Avgusta Šenoa, Vojislava J. Ilića, Silv. Strahimira Kranjčevića, Mih. Nikolića in Vladimira Vidrića Ivo Brnčić-Vannjuša. V veliko čast si šteje Mentor, da ima med svojimi sotrudniki tudi častitljivega starosta slovenskih piscev g. prelata msgra Toma Zupana, ki je pisal o Mencingerju v sestavku »Advokat naših dni«. — Ter seglav Fr. je razpravljal o »Potrebi lepočutne izobrazbe«, dr. Ant. Zdešar se je zamislil v »Fata sermonis Latini« in še poročal »Emile Zola pa resnica«. Dr. Ivan Zoré je priobčil avtobiografijo Jensa Jörgensena, anonimna pa je »šestdesetletnica Fr. S. Finžgarja« in sestavek o Karlu Mayu, ki je postal v prevodih Cirilove knjižnice zopet aktualen. Narte Velikonja je opozoril spretno in nazorno na »Uživanje literarne umetnine«, Silv. Škerl pa je pisal »Književna pisma« in V. V. se je spomnil G. K. Chestertona. — Tu naj še povem, da tudi stenografije ni »Mentor« pozabil. Prof. Fr. Rebel se je je spomnil s člankom »Slovenska stenografija«, Ivan Dolence pa je pisal o njej »V stenografskem uradu državnega zbora« in »Na obisku pri očetu srbske stenografije«.

To so sotrudniki in njihovi prispevki, ki spadajo pod poglavje književnosti in umetnosti. Pripomniti bi moral, da sem mogoče nehote koga še prezrl, kar naj mi oprostí. Omenim naj še, da je v drobižu dolga vrsta književnih poročil in prispevkov, ki so silo zanimivi, literarne pomenke pa sta pisala poleg urednikov v ljubljanski dobi še dr. J. Žagar in B. Pregelj.

Mnogo, premnogo sestavkov tega področja ima trajno vrednost in bi jih zaman drugod iskal. Zato sezi po njih, ki jih nisi še bral!

5. Vzgojni sestavki.

Videli smo, da si je postavil »Mentor« za nalogo ne le »odpirati dom umetnosti in znanosti«, temveč tudi »kazati pota, ki sežejo do idealov«. Ta pota je res z vso ljubeznijo kazal in oni, ki so ga poslušali in se ravnali po njegovih nasvetih, so mu gotovo hvaležni. Med »Mentorjevimi« vzgojitelji in svetovalci srečujemo dr. J. Demšarja, ki je pokazal »Pot vseučiliškega profesorja do sv. Cerkve«, Ivana Dolence, ki je svetoval »Nekaj za počitnice«, povedal »Kaj me je učilo kmetovanje« in ugotavljal učne uspehe in neuspehe dijaštva »Iz statistike dijaštva v Sloveniji«, dr. Ivana Gnido vca, ki je razpravljal o »Značaju in značajnosti«, Fr. S. Finžgarja, ki je kramljal »O poklicu s posebnim ozirom na duhovniški poklic«, Janeza Kalana, ki je v »Diogenu z lučjo« iskal abstinentov, W. Försterja s »Krdelarji«, T. K., ki je po »Revue Belge de Pedagogie« prevedel »Nasvete dijaku o duševnem delu«, dr. Fr. Jakliča, ki je v seriji člankov »O značajnosti«, »Vince te ipsum!«, »Nekaj o značilnosti ženske duše«, »Proč z lažjo!«, »Reden in urejen« ter s »Treznostnim gibanjem« nudil dijaštvu tehtne misli, ob katerih naj raste v zdrav rod. Josip Logar je pisal »Pisma prijatelju«, poročal »Iz prijateljskega življenja« in nam kazal »Maroderje«, medtem ko je Ksaver Meško napisal »Besedo na pot v počitnice«, »Iverie«, »Delo«, »Prostost«, »Veličina«, »Molk« in »Značaj« — ki so res zlata vredni sestavki. M. Prezelj je opozoril dijaštvo na »Organizacijo študija«, A. Rabuza je pa bodril »Bodimo neomahljivi!«, dr. Val. Rožič je podal »Nekaj misli k izberi praktičnih poklicev in tehnični srednji šoli v Ljubljani«, Emil Fanič (prevzvišeni knezoškof dr. Gregor Rožman, upam, ne bo zameril, če izdam, da je pod tem psevdonimom kot vseučiliški profesor sodeloval v »Mentorju«) je napisal »iz dnevnika pisem in razgovorov z mladim prijateljem«: »Nihče me ne

razume«, »Začel sem ...«, »Ne dam si svobode kratiti« in »Z odprtimi očmi in radostnim srcem« — vse v 14. letniku. Dr. Samsa se je oglašil kot vzgojnik z »Obupom in tolažbo« in z »Našim bojem«, Slana Ciril je pokazal, da »Verbum Dei non est alligatum«. J. Šimenc je priobčil »Gospodovo vstajenje«. M. Štular je opozoril ob grškem »Gnothi sauton!« na prvi pogoj sleherne samovzgoje, nakar je še ob Jurčičevem »Trd bodi — mož jeklen« klical k značajnosti in potem reševal »Svetovne uganke«. Dr. p. Angelik Tominec je odgovoril na vprašanje »Zakaj se sodobna inteligenca odtujače verje«, dr. Ant. Zdešar je pa postavil »Iz dijaških let velikega moža« — Ozanama naši srednješolski mladini za zgled. — Ravnatelj dr. Josip Tominšek je pokazal pomen knjižnic in pozval dijaštvo »Zbirajte si lastno knjižnico« ter mu še spregovoril o »Delu in sportu«, o čemer so pisali tudi dr. Vinko Šarabon »Kakšen sport naj mladina goji« ter »Zimski sport« in dr. Stanko Gogala z zanimivim »Nasprotnikom«, v katerem kaže, česa naj bi se sportniki otresli, in J. Gerin »Sport in plezanje«. Za Dolencem je tudi T. Gaber razpravljal »Kaj pa v počitnicah?« Tudi zastopnica vzgojiteljice Frančiška Zupančič se je oglasila s člankom »Živeti moramo«. Škoda, da ni več drugih, ki bi kaj tehtnega povedale srednješolskim in meščanskim šol dijakinjam, katere tudi pridno berejo naš list! Iz najmlajših vrst je kratko označil Drakoš »Današnji mladi rod«, temeljiteje pa ga je analiziral Ivo Brnčič v poskusu skice današnjega pokolenja in njegovih poti »Dvoje smeri«. Česnik E. je opozoril svoje tovariše na štednjo s sestavkom »Zakaj in kako naj varčujemo«, nakar je povedal Fr. Pušnik »Kako sem preživel počitnice kot delavec« in V. Bizjak »Kako sem zaslužil v počitnicah, jurja« — prispevka, ki kažeta, v kakih razmerah živi naše dijaštvo in njegovo krepko voljo, premagati vse zapreke na poti do cilja. P. Horn pa je v treh sestavkih »Človek in priložnost«, »Volja in uspeh«, »Točnost — pogoj za uspeh« obravnaval vprašanja, ki se jih dijak redko sam loti. »Visoki vzorci« — cela vrsta jih je — so tudi bodrili dijaštvo.

6. Zgodovina, zemljepis, narodopisje in potopisi.

Zgodovina in zemljepis ter kar je z njima v zvezi že v šoli dijaka zanimata, vse bolj pa se navduši ob prijetno pisanih razpravah in pripovedovanju, ko se igraje seznanja s prošlostjo, njenimi osebnostmi in svetom. »Mentor« mu je nudil vedno obilo takega branja. Z dr. V. Bohinječm se je zamislil v »Nastanek geografske karte in njeno vsebino«, potem prodiral »Z Ignacijem Knobleharjem v osrčje Afrike«, kjer je mimogrede lahko spoznal »Sueški prekop« ter mislil, kako potrebno je »Več geografije«, nakar se je ustavil »Ob dveh mejnikih« v gorenjskem kotu in studiral »Predore«. Capricornus mu je vzbudil z »Odlomki iz popotnega dnevnika« željo, da bi mogel tudi sam tako potovati o počitnicah, njegovih bridkousodnih »Popotnih spominov« pa ni bral. S Tineto Debeljakom se je mudil »V deželi kraljeviča Marka«, koder ga je vodil tudi Fr. Grafenauer s spisom »Iz zemlje kraljeviča Marka« in Ivan Dolenc »Skozi Derdap v Negotin«. Dolenc je pa potoval tudi drugod in tako je bil lahko dijak z njim — v mislih kajpada — »S popotno palico po Koroškem«, »Med Nemci«, »Med Slovaki« in »Na gori kralja Matjaža«, res se je pa udeležil »Majniškega izleta na mejo treh držav«, nakar mu je pokazal s Tacitom »Upor legij ob Renu« in »Upor rimskih vojakov v Panoniji«, česar je bil ob Sovretovi »Lanx satura« prav gotovo močno vesel, kot je bil pisatelj z Belokranjci vesel »Velikega dneva v zgodovini Slovencev«. Pod izkušenim vod-

stvom dr. Ivana Knifca se je dijak sprehajal »Na Rivieri in v Marseillu« ter se še z njim vkrca in si ogledal »Alžir«. Ivan Kogovšek mu je pripovedoval spomine s pota po Črni gori, kjer je bil »V domovini junakov«, in mu še povedal »To on ono iz Bohinja«. Socialno strukturo »Izobraženih stanov v prvem krščanstvu« mu je pokazal dr. Fr. Kulovec, Silvo Kranjec ga je pa priklical zopet v srednji vek, ko mu je pripovedoval o našem človeku, ki je bil »Pred pet sto leti v turškem in tatarskem ujetništvu«, pa se mu je pozneje pridružil »Še en turški ujetnik«, a da ne bi gledal samo grozot, je študent lahko preživel »Božič na bizantinskem dvoru« ter se vračajoč zamislil v epopejo »Kosovo v zgodovini«, nato opazoval »Človeka in zemljo« ter še z zanimanjem sledil »Porazdelitvi in številu prebivalstva na zemlji«. Naš neutrudni popotnik in romar, ki je prehodil toliko sveta in nas seznanjal z njim v Mohorjevi družbi, Slovenski matici in drugod, Josip Lavtižar se je oglašal tudi v »Mentorju« in bili smo z njim »V španskem Rimu«, »V Čičariji«, »Na Notranjskem«, počivali »Na pesku« pa jo mahnili potem v furlansko »La Carnia«, nato »Od Drave do Save«, odkoder smo krenili »Čez Dunaj in Budimpešto v Belgrad«, a nam ni bilo dovolj, dokler se nismo pomudili »Na Ruskem« in ubrali nato »Pot na Malto«, nakar nas je »Sven Hedin« navdušil še za večje ekspedicije. Z dr. Leopoldom Lenardom smo bili »Pri kacapih in starovercih«, nato smo ga pa poslušali, ko je lagodno pripovedoval »Kako sem prišel prvič čez rusko mejo«, nakar smo se še udeležili z njim »Moskovskega ženitovanja«. Josip Logar nam je predaval »O francoski revoluciji«, a s Ks. Meškom smo bili »V deželi svetnikov in umetnikov« ter še šli z njim »Iz Podjune v Škofjo Loko«. Fr. Miklavčič, ki je bil v konzularni službi, nas je postavil »V pokrajino toplih vrelcev in gejzirjev« in z njim smo preživali »Božič na južni polobli«. Fr. Omerza nas je peljal v orient, kjer nas je zabaval »Nasredin, turški Pavliha« in je še ob Tukididu primerjal »Leto 431 pr. Kr. in 1916 po Kr.« S St. Petelinom smo se vživali v kameneno, bronasto in železno dobo, se pomudili z njegovim Tihikom »V Emoni« in še smo videli, kako je »Marširala legija koroška...«. Da je G. Porenta prinesel »Iz starega Rima« marsikaj umetnostno zanimivega, sem omenil že v prejšnjem poglavju, bili pa smo z njim tudi v Švici »Med Tunskim in Brienškim jezerom«. Dr. J. Samsa nam je kakor v filmu kazal slike »Iz življenja klasičnih narodov«, z njim smo dobili »Pogled v starogrški arhiv«, se zanimali za slovito »Tvrdko Schliemann & Co.«, se čudili bogastvu »Iz egiptovskih grobov«, občudovali »Artemidorus—Miramar« in se še razgledali v poučni ekskurziji »Med apeninskim in balkanskim polotokom«. S kanonikom Iv. Sušnikom smo opazovali celo »Pokrajino na mesecu«, Fr. Radešček nas je pa peljal »Med Malisore« in nas seznanil z njimi. J. Šedivy je razpravljal o »Našem dijaštvu in slovanskem vprašanju«, v čemer se mu je pridružil tudi dr. Lovro Sušnik s »Slovanskim zbližanjem«. Kakor z Lavtižarjem, smo se peljali tudi z dr. Fr. Steletom »Po Donavi od Pešte do Belgrada« in obiskali z njim »Dve slovenski svetišči«, dr. Vinko Šarabon nam je pa podal »Nekaj statistike o balkanskih državah«, nam povedal, da je »Kriwa-vaza = gora iz železa«, nas seznanil z »Republiko Liberijo«, z njim smo opazovali »Izsuševanje Zuiderskega jezera«, videli, kakšen je »Japan in njega ljudje«, spoznali, da »Zlagani zgodovinski izreki« skušajo dvigniti to in ono osebnost, se zavzeli ob »Geografiji v Uniji« in prisluhnili številnim »Zgodovinskim anekdotam«

ter s pridom pobirali za njim »Geografske drobtinice«. Martin Štular je obujal »Spomine z lagun« in nam »Iz popotne torbe« pokazal, kod je vse hodil. M. P(rezelj) je podal »Z dijaške ekspedicije, vzorne' odlomke iz raziskovanja Križne jame pri Ložu v letu Gospodovem 1926«, z dr. R. Savnikom smo bili »Na obisku pri naši južni sosed« na Grškem, z Viktorjem Smolejem smo si pa ogledali »Mesto ob Vltavi« ter se spomnili »Ob srebrnem jubileju šentvitskega zavoda«. Z Ivanom Robom smo se razgledali »S Pohorja«, Simona pa je pokazala v sestavku »Moje učiteljevanje v Toskani«, kako se godi slovenski učiteljici, ki je morala zapustiti goriško vas in iti učiti otroke tujega naroda. Švigelj M. je referiral l. 1929., kako je bilo »Na letošnjem svetovnem skavtskem zletu«, pisal menda on anonimno o »Slovenskih skavtih in taborih« ter »Našo vožnjo iz Ljubljane do Krškega«. Zgodovinar prof. dr. Fr. Trdan nam je lepo obudil »Spomine na staro Recijo«, nam pokazal »Boj za Sredozemsko morje«, podal nekoliko svojega bogatega znanja »Iz zgodovine Antarktika«, z njim smo se spomnili »Stoletnega jubileja bitke pri Lipskem«, izvedeli o »Unijskih poizkusih Bolgarov«, zasledovali »Razvoj angleške pomorske hegemonije«, si ogledali »Ukrajino«, poučil nas je dalje, kakšna je bila »Stara telegrafija«, zamislili smo se z njim »Ob 100 letnici Napoleonove smrti« ter obiskali »Vinet«, o kateri smo sanjali ob Aškerčevi pesmi in ob fragmentu Bogdana Veneda. Dr. Ivan Zoré nam je prinesel lepe »Slike iz Florence«, odpravili smo se z njim »Na Jutrovo na parniku Cleopatra«, se veselili »Spominov z Libanona«, preživeli zamaknjeni »Dva večera na Genežareškem jezeru« ter odšli nato kot pobožni romarji na »Pot v sveto mesto«. Kdo nam je razkrival lepote »Iz klasičnega kota Slovenije« in nas peljal »V kraljestvo desetega brata«, ostane uganka, a smo zato le zadovoljni, ker vemo, da je tudi znani nemški publicist H. Wendel obiskal in opisal »Muljavo«. Pozabiti tudi ne smemo, da smo se z I. Dolencem spomnili »Ob desetletnici našega osvobojenja« in se radovali z B(lažem) P(ozničem) »Ob slovesnem trenutku« in poslušali tri govore l. 1926. na »Vidovdanske proslavi« III. drž. real. gimn. v Ljubljani. Bridko nam je bilo še z Gorotancem ob vprašanju »Kdaj smo zgubili Koroško«. Če omenim, da nas je peljal J. Krstnik »V solnčni Dubrovnik«, da je J. M. veselo in navdušeno pripovedoval »Kako smo taborili na Omišlju« in da je bil Ilja Volgarevski »Pri Gosposveti«, sem menda povedal vse, kod smo lahko hodili ob »Mentorju« na celodnevne in še daljše ekskurzije, med poldnevnimi ekskurzijami v svet in v prošlost — stisnjene so med Drobiž — naj pa le še opozorim na nekatere! Peter Bohinjec je podal življenje zgodovinarja Antona Koblarja, ravnatelj Anton Koritnik je opisal in razložil »Novo leto pri Rimljanih«, dr. Fr. Kulovec je poročal o originalnem pismu iz leta 346. pr. Kr., Jernej Pavlin se je spomnil »Knobleharjeve 100 letnice rojstva«, Šolar J. je pisal o znameniti uri v Strassburgu, Ivan Vrhovnik, znani raziskovalec naše prošlosti, je poročal o fantovskem lovu leta 1735.

Še spominski in slavnostni sestavki, posvečeni velikim možem, ki so pomembni za zgodovino človeštva ali našega naroda, naj slede kar tukaj! Dr. J. Demšar: Sv. Oče Pij X., dr. J. Samsa: Papež Benedikt XV., Ob dvajsetletnem jubileju knezoškofa dr. Ant. Bon. Jegliča, dr. Fr. Detela: Profesor dr. Josip Marinko, dr. Ivan Zore: Jubilar na Petrovem tronu; A. Kordin: »K srebrnemu jubileju škofovanja, k zlatemu jubileju mašništva dr. Anton Bon. Jegliča«; S. Kranjec: Jovan Cvijić; dr. K. Capuder: Nikola Pašić; Iv. Polzelnik: I. H. Pestalozzi.

7. Prirodosnanstvo, tehnika in matematika.

Naravoslovne vede je »Mentor« gojil s prav tako ljubeznijo kakor druge in vsebuje tudi na tem polju od prvega letnika dalje prave »zaklade duha«, dela priznanih strokovnjakov. Najpomembnejši sotrudnik je bil do 15. letnika prirodoznanec prof. Fr. Pengov, ki je menda prvi pri nas srečno ubral pot za našim velikim Franom Erjavcem in prijetno kramljajoč razkrival bitje in žitje iz rudninskega, rastlinskega, živalskega sveta, ob čemer smo se čudili njegovemu znanju in mu zbrano sledili in mu bili hvaležni za res mentorska podajanja in izvajanja. Število njegovih prispevkov gre v stotino in jih ne bom navajal, ker mi ne dopušča prostor. Opozarjam pa vse, ki Pengovih prijetnih opisov, orisov in razlag še niso brali, naj sežejo po njih. Sicer pa upamo, da gospod profesor na »Mentorja« ni pozabil in da se bo v njem še oglasil. Vredno se je pridružil Pengovu prof. Maks Prezelj, ki je prav tako na svoj poseben, res vzoren način sodeloval v ljubljanskih letnikih s sestavki »Rastlina — kemijska tvornica«, »Kažipot skozi prirodoznanstveno zbirko v ljubljanskem muzeju«, »Kemijske vaje«, »Naš ubogi Pteropus«, »Lov na tjulenje« in še smo šli z njim »V Avstralijo nad kenguruje«. Potem nam je še razložil »Premog, njega nastanek in sestav« ter nam pokazal, da je »Svet — dom lepote«. Pripomniti moram, da so vsi Prezeljevi članki originalno ilustrirani, kot sta tudi Joža Herforta pretkana »Tetka« in »Šegavi gozdni telovadeec«. Dr. Fr. Trdan je napisal zanimivo poglavje »Iz zgodovine tobaka«.

V času silnega razvoja elektrike in z njo tehnike je moral tudi »Mentor« z duhom časa. Goriški bogoslovec Božo Milanovič je razložil svoj izum »Novi električni komutator«, ob katerem smo se čudili avtorjevi bistrosti. Dr. P. Brežnik je poročal, kakšna je »Izobrazba bojnih letalcev«, kako se vrši »Obstreljevanje Pariza«, »Boj zoper nemške podmorske čolne« in še smo zasledovali drzni »Prvi polet preko Atlantskega morja«. Vse te članke smo mogli s pridom brati, ker smo bili na tem polju že nekako doma, saj nam je dr. J. Demšar napisal »Nekaj črtic iz zgodovine zrakoplova« in nam še razložil »Letalne stroje«, nakar nas je povabil »Na brzoparnik« in poskrbel tudi za »Razvedrilo na morju«. Hafner J. je nazorno pokazal »Kako gradijo zrakoplove« in nam še opisal in razložil orjaka novodobnih ptic »Dornierjevo letalo Do X«. P. Horna je z dijaki vred zanimal »Perpetuum mobile« s svojim nerešenim problemom, ki ga je obdelal v čedni črtici.

Ko smo dobili svojo radio-postajo, je moral »Mentor« spregovoriti tudi o tem modernem čudu. Fr. Bizjak je storil to s svojim člankom »Radio« in V. J. je učil in razlagal, »Kako si moreš sam sestaviti sprejemni aparat«. A. Š. se je spomnil ob stoletnici Aleksandra Volta, C. M. B. Laplace-a, Fr. Uršič pa T. H. Edisona.

Dr. Anton Ratajec nam je obrazložil »Zrak«, za njim je M. Čadež lahko govoril »Nekoliko o vremenskih izpremembah«. Tedaj smo se spomnili Prešernovih besed pratikarjem pa pogledali lepi, tudi literarno-historično važni govor m. g. r. V. Steska »Ob dvestoletnici slovenske praklike«. Nato nas je zanimalo tudi, kaj je povedal Josip Kržišnik o »Ureditvi koledarja«, pri čemer so morali pač rešiti še vse težje »Astronomske naloge«, kot jih je zastavljal E. Rakovec in dr. Iv. Svetina v svojem »Uvodu v diferencialni in integralni račun«. No in končno nam je prof. Silvo Breskvar poljudno in nazorno povedal »Nekaj o težnosti in o 'teži' svetlobe«.

8. »Mentor« — list s podobami.

Kakor smo videli, je bil »Mentor« po svoji vsebini tako raznovrsten, da je moral slehernega zadovoljiti. Pa smo že taki, da se sčasom samih črk naveličamo in da bi radi kake spremembe. Tudi za to je skrbel »Mentor«. Nepregledna vrsta slik ga krasi. Vsak pomembnejši članek, ki bi se zdel morda pust ali težko umljiv ali ki je iz kateregakoli vzroka zahteval ponazoritve, je ilustriran. Da prevladujejo fotografije, ki nam kažejo najrazličnejše pokrajine naše domovine in tujine, pomembne osebnosti, prizore in dogodke, ki so se dali »ujeti«, je umevno. Vendar je v listu tudi mnogo originalnih slik in risb. Že zunanja oprema je bila pri nekaterih letnikih delo P. Žmitka, G. Porente, I. Pengova in Vl. Jordana, ki jih srečujemo tudi v ilustrativnem notranjem delu. Poleg teh naletimo na originalne karikature H. Smrekarja, kateremu se je pridružil nadarjeni Fr. Uršič z galerijo profesorjev bivše III. drž. realne gimnazije v Ljubljani, zastopan je E. Justin s številnimi lesorezi, da, celo Božidar Jakac. Reprezentativno se je predstavil tudi najmlajši slikarski naraščaj, ki je pokazal, da njegove umetniške težnje gredo vzporedno s strujami današnjih dni. Spoznali smo K. Kregarja, L. Kavčiča, Fr. Jurca, T. Štruklja, J. Zemljaka in Marija Preglja, ki je v zadnjih dveh letnikih skrbel tudi za vinjete in ilustriral »Obisk v karcerrju«. Enkrat se je pojavil s svojim božičnim linorezom P. Kocjančič, pogosteje pa M. Švigelj, ki je pisal in risal. Prav tako je Ivo Brnčič pokazal, da ni samo dober pesnik in literarni zgodovinar, temveč da zna tudi spretno risati. V listu je ob raznih člankih dalje še mnogo reprodukcij starih bakrorezov.

Tako je »Mentor« pokazal umevanje tudi za to panogo umetnosti in dajal poguma njenemu naraščaju, čeprav so klišeji zahtevali velikih žrtev.

Kaj bi še pričakovali?

9. »Mentor« in — razvedrilo.

Zadnje, prav zadnje strani je »Mentor« vedno prihranil za zabavo in kratek čas. Andrej Uršič, menda prvi slovenski šahovski teoretik in mojster, je od vsega početka hotel našega dijaka navdušiti za najduhovitejšo igro in je zato priobčil temeljit »Navod za šahovsko igro« ter preizkušal krog svojih učencev z raznimi nalogami. Za Uršičem je z isto ljubeznijo gojil šah v »Mentorju« Bogo Pleničar. S Krausovo »Meyerriado« je skrbel dve leti za smeh Veselko Pičirad, ki je včasih tudi parodiral znane domače pesmi. Mislili smo tudi na filateliste, na šale, zanke in uganke, ob katerih se je marsikdo ustavil, ko je imel čas, in preizkušal svojo bistrost.

*

Tak je bil »Mentor«, naš prvi dijaški list, v dolgih dvajsetih letih. Mislim, da ne pretiravam, ako ob njegovih letnikih trdim, da vzdrži primero s katerimkoli dijaškim listom drugih, večjih narodov, ki pa vse drugače podpirajo take mladinske revije nego mi. Upamo, da bodo v prihodnosti tudi »Mentorju« zasijale »milše zvezde«, da veter spoznanja pomembnosti dijaškega lista z »Mentorjevim« programom prežene megla omalovaževanja in da se število »Mentorjevih« naročnikov do njegovega srebrnega jubileja vsaj — podvoji. Zato — pogumno na delo!

Ilirizem je v hrvatstvu zbudil zanimanje za slovstvo, Šenoa je ustvaril publiko, ki je čitala domače slovstvo, hrvatski realizem je dal vrsto odličnih pisateljev, z novim stoletjem se je hrvatsko slovstvo skušalo pogrnati v svetovne literarne tokove in na evropsko višino. Šenoa je do svoje smrti (1881.) neomejeno vladal nad hrvatskim slovstvenim življenjem, dasi je v 70-tih letih poleg njega stala močna postava pesnika-esteta in filozofa Franja Markovića. Preko Šenoe ni mogel zrasti nobeden. Medtem ko so tipične in skoro edine osebe do njegovega časa v hrvatskem slovstvu bili Turki, vitezi in hajduki, je Šenoa odprl pot v knjigo novim slojem: meščanstvu, uradništvu in duhovstvu. Kot rojen Zagrebčan je skoro izključno v svojih romanih

risal liko rodnega mesta. Oni, ki so prišli za njim, realisti med 1880.—1890., pa so v svojih delih predstavili spet vsak svojo ožjo domovino in mesto patetičnega patriotizma in romantičnih ljubezni Šenoinega zgodovinarstva razkrivali socialne rane, šibali politične napake, pisali satire, ocenjevali in obsojali narodne razmere. To je realizem, kot se je bolj ali manj izrazilo in samosvoje javljal tudi po drugih slovstvih, a na Hrvatsko radi vseobvladujoče Šenoine samovlade prišel nekoliko pozno. Šenoa je redko kdaj šel dalje od perečih vprašanj svojega časa, realisti so vsaj v drugi polovici svojega dela že nakazovali pot v moderno in jo naznanjali. Vse hrvatsko slovstvo po Šenoi je še dolgo ostalo v marsičem zvesto temeljem, ki jih je on postavil. Pisatelji kot Kumičić, Đalski, Novak, Kozarac, Kovačić so samostojne postave, a vsakemu se pozna, da je izšel iz atmosfere, ki jo je ustvaril Šenoa. Šele moderna je jasno nastopila proti zgolj hrvatskemu slovstvu, ki so ga snovali Šenoa in realisti, in je mesto samo hrvatskih problemov reševala večne probleme življenja in smrti, sveta in Boga ter mesto patriotske retorike in socialnih tendenc postavila kot svojo zahtevo pri presojanju slovstva edinole umetniško vrednost.

Obraz hrvatskega pisatelja Josipa Kozarca ne kaže nikakih zagonetnih potez, temveč je jasen in preprost. Med najznačilnejšimi zastopniki hrvatskega realizma je dostojen vrstnik svojim sodobnikom, pisateljem Kovačiću, Kumičiću, Đalskemu, Novaku, Tomiću, Leskovarju i. dr. Kozarac, po službi in stroki gozdar in ekonom, po studijah učenec sodobnih pozitivistov in nacionalnih ekonomov, je mogel pisati socialne novele in romane iz svoje rodne dežele Slavonije, v kateri je našel mnogo zla, a tudi lepote. Na drugi strani se je izkazal kot pisatelj odličnih psiholoških novel. Kot sociolog ni globok, kot pesnik ni velik. Glavna njegova moč v socialnih novelah je njegova močna zavzetnost za problem, ki ga rešuje, veliko hotenje in prepričanje o pravilnosti svojih nazorov. V psiholoških novelah pa kaže izredno sposobnost v risanju duševnih procesov in v analitskem seciranju posamez-

nih čuvstev. Vendar je redko topel, v njem prevladuje hladen razum in trezen preudarek. Največja njegova šibkost je kompozicija. Novele so bolj uspele, oba romana pa, kar se kompozicije tiče, sta šibka in ponesrečena. Kozarac je bolj analitik kot epik, bolj novotar in ekonom z nagubanim čelom kot pesnik. Vendar je vedno notranje tako močan in kot pisatelj tako samosvoj, da kot eden najznačilnejših zastopnikov nove literarne struje pri Hrvatih zasluži ono odlično mesto, ki mu ga je priznala slovstvena zgodovina.

J. Kozarac (1858.—1906.) je že kot gimnazijec v svojem rodnem mestu Vinkovcih začel pisati. V prvih letih pa tudi še dolgo potem je pisal lirične pesmi in balade, a brez večjega uspeha. Ko je odšel po končani srednji šoli na Dunaj studirati gozdarstvo in agronomijo, se mu je tu odprl nov svet: strokovni studij mu je odprl oči za realne, socialne probleme, veliko avstrijsko mesto pa mu je kot veliko kulturno središče nudilo lahko dostopna dela velikanov svetovnih slovstev, mu širilo literarno obzorje in mu odkrivalo duhovne tokove v sodobnem svetu. Sicer je ob studiju Šekspira in Moliera v dunajskih letih napisal dvoje komedij (»Tartuffov nauk« 1878. in »Tunja Bunjavilo« 1879.), vendar je istočasno že napisal svoje prvo delo v prozi »Priče djeda Nike« (1878.), nekake gozdarske črtice v leposlovnih obliki. S tem je bil storjen začetek. Ko se je Kozarac vrnil iz velikega mesta v slavonsko tihoto in se po petletnem prakticiranju po različnih slavonskih krajih kot samostojni gozdarski upravitelj ustavil v Lipovljanih v slavonski Posavini, je končno prišel čas, da izlije svoja doživetja na papir in v smislu svojih ideologij oceni pojave okoli sebe. V Lipovljanih je ostal deset let (1885.—1895.) in tu v tihem miru slavonske vasi in hrastovih gozdov ustvaril bisere svojih slavonskih novel.

Njegova prva novela »Biser—Kata« (Prelepa Kata, 1887.) preseneča po zrelosti in dovršenosti; saj je z njo pisatelj prav za prav šele nastopil. Že tu je pokazal, kaj hoče biti: slikar življenja v slavonski vasi in zdravnik velikih slavonskih napak. Kata je 16-letno, še neizkušeno mlado dekle, ki se z vso dušo v ljubezni preda razuzdanemu fantu. Tudi Kata postane njegova žrtev. Sama je v boju proti spletkam deklet Mande in Feme, v katerih je pisatelj posebej slavonsko spolno razbrzdanost, sama je, ker je ne oče ne mati ne razumeta. Kata na porodu umre in se kot tragična žrtev umakne Femi, ki dobi njenega fanta, ki je uničil njeno nedolžno ljubezen in njo samo. Novela je sočna in iskrena vaška zgodba, topla in resnična. V njej je narisal tragično žrtev velikega slavonskega socialnega zla: spolne razbrzdanosti. Ta problem je kasneje zlasti v »Teni« ostro in brezobzirno razgalil. Junakinja Kata je mogoče včasih nekoliko idealizirana, a to lepote in resničnosti novele ne kali.

V noveli »Proletarci« (1888.) je segel Kozarac v življenje vaške gospode, v milje slavonske polinteligence. Pisatelj pripoveduje, kaj je videl in doživel v slavonski vasi, ki je v vsakem oziru mali Pariz, a njeni prebivalci so proletarci, mali Parižani, žal, le v slabem smislu besede. Kakor v »Biser—Kati« je tudi tu postavil nedolžno dekle Sofijo za žrtev razuzdanemu polinteligentu. A šel je dalje: dopustil je njuno poroko, po kateri Sofija postane, kar je mož bil pred poroko, in kmalu se ločita. »Proletarci« so po motivih in po problemu sorodni s prvo Kozarčevo novelo. A vendar so »Proletarci« čisto nekaj drugega. Če je »Biser—Kata« vaška novela, je to novela nekega novega sloja: propale, častihlepne, lažnjive, farizejske jare gospode, ljudi, ki niso ne kmetje, ne uradniki, ne izobraženci, ampak izkoriščevalci in tatje z geslom: »Krasti je treba, na pošten način ni še

nihče obogatel.« Tu je Kozarac naslikal socialno stanje svojega časa, ono življenje, ki ni ne napredovanje ne nazadovanje, ampak prehodna mrtva doba s samimi slabimi potezami, čas, ki je zgubil vsako merilo za pravično ocenjevanje oseb in dogodkov. Tu je pokazal ono stanje, nastalo potem, ko je na zaostalo Slavonijo padla kultura in civilizacija 19.—20. stoletja, napravila v dušah in navadah ljudi velikansko zmedo, ker v krajih, kamor je prišla, ni zrasla organično in postopoma, ampak kot uvoženo blago prišla iz tujine. To je lažikultura, ki ima glavne zastopnike v izkoreninjenih proletarcih, odkoder pa ta strup kot kuga prehaja med vse sloje. To je poleg spolne razbrzdanosti drugo veliko slavonsko narodno zlo: opičje posnemanje vsega tujega. To je oni somrak, ki ga je še pozneje slikal Kozarac v povesti »Medu svijetlom i tminom«, a ne tako prepričevalno. Poleg navedenega je v »Proletarcih« naravnost nakopičil še polno drugih problemov in vprašanj, ki se tičejo Slavonije. Tu je pokazal: nasprotstvo med civilizacijo in primitivnostjo, votlost gostobesednega rodoljubstva, spolno razbrzdanost, a najbolj farizejsko moralo trhle in gnile jare gospode. Prevelika natrpanost s problemi, debatami in kritikami mestoma vleče k tlom tok povesti, a oživlja jo pisateljeva razvnetost, ogenj in ogorčenost, ki prešinja tudi suhoparna mesta. »Proletarci« niso sicer umetniško popolni, a izmed Kozarčevih socialnih novel gotovo najbolj uspeli in prepričevalni.

Ali kar je v »Proletarcih« še ostalo živo, kar kljub nagrmadenim miselnim elementom ni ubilo duše in onega živca, ki daje slovstvenemu delu življenje, to se je zgodilo pri njegovem naslednjem delu, romanu »Mrtvi kapitali« (1889.), ki je njegovo najbolj znano delo, a obenem gotovo eno najšibkejših. »Mrtvi kapitali« so pisani po načrtu, po hladnem premisleku in s hotenjem, zato so mrtvi in ne ogrejejo. Osebe so narejene in nepravilno razdeljene v dvoje strank, pisateljevo in ono njemu nasprotno, ter žive, kakor hoče pisatelj. Malo je živih prizorov. V »Proletarcih« je pokazal vso zbirko slavonskih problemov, v »Mrtvih kapitalih« pa je hotel pokazati pot k njih rešitvi in k izboljšanju. Značilno je, da kot pisatelj rezoner nastopa mlad agronom. Kozarcu je mrtvi kapital ona zemlja, ki jo Slavonec zorje in poseje le vsako tretje leto, ker je ima še tako dovolj in mu bogato rodi. Slavonceu se ne ljubi delati, zato pusti zemljo neobdelano. Drugi mrtvi kapital so oni ljudje, ki bi hoteli biti karkoli, samo delavci in kmetje ne, oni, ki se tepejo za mesta po pisarnah in hočejo »samostojno«, brez dela trohneti za pisalniki. Kje je rešitev? Oživi naj se zemlja, pravi Kozarac, in mesto da ljudje studirajo za uradnike, naj studirajo narodno ekonomijo in gospodarstvo! S tako oživitvijo mrtvih kapitalov bo napočil nov čas v Slavoniji. Vrednost romana leži v močni koncepciji in močnem hotenju, je pa roman nemogoč v svoji izvedbi. Ljudje so mrtve sheme in vsa teža leži v miselno skonstruiranih razgovorih in prerekanjih.

V naslednji črtici »Dona Ines« (1890.) najdemo nekaj novega: postavljen je ne socialni, politični ali gospodarski, temveč psihološki problem: o začetku in rasti ljubosumnosti med možem in ženo od prvotne duševne enotnosti do popolne odtujitve. Odslej naprej opazamo v Kozarčevem delu novo smer poleg prejšnje, dokler nova čisto ne zmaga: novelam s socialnim in kmečkim koloritom stoje nasproti novele, ki imajo za predmet probleme duše.

Naslednje leto je Kozarac napisal krajšo humoristično črtico »Ljudi, koji svašta trebaju« (Ljudje, ki marsikaj potrebujejo, 1891.), z uspelimi tipi kmečkih ljudi, s humorističnimi dogodbicami in šalami. Komični element redko srečamo pri Kozarcu, čeprav se je včasih ukvarjal s komedijo. Naj kar tu omenim gotovo najlepšo njegovo vaško novelo »Krčelići ne će lje-

pote« (Krčeliči ne marajo lepih žensk, 1894.), čeprav sicer spada v poznejša leta. Je to vesela vaška novela o mladih dveh Krčeličih, ki sta pod isto okno hodila v vas, a oče, bogat kmet, ne mara tega dekleta, ki je lepa, a revna. Zato ji da nekaj dote, da odslovi njegova sinova in vzame drugega. To je čista vaška novela, brez pridiganja in socialnih tendenc, vedra realistična šala, živa in neprisiljena. Pripovedovanje je gladko, lahko in veselo.

Drugi Kozarčev večji roman poleg »Mrtvih kapitalov« je roman »Medu svijetlom i tminom« (V somraku, 1891.). Medtem ko je Kozarac v prvem romanu naslikal podobo slavonskih gospodarskih razmer, je v drugem hotel podati svoje misli in nazore o političnem življenju svoje domovine. Roman je mrtev in brez vrednosti. Povest je raztrgana, glavni junak nedosledno risan, preveč je razgovorov, ad hoc uprizorjenih, in zadnja krilatica, ki naj bi bila jedro te knjige: »Bodi gospodar svoje žene in služabnik svoje zemlje«, ta krilatica je slučajen privesek, ki nima nič zveze z zgodbami romana in nič ne pove.

Omenil sem pri »Biser—Kati« razuzdanki Femo in Mando, pri »Proletarcih« je sličen ženski tip Sofija, v romanu »Medu svijetlom i tminom« Manda. V »Teni« (1894.) pa je Kozarac podal tako žensko kot glavno osebo in vse dejanje osredotočil v njej. V noveli riše postopno moralno propadanje mlade Tene, v kateri je poosebljena slavonska razuzdanost. Njeni pokvarjenosti ni mej. Tena zanima pisatelja kot socialen pojav, kot problem njegovega naroda. Kozarac v »Teni« ni doktrinaren, ustvaril je v noveli žive ljudi in kot taka zasluži novela »Tena« mesto poleg »Krčeličev«.

V svoji avtobiografiji imenuje Kozarac kot svoji najljubši noveli »Tri ljubavi« in »Miro Kodolićevo«. Že sem omenil »Domo Ines«, ki je tako nepričakovano padla v vrsto Kozarčevih socialnih novel in naznanjala novo smer: pot v dušo, v globino vidimo že v »Teni«, kjer ga sicer zanima glavna oseba še kot socialen pojav, a je obenem globoko prodril v njeno dušo in jo skušal razjasniti. Po romanu »Medu svijetlom i tminom« pa je videti v Kozarčevem delu jasna, globoka zareza, pokret v novo smer: Kozarac zapusti Slavonijo in pot, ki jo je hodil do zdaj, postaja vedno bolj oseben in zamišljen vase, vedno bolj zanemarja zunanost in golo fabulistiko, nasprotno pa išče v globino in tipa v duše. Duševni boji in problemi postanejo snov njegovim novelam. Ta smer se organično v jasni črti pne od »Mire Kodolićeve« preko »Emilijana Lazarevića« do umetniškega viška v »Opravi«.

»Tri ljubavi« (Tri ljubezni, 1894.) so sicer še nerodna avtobiografska stvar, a že kažejo intimnost, ki je nismo poznali. Druga novela, »Mira Kodolićeva« (1895.), je že zgolj psihološka novela, kjer vsa teža dogajanja leži v dušah in je pisatelj vso važnost položil v podrobno risanje duševnih procesov, bojov in zmag. V Miri Kodolićevi je upodobil ženo, ki zapusti svojega moža in najde srečo z drugim, ki jo ljubi. Problem zakona, ki ga je že v »Doni Ines« zastavil in še pozneje v »Opravi« poglobil, je tu dal reševati dvema, moški in ženski duši. Duševni procesi so tu globoko in verno podani, goli razumski človek, ki je oblikoval večino socialnih novel, je tu izginil in se umaknil psihologu analitiku.

Medtem ko je v »Miri Kodolićevi« dal razživeti dvema osebama težke notranje boje, je v »Emilijanu Lazareviću« (1897.) dejanje osredotočil v eni osebi. Tudi stranske osebe — starši mladega Emilijana ali njegovo dekle — so sicer izrisane do potankosti, vendar je najvažnejše notranji, duševni svet glavnega junaka. Motiv novele se zdi še plod naturalistične šole, ki je ljubila probleme o pogubnosti miljeja, o usodnosti napačne

vzgoje in sl. Isti motiv bi mogel že kazati v bodočnost, saj je moderna v tako različnih oblikah slikala boj za svobodo osebnosti, za zmago individua. To poudarjam zato, da pokažem odvisnost pisatelja Kozarca v drugi dobi njegovega pisateljevanja od sodobnih literarnih struj, ki so umirale ozir. nastajale.

Isto leto je v kratki črtici »Tri dana kod sina« (Tri dni pri sinu, 1897.) narisal starega kmečkega očeta, ki je prišel za tri dni k sinu advokatu v mesto na obisk, a ga zapusti, ker mu je sinov svet tuj. Isti motiv (samo tu sin obišče starše) je Kozarac psihološko poglobil, razpredel in izdelal v noveli »Rodu u pohodu« (Na obisku pri starših, 1899.). Konflikt med deželo in mestom, med svetom staršev in svetom sinovim je tu najbolj osebno in globoko prikazan. Kozarac je novelo ubral v žalostne, sentimentalne note. (Prim. sodobnika Kranjčevića in tedanji vpliv Schopenhauerja!)

Z resignacijo kakor v »Rodu u pohodu« se končava tudi zadnja Kozarčeva večja črtica »Oprava« (Obleka, 1899.), ki je njegova najbolj koncentrirana novela in umetniško najbolj dovršena. Zunanjih dogodkov ni, vse se vrši v duši na smrt bolnega zakonskega moža, ki pride z dosledno logiko in analizo do spoznanja, da ga je žena varala in da edini sin ni njegov sin. Ta težka tragedija prevaranega moža je naslikana z živimi barvami. »Oprava« je kompozicijsko najbolj uspela, umetniško ena najbolj dovršenih, duhovno najbolj človečanska novela Kozarčeva.

Tako smo v časovnem redu pregledali v kratkem Kozarčevo delo, ga razlagali in spremljali njegov razvoj. Sicer je Kozarac poleg omenjenih novel napisal še več krajših črtic po različnih listih in koledarjih, kot n. pr.: »Naš Pilip« 1887., »Kapetan Gašo« 1888., »Moj djed« 1892., »Moje susjedice« 1896., »Slavonska šuma« 1899., »Avtobiografija« 1900., »San savjetnika Orlića« 1901. i. dr. Vendar so vse to le kratke bežne stvari, ki nič ne spreminjajo naše sodbe o njem, niti je bistveno ne dopolnjujejo. Prav pred smrtjo je snoval roman »Žive kapitale«, ki naj bi bili kot odgovor »Mrtvim kapitalom«, da se že vrši, kar je v njih zasnovano, a dela ni izvršil.

Če gledamo pisateljski razvoj pripovednika Kozarca, vidimo, da v njem ni zagonetnosti, genialnosti. Ni ustvarjal svetovnih del in ne snoval lastnih literarnih šol. Vendar v vrsti hrvatskih realistov zavzema odlično mesto kot samsvoj in originalen umetnik. V njegovem delu je vidna dvojna smer: prvič slika socialne razmere slavonske vasi in drugič odkriva tajne in globine človeških src. Začel je kot vnet pristaš realizma, ki ga je obenem tudi že oplodila naturalistična šola, s socialno novelo. V njej je šibal napake rodne slavonske dežele, njene politične, moralne, kulturne zaostalosti, napake in razmere. Kozarac je predstavil hrvatski čitajoči publiki novo pokrajino, Slavonijo, kakor so njegovi sodobniki v hrvatsko slovstvo vpeljali različne druge pokrajine: Dalski in Leskovar Zagorje, Novak Primorje, Kumičić Istro, Turić »vojno granico«, Osman-Azis Bosno ter Kovačević hrvatsko-slovensko mejo in Karlovec. A večinoma so vse pisatelje tedanje politične razmere zavedle v fatalizem in pesimizem. To je razumljivo. Ko so gledali narodne napake v politiki, v socialnem in kulturnem življenju ter iz opazovalcev in oblikovalcev tega nezdravega sveta morali obenem postati tudi njegovi zdravniki, a bolnik njih nasvetov ni poslušal niti sprejel njihovih zdravil, temveč so se bolezni le še razširile in poslabšale v nezdravem političnem in družabnem ozračju, potem je psihološko popolnoma razumljivo, da se jih je lotil fatalizem in obup, da so se v svojih delih vedno bolj umikali težkim in žalostnim sodobnim problemom ter bežali v skrite in tihe dvorane svojih duš ter vrtali za zadnjimi vzroki in zadnjo

tolažbo. Vse to je sicer prinesla šele moderna, a z a m e t k i s e n a h a j a j o še, v s i nejasni že prej. Tudi Kozarac je zapadel temu pesimističnemu valu, tudi on sam osebno je hodil prav isto razvojno pot. Ta novi duh se javlja nekako od druge polovice 90-tih let, duh pesimizma, umiranja in slabosti. (Prim. S. S. Kranjčević ali Nikolić.) Motiv umiranja popolnoma prevladuje v noveli sredi 90-tih in naslednjih let. — Zato je Kozarac prav tipičen hrvatski pisatelj preteklih 80- in 90-tih let, pisatelj, ki je izšel iz rodoljubne, deklamatorske romantike šenoine dobe, se kot mlad mož boril z veliko vpeno in ognjem za povzdigo vsega hrvatskega življenja, a po letih spoznal klavernost in obupnost svojega dela ter se zaklenil sam vase. In na tej osnovi je rasla moderna.

Kozarac je večinoma hladen, a iskren. Vse njegove novele so njegovi lastni doživljaji, poročila o tem, kar je sam videl. Njegov stil ne pozna mnogo poezije. V socialnih romanih je dolgočasen in hladen kritik, v vaških novelah prijeten realist, ne brez poetiziranja, v psiholoških novelah toplo osebne. On je prvi v hrvatskem slovstvu narisal žensko, kot je, brez angelskega soja okoli glave, brez olepšavanja ter gotovo od vseh dotedanjih pisateljev najgloblje prodrl v žensko dušo. Kozarac je slikal z ljubeznijo tudi najbolj pokvarjene moške in ženske, a pravično osvetljeval.

Prepogosto se Kozarac kot pisatelj psiholoških novel pozablja in se posebno poudarja le njegovo delo kot kritika slavonskih narodnih napak. Pa je gotovo, da se Kozarčevim najboljšim socialnim novelam kot so »Biser—Kata«, »Tena« in »Proletarci« lahko popolnoma mirno postavijo ob stran psihološke novele kot »Rodu u pohodu«, »Emilijan Lazarević« in »Oprava«. Vedno bo dovolj ljudi, ki bodo cenili Kozarca kot sociologa, in spet drugih, ki bodo brali njegove psihološke probleme, ker so duhovne borbe slične in skupne nam vsem v še tako različnih časih in deželah. Socialne novele pa bodo ostale važen dokument o kulturnem, družabnem in gospodarskem stanju Slavonije v onem času, ko je še živel njihov ustvarjalec.

Viri: Vodnik: Uvod v »Izabrane pripovijetke« (Zagreb 1911.); Ogri-zović: Hrvatski pripovjedači (Zagreb 1907.); Avtobiografija (»Život« 1900.); Bogdanović: Pregled književnosti hrvatske i srpske II./2.; Barac: O knji-ževnom radu Augusta Senoe (uvod v izdajo romana »Čuvaj se senjske ruke« pri S. K. Z. 1931.); Marjanović: Savremena Hrvatska (S. K. Z. 1913.).

Ivo Brnčić / Pesem.

Še za oblaki tli
polugasel zubelj večera.
Zdaj vsako srce ko cvet se zapira.
Daleč je do ljudi.

Omahnile so še poslednje
bele ptice pričakovanj.
Ko črn angel je noč stopila med nje
in med daljne vrhove spoznanj.

In ko vendâr boš nekoč morda
našel do duš zadnji most —,
nem boš z mrtvim čelom udaril ob tla
in s teboj bo umrla skrivnost.

Dr. L. Sušnik / Slovansko zbližanje.

Ali ste že kdaj natančneje razmišljali o slovanstvu in našem razmerju do njega? Saj je slovanstvo že nad sto let predmet zanimanja med izobraženci slovanskih narodov. Vedno znova so se opredeljali na razne načine v svojem gledanju na slovanski svet in njega probleme. Neredko se je pokazal odsev tega gledanja celo v smeri zgodovinskega razvoja.

Dočim je bilo pred svetovno vojno slovansko zbliževanje bolj duhovno-kulturnega značaja brez dovolj jasnih konkretnih ciljev, se je z osamosvojitvijo večine Slovanov znašlo na čisto realnih tleh. Ob novih problemih v praksi dejanskega sožitja se je kmalu pokazalo, kako je še manjkalo trdnih načel za pravilno uresničenje idealnih zamisli za izpolnjenje zunanjih oblik s primerno vsebino. Spričo strankarskih in narodnostnih bojev v poedinah slovanskih državah, ko je prevladoval grobi materializem in brezdušni mehanizem, se je navdušenje za slovanstvo marsikje zelo ohladilo. Tudi v odnosih med slovanskimi državami je prišlo do sodelovanja le deloma in še to večjidel le z ozirom na zunanji pritisk.

Povsod vidimo, da je ob realnosti življenja nekdanja slovanska romantika minila, in če se še kje pojavlja, je verjetno neiskrena. Ali naj ob teh trdih dejstvih izgubimo vero v slovanstvo in držimo križem roke?

Nič bi ne bilo bolj zgrešeno kot tako zadržanje. Razočaranje, ki se je pojavilo pri mnogih, ki so živeli v meglenih predstavah o bodočnosti, je moralo priti, čim je bilo treba stopiti na trda tla realnosti. Koliko razočaranj prinaša življenje poedincu, pa vendar vztraja in skuša doseči, kar se da. Treba je imeti pred očmi določen cilj in hoditi za njim, če ne te pusti razvoj ob strani in za seboj.

In slovanstvo se razširja, o tem ni dvoma. Kam in kako bo šel razvoj, zavisi od onih, ki ga usmerjajo, od sodelavcev, ki mu utirajo pot in dajejo njegovi rasti vsebine.

Jasno je, da se trudi vsak slovanski narod predvsem za svoj lastni napredek. Odkar so padle zunanje ovire, je ta napredek, ki je bil že prej viden, čedalje večji. Gmotna kultura raste in z njo tudi duhovna kultura. Tako nastajajo nove vrednote, ki jih bo moral resno upoštevati prej ali slej tudi ostali svet. Tem prej in tem bolj, čim več bo med Slovani vzajemnega sodelovanja, ki bo seveda v prvi vrsti koristilo nam samim.

Nič čudnega ni, če ima sedaj na novih realnih osnovah ta odnos predvsem značaj bolj zunanje medsebojne podpore v politiki ali izmenjave gospodarskih dobrin, kjer odpade vsaka sentimentalnost in gre za izključno praktične koristi. Tudi ta podlaga je potrebna in pogoj za možnost izgradnje globljih zvez bolj duhovne vrste.

Poleg teh oficijelnih in utilitarnih stikov opazamo še bolj z veseljem, kako naraščajo zveze med stanovskimi in strokovnimi krogi. Ni ga že skoraj stanu, ki bi ne bil skušal navezati stikov z zastopniki istega stanu pri drugih slovanskih narodih. Takšne slovanske zveze in njihovi kongresi so resni prispevki k slovanskemu zbliževanju. Podobno velja o mladinskih organizacijah in njihovem prizadevanju na tem polju. Razna slovanska društva in ustanove, kot jih je nekaj v vsakem večjem središču, skušajo družiti Slované v istih mestih in budijo smisel za slovansko vzajemnost. Čeprav so takšna prizadevanja omejena na manjše kroge ali le bolj trenutne zagone, jih vendar ne smemo podcenjevati, saj drže misel slovanskega zbliževanja pokoncu in mu dajejo smernice iz svojih vidikov.

Še važnejše je delo znanstvenikov in njihovih ognjišč (univerz, akademij, institutov), zlasti onih, ki raziskujejo slovanska vprašanja in informirajo o njih (n. pr. v organih, kot so Slovanský Přehled v Pragi, Ruch Slovánski v Lvovu, Slavjanski glas v Sofiji i. dr.).

Tudi sicer se kaže v splošnem kulturnem življenju tu več, tam manj napredka pri upoštevanju slovanskih prvin. Razveseljive pojave te vrste najdete v književnosti in časnikarstvu, pa tudi pri prosvetnem delu in v umetnosti. Zlasti dnevni tisk že precej stori za popularizacijo slovanske misli v tej ali oni obliki.

In vendar, če odštejemo take in podobne znake slovanskega zблиževanja, vidimo, da je zanimanje za slovanstvo v širših plasteh izobraženstva — kaj šele ljudstva — zelo pičlo, površno, od slučaja odvisno. Občinstvo v splošnem nima še pravega interesa za slovanske stvari. Če greste v naše kavarne, najdete ondi le malo slovanskih (razen domačih) listov in revij, a mnogo tujih, in če stopite v knjigarne, dobite v njih silne zaloge nemškega, pa še francoskega, angleškega, italijanskega blaga, knjig v jezikih večjih slovanskih narodov morda nekaj malega, v jezikih manjših pa nič. Kriva je na eni strani konservativna tradicija in velika moda oz. zagledanost v zapad pa podcenjevanje slovanskih kultur in neznanje slovanskih jezikov.

Kaj bi bilo treba storiti, da se to stanje izboljša?

Treba je najprej prizadevati si, da dobi slovanska misel več prave notranje vsebine, vsebine, ki ne bo odbijala, ampak privlačevala. Slovanstvo ne sme pomeniti oviranja samostojnega razvoja poedinih narodov, ki imajo vsi pravico do življenja in napredka. Pustiti je treba vsakemu, kar mu gre. Medsebojni odnosi slovanskih narodov morajo sloneti na etični podlagi vzajemnega priznanja teh pravic, medsebojnega spoštovanja in resničnega prijateljstva, če že ne bratske ljubezni. Resnična in plodonosna slovanska vzajemnost je mogoča le kot akt vsestranske dobre volje. Vsako drugačno pojmovanje ji mora biti nujno v škodo. Niso sicer izključene zunanje forme na drugi osnovi, a trajne veljave same iz sebe brez takšne globlje duševne zasidranosti ne morejo imeti.

Druga ovira slovanskega zблиžanja je dosedanja kulturna orientacija slovanskih narodov. Vsi in vsak zase imajo uprte oči le na zapad, odkoder črpajo svojo kulturo — od Romanov in Germanov. Slepo smo sprejemali in še sprejemamo od njih vse, dobro in slabo — pasivno, brez kritike. Od raznih duhovnih in tehniških pridobitev pa do najbolj dolgočasne muzike in divjaških plesov. Da vemo pri tem sami drug o drugem malo ali nič, kdo bi se čudil. Naši vzorniki so Slovane od nekdaj zaničevali in podcenjevali, zato se podcenjujemo še mi drug drugega. A slovanski narodi hranijo ogromne zaklade in jih medtem pridno dvigajo, ne da bi povprečniki med sosedi kaj o tem vedeli. Komaj se nam nekaj sanja o ruski kulturi in o češkem napredku. Kdo pa kaj ve o tem, na kako visoki stopnji so v izobrazbi že Bolgari, kako vsestransko se je dvignila že Poljska na vseh poljih človeške izomike! Itd.

Česar ne poznaš, to podcenjuješ, kar pa si spoznal, to spoštuješ in ti je postalo drago. Če hočemo torej našo usmerjenost obrniti še na drugo stran, moramo najprej gledati, da se zavemo vrednot, ki so last slovanskih bratov. Ko si bomo te vrednote v dovoljni meri medsebojno posredovali, se bomo sami bogatili, naša zamožavost in slovanski ponos bosta rastla in nič ne bomo več tako brezpogojno zaverovani le v zapad. Če se

bomo čutili deležne skupnega kulturnega bogastva slovanskega, se ne bomo zdeli več vsak sam zase tako neznatni, temveč veliki in močni. Ko bodo naše slovanske kulture nam vsem bolj znane, jih bomo znali vsi skupaj tudi bolje afirmirati pred svetom, ki nas bo zato tudi bolj upošteval.

Zastonj je misliti, da bo to vse samo po sebi prišlo. Ne, za vse to je potrebno mnogo volje in dela. In to je tretje, a ne poslednje, kar je važno. Ni dovolj samo hipno navdušenje brez globlje zavesti, ne samo trenotni zaleti in poskusi. S komodnostjo in čakanjem ni nič, samo od sebe se nič ne naredi in na druge se ni moči zanašati. Treba je mnogo osebnega prizadevanja, požrtvovalnosti in ljubezni do stvari. Starejši rod je preveč zaposlen s svojimi konkretnimi opravki ter ne bo našel več mnogo časa in energije za to. Na mladini je, da posveti vsaj del svojega časa in svojih moči za to delo, trud se ji bo obilno izplačal.

Prvi pogoj za poglobitev v slovanskih vprašanjih je seveda študij slovanskih jezikov. Šola, žal, tu ne vrši svoje naloge — kljub vsem lepim načrtom. Zato bi se moral vsak dijak sam pobrigati, da se priuči enemu ali več slovanskim jezikom iz kake druge skupine. Tisti redki srednješolci, ki so sami začutili to potrebo, se uče neobvezno ruščine ali češčine. Kakor pa smo nesamostojni oz. površni v tolikih drugih rečeh, da gremo le za množico oz. splošnim tokom, najbližjih in nas tičočih stvari pa skoraj ne opazimo, tako tudi tukaj. Koliko je takih (razen slavistov), ki bi se zanimali za bolgarščino, za slovaščino, poljščino, ukrajinščino itd.? In vendar bi morali imeti dovolj poznavalcev vseh, tudi najmanjših slovanskih narodov.

Učenje slovanskih jezikov ni težko, treba je le malo pridnosti in vztrajnosti. Nekaj osnovnih pojmov, ki jih nudi že najbolj preprosta slovnica in besednjak, zadostuje, da lahko začneš s čitanjem.¹ Dobro

* Morda ne bo odveč, če navedem ob tej priliki nekaj takih učbenikov za razne jezike — za srbohrv. so itak znani —:

Bolgarski: A. Bezenšek, Bolgarska slovnica in čitanka s slovensko-bolgarskimi razgovori, Sofija 1914. — J. I. Benigar, Bugarska slovnica sa čitankom, Zagreb 1904 (Kugli). — G. Weigand, Bulgarisch-Deutsches Wörterbuch, 3. Aufl., Leipzig 1922 (Holtze);

češki: F. Zpěvák — J. Orožen, Učbenik češkega jezika, Ljubljana 1928 (Jugoslov. knjigarna). — Dr. Fr. Bradač, Češko-slovenski slovar, Ljubljana 1929 (Jugoslov. knjigarna);

slovaški: S. Czambel, Rukovät' spisovnej reči slovenskej, 3. izd., Turč. sv. Martin 1919. — J. Viktorin, Grammatik der slovakischen Sprache, 4. Aufl., Budapest 1878. — Jos. Loos, Slovník slovenskej, maďjarskej a nemeckej reči, III., Pest' 1871;

lužiškoserbski: G. Schwela, Lehrbuch der niederwendischen Sprache, I., II., Heidelberg 1906 u. Kottbus 1911. — K. B. Pfuhl, Lužiški serbski slownik (Lausitzisch-Wendisches Wörterbuch), Budyšin 1866;

poljski: Wl. Wicherkiewicz, Polnische Konversations-Grammatik (Methode Gaspey-Otto-Sauer, J. Gross, Heidelberg). — X. F. A. E. Lukaszewski-A. Mosbach, Polnisch-Deutsches und Deutsch-Polnisches Taschen-Wörterbuch, Berlin (B. Behr);

ukrajinski: Dr. Stephan v. Smal-Stockyj, Ruthenische Grammatik, Berlin u. Leipzig 1913 (Göschel). — Eug. Zelechowski, Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch, I. II., Lemberg 1886;

ruski: M. Majar, Slovnica ruska za Slovence, Dunaj 1867. — M. L. Bluménau, Ruska začetnica za Slovence, Maribor 1927. — J. Orožen, Učbenik ruskega jezika, Ljubljana 1930 (Jugoslov. knjigarna). — A. Meskovskij, Neues Russisch-Deutsches Taschenwörterbuch, Leipzig (Teubner). — I. I. Nosovič, Slovar bĕloruskogo narečija, Sanktpeterburg 1875 (cir.).

je, da posečaš kak jezikovni-tečaj ali krožek za uvod, če se ti nudi prilika, ali pa zaradi boljše izgovarjave povprašaš kakega veččaka. Lahko tudi za začetek primerjaš kak domač prevod z originalom. Če moreš, čitaj kak list ali revije. Potem pa se poglobi v lepo književnost ali znanstveno panogo ali v ono, kar te posebej zanima. Še eno sredstvo ti je danes na razpolago, ki ti lahko dobro pomaga: radio! Treba je le poiskati to ali ono postajo, pa se brez težav seznanjaš s pristno govorico tistega naroda, čigar jezika se učiš, in z njegovo kulturo.

O počitnicah dijaki radi potujejo po domovini in izven nje. So celo taki, ki gredo na razgled v druge države: v Avstrijo, v Švico, na Nemško, v Francijo i. dr. Redkeje pride kdo na Češko, če ni dobil posebne ustanove ali ni kakega skupnega zleta. Taka potovanja so veliko vredna. Kdor le more, naj jo mahne še kot študent kam v slovanski svet. Dobro bi bilo še organizirati izmenjavo dijakov o počitnicah; tudi posameznik bi utegnil kaj takega doseči. S posredovanjem kakega znanca ali s priporočilom bi si začel dopisovati (razglednice, znamke i. dr.) s kakim tovarišem bratskega naroda (šlo bi morda tudi z oglasom v listu), za počitnice bi ga povabil k sebi na obisk in mu razkazal svoje kraje, drugič pa bi mu on to vrnil in podobno. Če bi se kaj takega izvajalo v večji meri, bi to zelo uspešno razširilo zanimanje za slovanske narode: osebno znanje in prijateljstvo je sploh najboljši most k sporazumevanju.

Za akademska leta je seveda treba posebno priporočati študij na univerzah v slovanskih državah. Kolikor se to že vrši, se omejuje v glavnem le na češka vseučilišča. A prav bi bilo, da bi pogledali nekateri tudi v Bratislavo, v Sofijo in na razne poljske visoke šole, pozneje kdaj tudi v Rusijo. To bi jim razširilo obzorje in pokazalo morda celo več poti v širši svet.

Poleg tega se dobe slovnice v založbi A. Hartleben: bolgarska (Fr. Vymazal), češka (F. Kunz), poljska (B. Manassewitsch), ukrajinska (M. Mitrofanowitsch, W. Simowycz), ruska (B. Manassewitsch, A. Dirr), dalje v J. Grossovi zbirki po metodi Gaspey-Otto-Sauer: bolgarska (D. Gawriysky), češka (M. Maschner), poljska (P. Szymank — mala), ruska (P. Fuchs — N. v. Bubnoff — velika in mala), v zbirki Toussaint-Langenscheidt: češka (F. Kabesch — mala), poljska (A. Krasnowolski u. K. Król — velika), ruska (velika in mala E. Spinckler), Metoula-Sprachführer (za skoro vse), Neufelds Unterrichtsbrieftje itd.

Podobno slovarji v zbirki A. Hartleben: češki (R. Moravec), ruski (K. Andreev), Langenscheidtov žepni slovar — češki (F. Kabesch), poljski (A. Zipper u. E. Ulrich), ruski (K. Blattner) itd.

Omenimo še J. Legowski u. A. Wojtkowski, Polnisches Lesebuch (Sauer), St. v. Smal-Stockvj., Ruthenisch-Deutsches Gesprächsbuch, Berlin u. Leipzig 1919 (Göschel), E. Berneker, Russisches Lesebuch mit Glossar in Russisch-Deutsches Gesprächsbuch (oba Göschel), E. Berneker, Slavische Chrestomatie mit Glossaren, Strassburg 1902, Langenscheidts fremdsprachliche Lektüre, Bd. 16: Něco ke čtení, Bd. 34, Něco do czytania, Bd. 29, Sbornik dlja čtenia.

Znanstvena dela z veliko literature so:

Enciklopedija slavjanskoj filologii, red. I. V. Jagič, Sanktpeterburg 1909—11 (cir.).

W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik I, 2. Aufl., Göttingen 1924.

J. Karásek, Slavische Literaturgeschichte, 2 Bde. (Göschel).

Fr. Máchal, Slovanské literatury I. II., Praha 1922/25.

Fr. Wollmann, Slovesnost Slovanů, Praha 1928 (Slované II).

J. Bidlo, Dějiny Slovanstva, Praha 1927 (Slované I).

Mnogo virov za študij slovanskih vprašanj (zlasti ruskih) je prinesel »Križ« II (1928), štev. 9+10, str. 191—196, nove pojave v slovanskem kulturnem svetu beleži sproti n. pr. »Slavische Rundschau«.

Kar se tiče nalog izobraženstva v tem pogledu, bi morali najprej strokovnjaki v vsaki panogi dobiti pregled stanja svoje stroke pri drugih Slovanih, stalno zasledovati njen razvoj ter poročati o njem. Saj se deloma to že vrši, a še veliko premalo, vsaj širši krogi v posameznih stanovih ne vedo dosti o tem; zato tudi nimajo pravega pojma o slovanskem napredku na raznih področjih, ga ne znajo ceniti in ne izkoristiti. Trebalo bi skrbeti za redno izmenjavo poročil in glasil pri stanovskih organizacijah, za obveščanje v publikacijah, sploh organizirati slovanski knjižni trg, zlasti časopisno službo. Tisk ima dandanes veliko moč in če bi se res emancipiral od tujine in smotreno deloval v slovanskem smislu, bi se to silno poznalo. Tu je prav za prav ključ do situacije, saj oblikuje tisk dandanes vse javno mnenje in če bi se povsod zavedel svoje naloge in svojega poslanstva v tem oziru, bi se široke mase pri vseh narodih sčasoma res vzgojile v slovanski smeri. Medsebojno spoznavanje bi hitro napredovalo, zbliževali bi se na vseh poljih in se uspešno medsebojno podpirali v svojih težnjah v svetu.

Za vse to pa je treba še mnogo podrobnega pripravljanja in zadostnega števila vnetih kulturnih delavcev. Ali ni tudi na Tebi, da prispevaš k uspehu svoj del?

Fr. Grafenauer / Iz zemlje kraljeviča Marka.

VIII. Skoplje.

Spominska kapela borecem, padlim na Bregalnici 1913.

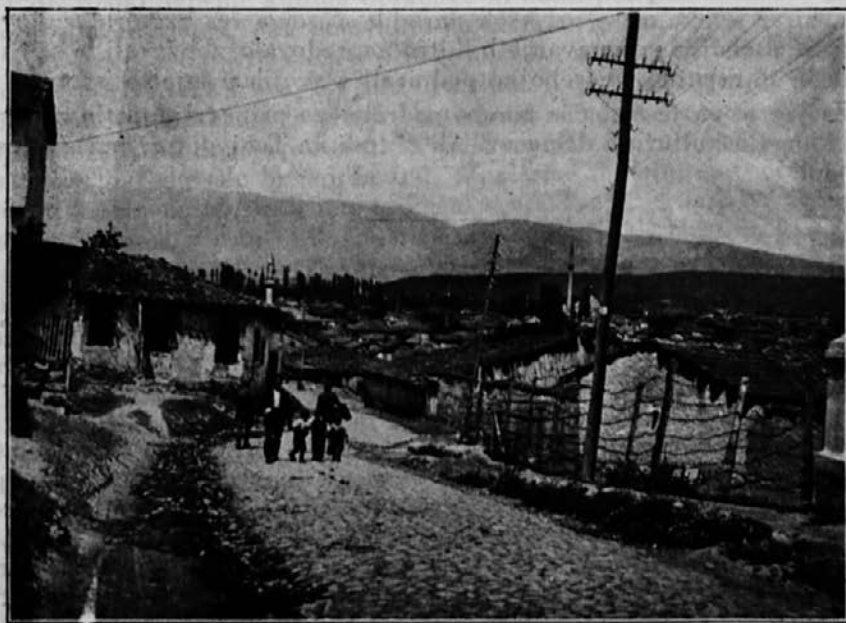
Vlak drevi po kumanovskem vzponu navzdol proti Skoplju mimo čuvajnic, ograjenih s precej visokim zidovjem, ki jih brani pred vetrom in snežnimi zameti, kateri so baš tukaj zelo hudi. Po primitivnih vaseh se belijo nove cerkvice, nove šole, nove žandarmerijske postaje. Že smo mimo vasi Aleksandrova in Romanovca, zloglasnih po stalnih komitskih bojih. Tu je namreč »četniški kanal sekal« železniško progo, kajti iz teh vasi je najlažji dostop v Skopsko Črno goro.

Pred nami se odpira južni del širokega močvirnatga Skopskega polja, ki je tu prepolno rac in drugih povodnih ptic. Pozimi se skrivajo po bičevju tudi volkovi, ki jih prižene mraz in glad iz bližnje Skopske Črne gore. Močvirje sega tja do Katlanovske banje na južnem robu Skopskega polja, do Vardarja na progi Skoplje—Solun. Pred leti se je ustanovila zadruha za izsuševanje Skopskega močvirja, legla krvne bolezni malarije, ki

jo prenašajo okuženi komarji. Preko močvirja vodijo v Skoplje ceste iz Velesa in Kumanova. Skoplje se razprostira v severnem delu Skopskega polja med goro Vodno in zadnjimi rebri Skopske Črne gore ter Šar planine. Še se vidijo na gričih okoli Skoplja opuščene turške utrdbe.

Preko trianglera nas pelje vlak na prenatrpano in premajhno postajo, ki je med mestom in skopskim pokopališčem. Od turških karavel do samega mesta segajo turška pokopališča. S treh strani obdajajo carsko mesto z značilnimi nagrobniki, ki se končujejo v obliki fesov, če je v njih pokopan moški. Turki grobov ne prekopavajo, temveč morajo zakopati vsakega v nov grob; odtod prostranost njihovih pokopališč.

Skoplje šteje danes okroglo 70.000 prebivalcev in se naglo razvija. Je

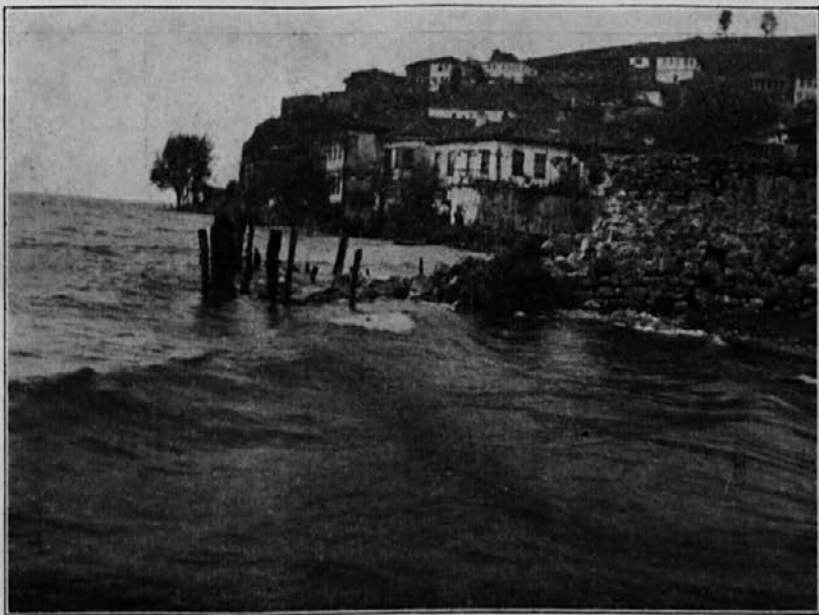

Staro Skoplje.

pač središče vsega Povardarja in izhodišče vseh železniških prog Južne Srbije. Med kolodvorom so pravoslavno in katoliško pokopališče, lepo urejena vojna pokopališča tu umrlih in padlih Avstrijcev, Nemcev in Bolgarov v senci vrh in košatih orehov. Na prvi Vodnjanski terasi zavzema židovsko pokopališče lep prostor, na drugi višji pa vojaška skladišča. V podaljšku židovskega pokopališča proti severu so zgrajene lepe vile, obdane z velikimi vinogradi skopskih trgovcev. Segajo tja do vasi Donje Vodno, ki tvori pravo nasprotje vilski naselbini. Na ono stran kolodvora do Vardarja, ki vali vedno motne vode skozi mesto, je moderni del mesta. Še pred vojno so bile tu raztresene trhle, pritlične hišice, ki so onemogočale vsak moderni promet. Tam, kjer je danes palača poštne hranilnice, je stal turški mlin. Mlinov je bilo več v sredi današnjega mesta ob Vardarju. Samo katoliška cerkev, zgrajena leta 1902., katero oskrbuje očetje Družbe Jezusove, je tvorila izjemo. Skopljanci pripovedujejo, da je leta 1909, napovedal tedanji sultan Abdul Hamid V. oficijelen obisk Skoplju. Hotel se je pripeljati z avtomobilom. Ker pa je bila ulica od kolodvora do Dušanovega mosta preozka, so na hitro poklicali geometre, ki so na tedaj brezobziren način po-

tegnili črto kar preko hiš, inženirji pa so cesto v naglici razširili, da se je mogel Abdul Hamid s kolodvora v mesto peljati z avtomobilom. Danes so zgrajene ob tej cesti najlepše dve in trinadstropne stavbe: hoteli, trgovine. Škoda, da katoliška cerkev, zgrajena v gotskem slogu, nima zvonika. Omenim naj pri tem tudi, da je značilno za to cerkev, da so stranske ladje širje kot glavna ladja.

Pred mostom carja Dušana preide cesta v Trg kralja Petra, ki ga obdajajo palača oficirskega doma, Hipotekarna banka, Hrvatska hranilnica in Rističeva palača. Od tod se vrstijo nove ulice proti Žrnjakovcu s čednimi enostanovanjskimi hišami. Ta novi del mesta končuje železniška kolonija z enonadstropnimi hišami. Kolonija ima tudi svojo ljudsko šolo.

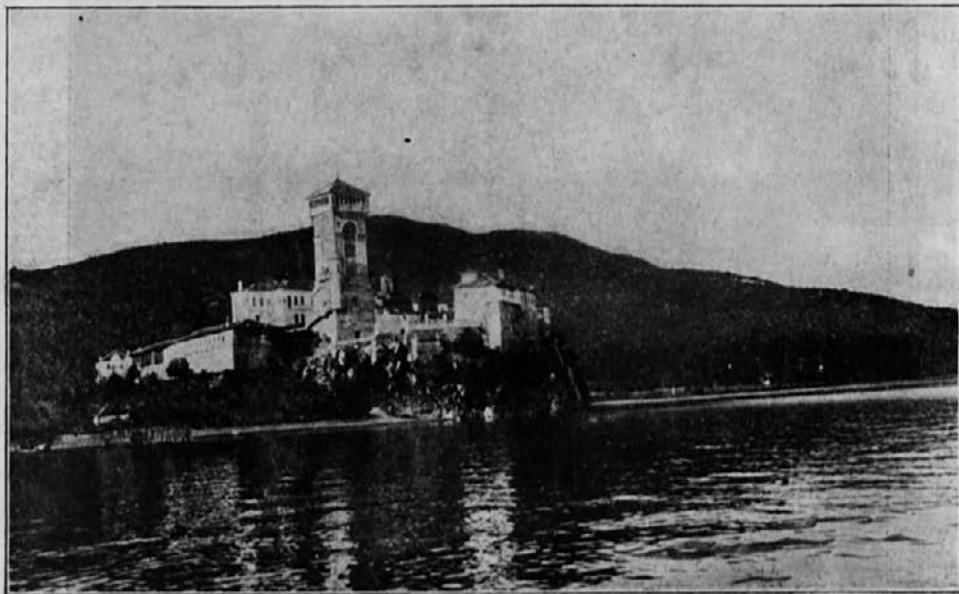
Ohrid.

Na levi obali Vardarja pod Dušanovim gradom so si zgradili občinski odborniki svoje lične hišice. Do njih nizvodno se dviga mestno gledališče, ki se je gradilo več kot 10 let. Pod Dušanovim mostom se vrstijo banke, pravoslavni nadškofijski dvorec, duhovno sodišče, razvaline grške cerkve sv. Mine, ki je leta 1912. zgorela, pravoslavna stolnica, filozofska fakulteta in vojaška bolnica. Za gimnazijo, ki šteje letos 1600 dijakov, apelacijskim sodiščem in trgovsko akademijo pa tja do železniške proge stoje starinske hišice trgovcev in obrtnikov domačinov. Preko Vardarja so zgrajeni trije mostovi: leseni pri narodnem gledališču, Dušanov pri oficirskem domu in železni pri filozofski fakulteti. Mimo cerkve sv. Marka pridemo po levem odcepu v židovsko malo (okraj) z zverženimi ozkimi in slepimi ulicami. Nad židovsko malo se dviga stari Dušanov grad s strmimi pobočji proti mestu, obdan še danes s širokim obzidjem. Z gradu se nam nudi lep pogled na mesto in Skopsko kotlino od Šar Planine pa tja do Veleške soteske na jugu. Vstrie gradu je cerkev sv. Spasa, kjer je bil Dušan na veliko noč 1346. kronan s cesarsko krono v navzočnosti srbskih in bolgarskih dostojanstvenikov in svetogorskih menihov. Pred to cerkvijo je bil objavljen

prvi del Dušanovega zakonika 1349. Preko prostranega ograjenega dvorišča se pride do cerkve. V zidu cerkve je plošča s seznamom srbskih duhovnikov, ki so jih pobili Bolgari v svetovni vojni.

Po 10 stopnicah navzdol prideš v obokano cerkvico, ki ima lep ikonostas, katerega so izdelali deberski mojstri iz orehovine in predstavlja celo sv. pismo. S takimi originalnimi ikonostasi se postavljata samo še samostan sv. Ivana Bigorskega pri Debru in kraljeva zadužbina na Oplencu. Za lepo urejenim francoskim in laškim pokopališčem za gradom ob poti v Tetovo in Kosovo so zgrajene lepe in mnogoštevilne vojašnice.

Če gremo skozi čaršijo od cerkve sv. Marka na desno, pridemo kmalu v turški del mesta s Setkulo (mestno uro), lepo Muratovo mošejo, Kuršni-nuli hanom, nekdanjim turškim centralnim zaporom, ki je sedaj pretvorjen

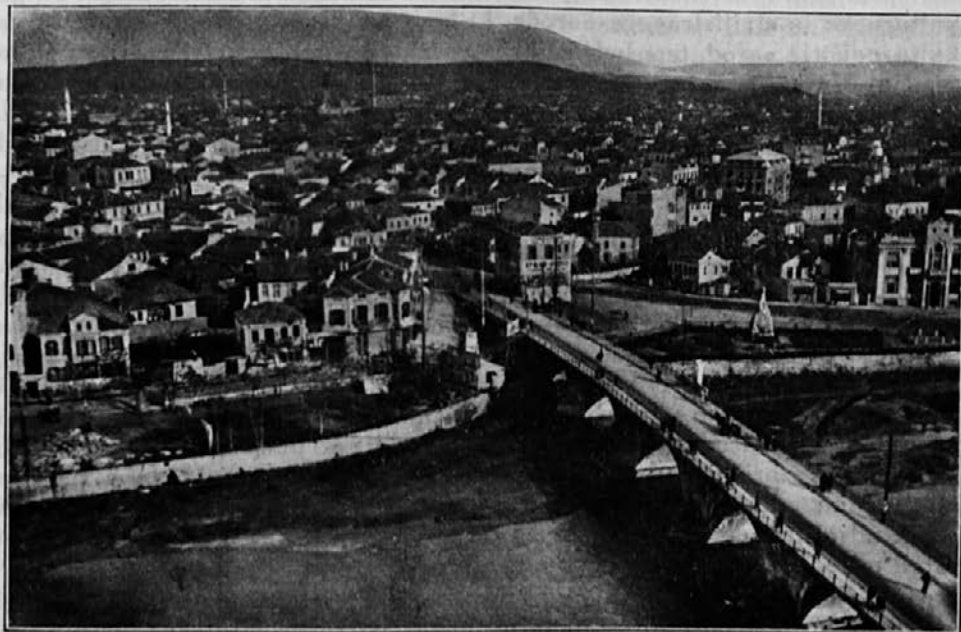

Ohrid, samostan sv. Nauma z jezera.

v skopski muzej, in z vsemi turškimi posebnostmi. Predmestje v tem delu tvorijo kmetje iz Skopske Črne gore, ki so se že v začetku 20. stoletja umaknili pred turškimi zverstvi v Skoplje, da bi našli varno zavetje. Imenuje se Čajr. Nekako med vojašnicami in kmetiskim delom mesta je ciganska naselbina. Cigani živijo v skromnih hišicah, kolibah in šotorih. Delimo jih lahko na pridne delavce in malopridneže. Prvi so pošteni in vztrajni kovači, nosači, konjski trgovci, drugi živijo v nemorali. Med seboj se sovražijo, zato živijo tudi po navadi povsem ločeno. Samo na Jurjevo se snidejo, da praznujejo skupno spomladanski praznik. Cigani kovači imajo kovačnice na periferiji mesta ali tudi v sredi mesta kakor v Štipu, kjer je bil vhod v trdnjavo ali graščino, kjer so prenočevali vozniki-prelazniki. Žene hodijo odkrite, so poslušne in delavne. Cigani v Južni Srbiji so gostoljubni. Lepo te sprejmejo, posadijo na nizko stolic, edino v hiši. Postrežejo ti s cigareto in črno kavo v posodah, ki so jih pobrali na bogve kakšnih smetiščih. Radi pripovedujejo o svoji pradomovini. Menijo, da so iz Arabije ali Egipta, v resnici pa so iz Indije. Preko Male Azije so prišli v 14. stoletju v Evropo. Sami se imenujejo Jedupi. Leta 1921. so jih v

Južni Srbiji našteli 14.489. Vere so muslimanske ali pravoslavne. Govorijo medsebojno ciganski, znajo pa moški za silo tudi srbski.

Veliko je Skoplje ob sotočju Lepenca, Treske in Vardarja v osrčju Balkana. Moderno življenje živi novo Skoplje, ki se zbira vsak večer na promenadi v ulici Kralja Petra. Ne dobil bi vtisa, da si tako daleč na Balkanu, če ne bi slišal raznih tujih govoric. Živahno je na promenadi; največ je dijakov. Ob sobotah in nedeljah se prikažejo tudi domorodci, ki drugače ne poznajo druge poti kakor od doma v delavnico, trgovino in zopet domov. Medsebojni stiki raznih delov mesta so omejeni na posebne zadeve. Novo Skoplje živi zase, čaršija zase, turški del zase, pa tudi kmet-ski del zase. Najbolje so seveda organizirani židje, ki imajo svojo cerkveno

Novo Skoplje.

občino, svoje pevsko društvo, svoje humane in podporne ustanove. Velika je razlika med židi v Beogradu in Južni Srbiji. V Beogradu se jih je veliko že aklimatiziralo; postali so Srbi — a južno srbijanski židje so dosledno nepristopni. Prišli so po letu 1492. iz Španije preko Soluna v Turčijo. Govore slabo ali nikakor ne srbsko in so v vsakem oziru ortodoksni. Ob sobotah še ognja ne zakurijo, temveč si že v petek skuhamo hrano za soboto, njihovo nedeljo.

Značilni turški nagrobniki.

Gorotanec / Kdaj smo izgubili Koroško?

1. Kaj nas briga Koroška?

Predvsem: Zakaj pišem o tem? Ali bi ne bilo boljše molčati o vsem, kar se je po razsulu stare monarhije zgodilo na Koroškem? Ne! Pameten človek se uči tudi ob napakah, ki jih je storil. Tudi pameten narod premotriva storjene napake, in sicer z namenom, da jim ne zapade znova.

Pa Koroška, kaj nas briga? Mislim, da danes ni več Slovenca, ki bi tako vprašal. Slovenska Koroška je del slovenske zemlje — in sicer eden izmed najlepših delov slovenske zemlje — in zato nas briga, prav zelo briga. Ni ga kulturnega in civiliziranega naroda, ki bi se ne briga za svojo zemljo. Čim kulturnejši je narod, tem bolj se briga za svojo zemljo, in sicer za vso svojo zemljo. Mirno trdim, da nekaj manjka v kulturi tistega Slovenca, ki hi trdil, da nas Koroška, da nas koroški del slovenske zemlje, nič ne briga. Briga nas torej Koroška gori do vrha Dobrača, do vrha Osojskih Tur med Vrbskim in Osojskim jezerom, do vrha Sv. Helene (1058 m) nad Gosposvet-skim poljem in do vrha Svinje planine, kajti to je naša, slovenska Koroška!

In kaj nas brigajo koroški Slovenci? Dà, tudi na to vprašanje moramo vedeti temeljit odgovor. Koroški Slovenci so del našega naroda, so del našega narodnega telesa. Ali nas torej nič ne brigajo? Narod je živ organizem. Posamezniki smo deli, udje tega organizma. Tu velja isto kot pri organizmu človeškega telesa. Tudi v človeškem telesu živi vsak ud ne samo sam zase, marveč tudi za druge. O udih človeškega telesa velja: vsak za vse — vsi za vsakega! Isto velja o udih narodnega organizma. Vsak posameznik se mora brigati za ves narodni organizem, za vse ude narodnega telesa. Ne smemo torej biti brezbržni nasproti drugim, bodisi zdravim, bodisi bolnim, mrtvim ali ločenim udom našega narodnega organizma. Če en ud trpi, trpijo vsi ostali udje, trpi celo telo. Če se en ud dobro počuti, se ž njim veselijo vsi ostali udje.

Čim bolj ogrožen je kak ud človeškega telesa, v čim večji nevarnosti ali stiski je, tem bolj so ostali udje dolžni, da se brigajo zanj, da mu pomagajo. Isto velja o ogroženih udih narodnega organizma. Eden za vse — vsi za enega! — Dolžni smo torej, da se brigamo za ogrožene ude našega narodnega telesa, dolžni smo, da jim skušamo po svoji moči pomagati. Roka ne bo nikdar rekla: kaj me briga oko, in oko ne bo reklo: kaj me briga noga. Kar velja o organizmu človeškega telesa, isto velja o družabnih organizmih sploh in nenaravno je ono individualistično mišljenje, če se v družabnih organizmih posamezni udje ne brigajo za ostale ude istega družabnega telesa! Kako zmotno in nenaravno bi bilo, če bi rekli nekateri deli Slovencev: »Kaj nas briga Koroška? Kaj nas briga Primorje?«

Po vsem tem je jasno, da imamo pravico in da imamo tudi dolžnost brigati se za našo slovensko koroško zemljo in za naš rod na Koroškem.

2. Zakaj smo izgubili Koroško?

Drugo vprašanje, ki zanima in mora zanimati vsakega Slovenca, zlasti vsakega slovenskega inteligenta, pa je: Zakaj smo izgubili Koroško? V naslovu sem to vprašanje nadomestil z vprašanjem: Kdaj smo izgubili Koroško? To pa zato, ker je to vprašanje konkretnije in enostavnejše in ker

je z odgovorom na vprašanje: »kdaž« dan tudi odgovor na vprašanje: »zakaj«.

Trdim, da smo izgubili Koroško 5. decembra 1918. Trdim, da je bila tega dne odločena usoda Koroške. Kaj se je zgodilo 5. decembra 1918?

Dne 12. novembra 1918 je sklenil koroški deželni zbor: »Koroške čete se zasedbi Koroške ne bodo upirale.« In v resnici, nemške koroške čete niso ganile s prstom, ko so jugoslovanski vojaški oddelki počasi in polagoma — vse prepočasi! — zasedali posamezne dele slovenske Koroške. Tako so Jugoslovani 7. novembra 1918 zasedli Prevalje, 12. novembra Žel. Kaplo, šele 23. novembra Pliberk; stotnik Lavrič je 18. novembra zasedel Borovlje in nadporočnik Malgaj je 30. novembra zasedel Velikovec.

V Celovcu in v Beljaku so v onih usodnih novemberskih dneh vsak hip pričakovali, da pridejo Jugoslovani. V obeh mestih so nalepili lepake, da se prebivalstvo zasedbi ne sme upirati. Obe mesti sta nam bili odprti na stežaj. Avstrijski orožniki so goverili: »Čez noč bodo Jugoslovani v Celovcu.« — Jugoslovani pa ni bilo...

Nemci so se veselo oddahnili. Prvotna pobitost in brezupnost je začela giniti in 5. decembra 1918 so v deželni zbornici razveljavili svoj sklep od 12. novembra in sklenili: »Antantinim četam se naše vojaštvo ne sme upirati, jugoslovanskim četam se mora postaviti z orožjem v bran.« Sklenili so boj z orožjem. Na Koroškem je začelo pokati. Nemci so opozorili na koroške boje zmagovite velesile. Wilson je poslal misijo na Koroško (Milesa). Nemci so medtem zasedli ves Rož, vso velikovško slovensko okolico severno od Drave, izvzemši mostišče pri Velikovcu; slovenske čete so držale samo še tunel pri Podrožici, Podjuno ter Velikovec z najožjo okolico.

Slovensko ljudstvo je postalo radi nemških zmag preplašeno. Ljudstvo je videlo: nemštvo še ni na tleh. Kamor je prišla Milesova komisija, povsod so Nemci skrbeli, da so zbobnali svoje ljudi skupaj in so jih temeljito poučili, v katerem smislu morajo demonstrirati. In nemškutarija je navdušeno demonstrirala za »Nemško Avstrijo«. Zavedni Slovenci pa o prihodu misije navadno sploh vedeli niso.

Miles je dobil vtis, da je Koroška sporno ozemlje. V tem smislu je informiral Wilsona. In Wilson je vztrajal pri tem, da se mora vršiti plebiscit ter od tega ni hotel popustiti. Kar zadeva Koroško, Slovenci nimamo nobenega vzroka, da bi peli Wilsonu slavošpeve.

Koroško smo zaigrali novembra 1918. Tedaj bi jo bili z lahkoto brez boja zasedli. Cel svet se nam je čudil, da tedaj nismo zasedli Celovca in Beljaka. Te svoje slepote in naivnosti, da bomo na Koroškem vse dobili, kar bomo želeli, ne moremo dovolj obžalovati. Maister je zasedel Maribor in ga rešil Slovincem in Jugoslaviji. Maistrov recept, to je nemudna zasedba Celovca in Beljaka, bi bil edino uspešen tudi za Koroško.

Predočimo si, kaj bi se bilo po vsej verjetnosti zgodilo na Štajerskem, da ni Maister z energično potezo vzpostavil slovenske oblasti v Mariboru. Nastali bi bili boji, kakor na Koroškem, in posledica teh bojov bi bila po vsej verjetnosti — plebiscit. Saj so se koroški Nemci hvalili, da so samo z boji izsilili plebiscit, kar je tudi resnica. In kdo dvomi, da bi bili v tedanjih zmedah in razmerah pri plebiscitu Nemci v Mariboru in sploh severno od Drave dobili večino? Da ni Maister nemudoma zasedel Maribora, bi bilo danes po vsej verjetnosti to mesto v nemški državi. Maribor bi bil danes nemški.

Maister zasluži v Mariboru spomenik.

3. Kaj pa plebiscit?

Rekel bo kdo: Če so oni deli Koroške, ki smo jih zahtevali, slovenski, zakaj pa se ljudstvo pri plebiscitu ni po svoji večini izreklo za Jugoslavijo?

Tudi na ta ugovor moramo znati točno odgovoriti. Ves naš narod in zlasti razumništvo ter inteligenčna mladina mora biti o Koroški točno in temeljito poučena. Dovolj nam je škodila po razsulu nepoučenost o Koroški. Nepoučenost je bila glavni vzrok, da smo toliko časa oklevali in cincali, da smo zamudili veliki trenotek, ko bi bili lahko rešili Koroško.

Zakaj nismo zmagali pri plebiscitu?

Po mojem mnenju je edino primeren odgovor tale: koroški plebiscit je bil nekaj nemoralnega. Od l. 1870. — torej že tekom 50 let pred plebiscitom — so naše ubogo koroško slovensko ljudstvo zlasti v šolah-ponemčevalnicah na najbrezobzirnejši način potujčevali ter zastrupljali z nemškim duhom — in potem naj se tako ljudstvo svobodno odloči za svojo narodno državo! Neki nemški list (graška »Tagespost«) je po koroškem plebiscitu pisal, da so pri tem plebiscitu Nemci zmagali, »wie es auch nicht anders zu erwarten war« (kakor tudi ni bilo drugače pričakovati)! In neki nemški koroški učitelj je po plebiscitu rekel, da bi Nemci brez utrakvistične šole (pravilno: brez šole-ponemčevalnice) ne bili pri plebiscitu nikdar zmagali!

Pritrjujem obema: citiranemu nemškemu listu kot tudi nemškemu učitelju. Mirno lahko rečemo: ogoljufali so nas za Koroško! Najprej so nam zlasti s prekletimi šolami-ponemčevalnicami izneverili naše ljudstvo in potem so s pomočjo janičarjev, ki so jih sami vzgojili, zmagali pri plebiscitu! V resnici, primera s turškimi janičarji se mi zdi na mestu. Turki so pred stoletji gonili naše krščanske dečke v Turčijo in so jih vzgajali za janičarje. Predstavljajmo si, da bi bili tako vzgojenim janičarjem pozneje rekli: zdaj pa kakor hočete, odločite se za križ ali pa za polmesec. Kakšna svobodna odločitev bi bila to? Ali bi se ne bili fantje po pretežni večini, ali pa vsi, odločili za Mohameda? Mislim, da gotovo.

Na Koroškem so storili nekaj podobnega: Najprej so nam odtujili naše ljudstvo in potem so mu dali v roke plebiscit, češ, zdaj se pa odloči za svojo narodno državo, če hočeš!

Pomniti moramo dobro, da so Nemci našemu ljudstvu na Koroškem šolo-ponemčevalnico usilili! Vsi protesti slovenskih občin proti tej ponemčevalnici niso nič pomagali. Protestirale so proti tej šoli tedaj še čisto slovenske občine, zdaj že napol ponemčene: Vetrinj, Breza, Poreče, Vrata, Podklošter poleg mnogih drugih, vse zastonj. Nemški mogotci v Celovcu so imeli za vse te proteste gluha ušesa! Hoteli so Koroško ponemčiti in niso odnehali od nemške šole. Kajti kaj je tkzv. utrakvistična šola, kakršna obstoji na Koroškem, drugega kot nemška šola? Šola, v kateri slovenščina ni učni jezik, niti učni predmet, marveč samo pomožno zasilno sredstvo prvo šolsko leto! Šola, v kateri se slovenski otrok računstva od prvega začetka uči v nemškem jeziku! Šola, v kateri se ne sme peti koroška slovenska pesem, n. pr. prelepa: Glej čez jezero, kljub temu, da koroška slovenska pesem zunaj te dežele doživlja prave triumfe! Šola, v kateri mora prepevati slovenska deca nemško »Deutschland, Deutschland über Alles!« ter iredentistično: »Im Mießtal* bin i z'aus — i hob ka Hamat mehr — drum ist mir ollweil — ums Herz so schwer.« Šola, v kateri učitelj govori samo z najmanjšimi otroci po slovensko; brž pa, ko otroci nekoliko umejo nemški, učitelj

* Mießtal = Mežiška dolina, ki je brez plebiscita pripadla Jugoslaviji.

ne spregovori več z njimi besedice po slovensko. Šola, v kateri otroke kaznujejo, če v odmorih med seboj govorijo slovenski. Šola končno, v kateri učitelji otrokom izposojujejo samo nemške knjige, — učitelji, ki, četudi po rodu Slovenci, pri vsaki priliki kažejo, da se sramujejo slovenskega jezika in da ga prezirajo. Tako so jih vzgojili v Celovcu.

Ali je mogoče, da bi ljudstvo, katerega deca mora pohajati v take šole, ostalo svoji narodnosti zvesto?

Da bomo stvar še bolje razumeli, pomislimo, kako je bilo še pred ne mnogimi desetletji na Kranjskem. Mesta so bila nemškutarska, Ljubljana je imela nemškega župana. Šuklje pripoveduje v svojih Spominih, da je germanizator Schmerling napravil iz mest posebno volivno skupino, samo zato, ker je upravičeno pričakoval, da bodo mesta nemško volila. »Na Kranjskem,« piše Šuklje, »kjer je vendar celih 95% slovenskega življa, zveržil je (Schmerling) tedaj (l. 1861.) tak volivni red, da so veleposestniki in ponemčena mesta lahko zadobili večino v deželnem zboru« (III. del, str. 126). Če je bilo na Kranjskem kaj takega mogoče, kaj se bomo čudili, če so Nemci na Koroškem ubogo slovensko rajo tekom stoletij in zlasti tekom zadnjih 50 let pred plebiscitom pripravili tako daleč, da je po svoji večini 10. oktobra 1920 za nje glasovala!

Tudi naravni čut svobode so z dolgoletnim intenzivnim zaslužnjevanjem in zatiranjem dá v ljudeh zamoriti. Dr. Krek je govoril pred 25 leti ob priliki slavnostne akademije slovenskih bogoslovcev v Celovcu: »Ne prezrimo, kake posledice ima vsako zaslužnjevanje. Tlačanec nazadnje misli, da ni več pomoči, da mora tako biti, in pride tako daleč, da mu tisti, ki ga tlačijo — imponira! Zadnja faza je, da tlačanec v svojem suženjstvu čuti neki — užitek!«

Edino pravilno in tudi edino pravično bi bilo, če bi bili Slovenci po razsulu l. 1918. rekli: »Koroška do Gosposvete je naša. Zasedimo jo torej in storimo to nemudoma!« Žal, tega spoznanja tedaj ni bilo v Slovencih! Čas je, da vsaj zdaj te stvari do dobrega spoznamo! — Koroške torej nismo izgubili šele 10. oktobra 1920, marveč že tedaj, ko je bil dan vzrok za plebiscit, in to je bilo 5. decembra 1918. A do tega vzroka je prišlo radi naše naivnosti, nepoučenosti in brezbržnosti, ker Koroške nismo nemudoma po razsulu zasedli! Da se je to zgodilo, bi bil danes Celovec slovensko mesto ravno tako, kakor je Maribor; slovenska bi bila mesta in trgi Slovenskega Korotana: Velikovec, Pliberk, Grebinj, Železna Kapla, Labud, Borovlje! Več kot na polovico bi bil tudi Beljak, saj je do treh četrtin odprt proti slovenskemu ozemlju.

Še nekaj moram omeniti. Hribar piše v poslednjem zvezku svojih Spominov: »Ob mojem popisovanju koroških razmer je profesor Coolidge (s katerim se je Hribar sestal na Dunaju), ta zaupnik predsednika Wilsona, ko sem ga zagotavljal, da ima Koroška več ko tretjino slovenskega prebivalstva, hladno ob nekem prav posebnem pogledu v moj obraz pripomnil: 'Od desetih poslancev samo enega'.«

K temu bi bilo treba pripomniti sledeče: Če so imeli na Koroškem Slovenci od desetih poslancev samo enega, to ne pomeni — če pri tem niti ne vpoštevamo za Slovence krivičnega volivnega reda — da tvorijo na Koroškem Slovenci samo desetino prebivalstva, marveč, da so tvorili z a v e d n i Slovenci desetino deželnega prebivalstva (v resnici seveda več kot desetino, ker je bilo mnogo slovenskega ozemlja radi krivičnega volivnega reda pridelnega volivnim okrajem s pretežno nemško večino). Napačno je bilo tudi, če je bilo Kuliču politično mišljenje volivcev merilo za njihovo na-

rodno pripadnost. In slovenski narod kot celota je imel pravico do svoje slovenske koroške zemlje in do svojih zavednih in nezavednih slovenskih koroških rojakov. Videli smo, s kakšnimi brutalnimi in rafiniranimi metodami so Nemci pripravili večino koroških Slovencev do narodne nezavednosti. Samo posledica nemškega potujčevanja je bila, če je samo manjši del koroških Slovencev oddal svoje glasove narodnemu slovenskemu poslancu. Tudi to so Nemci zase izrabili in v tem smislu informirali tujce, in tako je tudi ta posledica nemškega nasilnega ponemčevanja morala delovati proti nam! Na vseh plateh smo bili osleparjeni in ogoljufani!

Zaključujem: Izid koroškega plebiscita je sad in posledica večstoletnega potujčevanja! Nekaj nemoralnega je bilo to potujčevanje, zlasti ponemčevanje potom šole-ponemčevalnice, ki jo po pravici imenujemo: grobokop in rabelj koroških Slovencev! Zato je bil nemoralen tudi plebiscit. Prav za prav se moramo le čuditi, da je bilo še toliko glasov oddanih za Jugoslavijo, namreč 15.279 ali 41 % (za Avstrijo 22.025 ali 59 %). S polnim prepričanjem trdim, da živi še danes na Koroškem v Avstriji 100.000 prebivalcev, ki so po svoji narodni pripadnosti Slovenci. Oni so del našega narodnega telesa in mi jih ne moremo in ne smemo nikoli pozabiti!

Mojmir Gorjanski / Razkošni akordi.

Pod kupolo sameva mrak. —
Večerno nebo skozi pisana stekla
zelene in modre črte riše
na kameniti tlak.

Pred oltarjem trepeče luč. Zamolklo vihraje
razpreza se mrak po tihem prostoru.
Poslednje zelene lise bledijo na koru
razlite po gotških klopeh.

Tedaj se razmaje na težkih vrveh
véliki zvon.

O, čudnotoplo tedaj je človeku pri srcu,
ko kládivo rahlo udarja ob bron,
ko v mehkih valovih zvonovi pojo.

Tedaj je on sam sredi tihih obokov
razkošnih akordov val,
Tedaj je on pesem, ki z bisernih lokov
odmeva do sinjih obal.

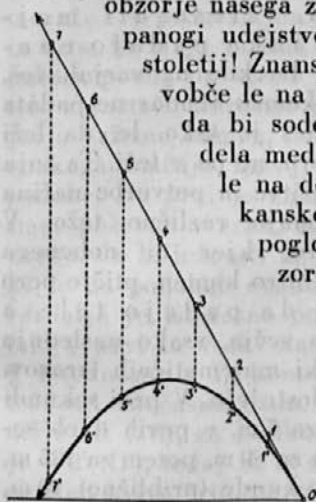
Prof. Silvo Breskvar / Nekaj o težnosti in o »teži« svetlobe.

Razvoj matematično-naravoslovnih znanosti koraka zadnja desetletja z velikanskimi koraki naprej. Vsako leto prinese nova odkritja in nove vidike za razmišljanje naravnih pojavov. S silno naglico se širi na vse strani obzorje našega znanja o naravi. Donos zadnjih treh desetletij v tej panogi udejstvovanja človeškega duha odtehta donose prejšnjih stoletij! Znanstvenik sedanjega časa more delovati le enostranski, vobče le na ozkem področju znanosti, ker mu čas ne dopušča, da bi sodeloval pri vseh vprašanjih svoje stroke. Delitev dela med znanstveniki in usmerjenost njihovega zanimanja le na določene naloge je eden glavnih vzrokov tega velikanskega napredka. — Naslednje vrstice imajo namen poglobiti razumevanje težnosti na podlagi novejših nazorov in izvajati primerne zaključke.

*

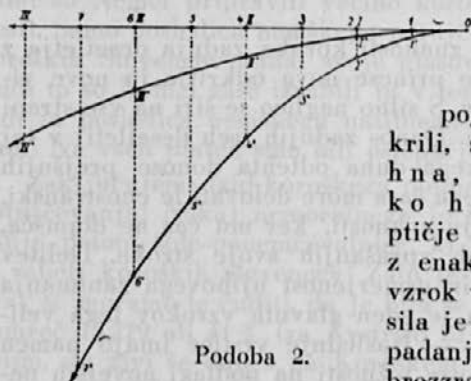
Kaj je težnost? Tolmačenje bistva tega pojava je kaj zamotana reč, ki terja mnogo dela in truda, pa tudi veliko znanja, čeprav je vsakdanja in najočitnejša prikazen. Ni naš namen iti tako daleč, hočemo jo le osvetliti z gotove strani. Zadostuje nam znanje njenih lastnosti ter načinov njenega učinkovanja in delovanja. Težnost je trajna sila, deluje neprestano ter je lastna naši Zemlji, ki privlači z njo

vsako telo, vsak delec snovi. Deluje sicer med vsemi telesi — tudi v zrak vržen kamen privlači zemljo — vendar nas to dejstvo ne zanima preveč, ker ga ne rabimo pri našem obravnavanju. Učinki težnosti so trojne vrste. Vsako telo izvaja radi njenega delovanja določen pritisk na mirujočo podlago, ki ga imenujemo teža telesa (pod. I). Telesa pritiskajo močnejše ali slabše, imajo tedaj različne teže. More spremeniti o b l i k o teles (pod. II). Na prožno pero obesimo utež, pero se raztegne. Okrogla vodna kapljica se na tleh razleze ali vsaj splošči. Na obeh koncih podprta deska se upogne, če položim nanjo kak težji predmet. Končno more povzročiti težnost gibanje teles (pod. III). V roki držeč predmet izpustimo, ali mu pa spodmaknemo podlago, na kateri stoji. Predmet se prične gibati navzdol, pada. Težnost je usmerjena, deluje vedno navzdol, proti tlom, točneje proti središču zemlje. Vsi trije učinki, ki so bistveni za vsako silo, niso med seboj neodvisni, temveč izhaja eden iz drugega. Pojavi in poskusi nas uče, da je teža kakega telesa v danem kraju vobče nespremenljiva, da pa postaja manjša, če se telo oddaljuje od zemlje, in večja, če se približuje njenemu središču. V prostorih manjšega obsega — recimo večje sobe ali dvorane — smemo smatrati teža teles za nespremenljivo. Teža telesa nima tedaj takega pomena za njegovo naravo kot je trdota, električna prevodnost, kemične lastnosti in podobno, saj se lahko večja ali manjša, čeprav se telo samo prav nič ne spremeni. Prostor, v katerem se javlja vpliv zemeljske težnosti, imenujemo njeno o b m o č j e. To se razprostira pač v vsem svetovnem prostoru, v velikih daljavah pa težnost že tako zelo opeša, da ne kaže več nikakršnih učinkov.

Podoba 1.

Posebne važnosti za nas je vprašanje, kako telesa padajo. Brez posebnih pripomočkov najti zakone padanja, je skoraj nemogoče. Gibanje je prehitro, da bi spoznali njegov značaj, mimo tega pa vplivajo nanj druge

Podoba 2.

sile, ki nimajo s težnostjo nič opravka. Najbolje je, da kar pogledamo, kaj so našli naravoslovci pri natančnem opazovanju tega pojava. Najvažnejši zakon, ki so ga odkrili, se glasi: Vsa telesa ali majhna, težka ali lahka padajo enako hitro. Gotovo bo kdo ugovarjal, češ, ptičje pero in težak kamen vendar ne padata z enako hitrostjo. Res je tako, le, da leži vzrok v zračnem upor, ne pa v teži. Ta tuja sila je kriva preobrazitve in potvorbe načina padanja teles, ki imajo različno težo. V brezračnem prostoru, kjer ni nobenega upora, padata enako hitro kamen, ptičje pero

in vsak drug predmet. Drugo, kar so ugotovili je, da padajo telesa vedno hitreje. Njihova hitrost postaja vedno večja, vsako naslednjo sekundo napravijo daljšo pot. Mesto strašil v obliki matematičnih izrazov, navedimo rajši nekaj števil, ki nam popolnoma zadostujejo. V prvi sekundi pade telo (v bližini zemeljske površine) približno za 5 m, v prvih dveh sekundah za 20 m, v prvih treh za 45 m, v prvih štirih za 80 m, potem za 125 m, 180 m, 245 m itd. Hitrost telesa je na koncu prve sekunde (približno) 10 m, na koncu druge 20 m, tretje 30 m, četrte 40 m itd. Tako gibanje imenujemo pospeševano, točneje enakomerno pospeševano, ker naraste hitrost vedno za isti znesek, namreč za 10 m v sekundi. Ta prirastek nazivljamo pospešek. Vsako vozilo, ki pelje brez zaviranja in ovir po klancu navzdol, se giblje pospeševano.

Za nadaljno obravnavanje moramo vedeti, kako je s telesom, na katerega ne deluje nobena sila. Brez dvoma tako telo miruje, saj ničesar ni, kar bi nanj vplivalo. Pa to še ni vse. Vrzimo kroglo po vodoravnih, gladkih tleh! Krogla se giblje skoraj v ravni črti vedno počasneje, dokler se ne ustavi. Čim manj ovir bo srečala na svoji poti, čim ravnejša so tla, tem daljšo pot napravi. Popolnoma brez vsakih ovir se krogla nikoli ne giblje. Ena največjih in vedno delujočih je trenje med gibajočim se telesom in podlago ter upor zraka. To sta sili, ki zavirata gibanje. Če si zamislimo gibanje brez zaviralnih sil, smemo reči, da vsako telo, na katerega ne deluje nobena sila, miruje, ali pa se giblje enakomerno in v ravni črti. Pod vplivom trajno delujoče sile je gibanje telesa pospeševano ali pojemalno. (Pri pojemalnem gibanju postaja hitrost vedno manjša in manjša, v vsaki naslednji sekundi napravi telo krajšo pot in se končno ustavi.) Radi težnosti, ki je trajna sila, padajo telesa pospeševano. Težko obložen voz spraviti v gibanje je najtežje. Voz se giblje pri tem pospeševano in ko dobi primerno hitrost, je napor manjši, potreben je le za premagovanje upora. Največ sile porabi kolesar, da spravi kolo v tek, vsako povečanje njegove hitrosti — ki se tudi vrši pospeševano in ne naenkrat — zahteva novega truda, novega delovanja gibalne sile. Pri tem si mislimo vozila na vodoravni podlagi, ki naj gibanje kar najmanj ovira. Važno je pripomniti, da se giblje telo v trenutku, ko preneha delovati sila, enakomerno in s hitrostjo, ki jo je v tem trenutku imelo. — Tudi pojemalno gibanje, kjer se hitrost vedno manjša,

povzročuje trajna sila. Zadostuje nam opozoriti le na zavore pri vozilih. To so priprave, ki skoraj izključno uporabljajo trenje, sile, ki se javlja pri drsenju enega telesa ob drugega. Če hočemo zmanjšati hitrost vozil, jih zavremo, da se gibajo pojemačno, dokler ne dobijo hitrosti, ki jo želimo, ali pa se ustavijo.

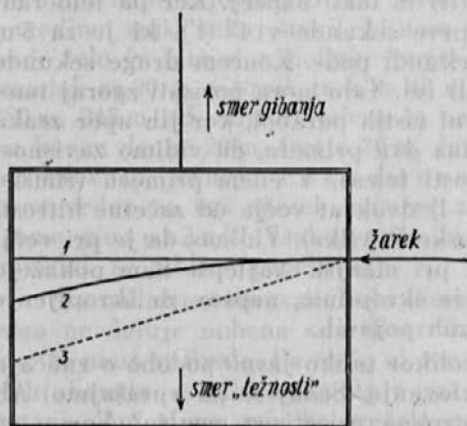
Po vsem tem nam ne bo težko tolmačiti vpliv težnosti na ona telesa, ki bi se sicer gibala v prostoru popolnoma prosto, enakomerno v ravni črti. Kamen, vržen poševno »v zrak«, dobi radi sunka gotovo hitrost, ki bi jo moral — v primeru, da ne deluje nanj nobena sila — obdržati kar naprej, in črta, ki bi jo zarisal, bi morala biti ravna. V resnici hitrost telesa sprva počasi, potem pa vedno hitreje pojema, ko pa doseže skrajno višino, prične telo z raztočo hitrostjo padati. Pri tem gibanju porisuje krivo črto. Čim jačje vržemo kamen, tem večjo višino doseže, sicer je pa kriva črta vedno enakega značaja. Ime ji je parabola¹. Več kot besede povedo priložene podobe. Na prvi je načrtan postanek parabole, če vržemo telo v poljubno smer poševno v zrak, na drugi pa dva primera, ko vržemo predmet vodoravno. Če bi težnosti ne bilo, bi se gibalo telo v ravni črti s stalno hitrostjo, ki je na podobah enaka razdalji od 0 do 1, oziroma od 0 do I. Označena razdalja je istočasno pot, ki jo — brez težnosti in drugih sil — napravi telo v prvi in vsaki naslednji sekundi. Koncem prve sekunde bi bilo telo v 1 (odnosno v I), koncem druge v 2 (II) in tako naprej. Ker pa telo radi težnosti istočasno pada, je na koncu prve sekunde v 1' (I'), ki je za 5 m nižje od 1 (I), za kolikor pač v prvi sekundi pade. Koncem druge sekunde je v 2' (II'), tedaj za 20 m nižje od 2 (II) itd. Telo mora porisati zgoraj imenovano krivo črto, parabolo. V naravi ni čistih parabol, ker jih uporablja predružači. Na drugi podobi sta narisana dva primera, da vidimo zavisnost ukrivljenosti parabole od začetne hitrosti telesa. V enem primeru (rimske številke) je začetna hitrost (razdalja 0—I) dvakrat večja od začetne hitrosti (razdalja 0—1) v drugem primeru (arabske številke). Vidimo, da je pri večji hitrosti parabola manj ukrivljena, kot pri manjši. Najlepše nam pokažejo parabole vodni curki, ko voda izteka iz škropilnic, naprav za škropljenje cest, pri slapovih, vodometa in podobnih pojavih.

Za naše namene smo si ustvarili kolikor toliko jasno podobo o značaju težnosti, njenih lastnosti in njenega delovanja. Sedaj se pa vprašajmo: Ali je za vse pravkar opisane pojave potrebna prisotnost zemlje? Vemo, da so poleg zemlje še druga telesa v svetovnem prostoru: Sonce, Luna, premičnice in ostale zvezde. Vemo nadalje, da ima vsaka zvezda svoje težnostno območje, kjer se vršijo podobni pojavi kakor v težnostnem območju naše zemlje. Zato moramo naše vprašanje splošiti: Ali se javlja »težnost« le v bližini svetovnih teles, ali moremo enake, oziroma podobne pojave povzročiti tudi tam, kjer so težnostni vplivi zvezd tako neznatni, da jih niti opaziti ne moremo? Na to vprašanje nam da znanost pritrden odgovor.

Zamislimo si od vseh strani omejen prostor recimo velik zaprt zaboj, ali, če hočete »dvigalo«, kjerkoli v svetovnem prostoru, le da je daleč proč od zvezd, kjer je vpliv njihove težnosti skrčen na najmanjšo mero. Naj bo zaboj privezan na konec vrvi ali verige, tako zelo dolge, da je njen drugi kraj pritrjen na škripec na kaki zvezdi. V zaboju je opazovalec z vsem

¹ V resnici je ta »parabola« silno sploščena elipsa. Eno izmed obeh njenih gorišč je v središču zemlje.

potrebnim za življenje in v posesti predmetov in priprav, ki jih bomo potrebovali. Nobena težnost ne vlada v zaboju in vsi predmeti, ki niso pritrjeni, »vise« v njem z opazovalcem vred. Sunek v kako telo zadostuje, da odleti z nezmanjšano hitrostjo. Odprta in s tekočino napolnjena steklenica je lahko v poljubnem položaju, pa ne pride niti kapljica iz nje! Kako se počuti opazovalec, je poglavje zase. Dajmo, rešimo ga iz nerodnega položaja! Naj prične kdorkoli vrteti škripec. Vrv se bo navijala, zaboj se bo gibal. Čim hitreje se vrti škripec, tem bolj se večja hitrost zaboja. Vrtenje škripca naj je tako urejeno, da se giblje zaboj in vse, kar je v njem, enakomerno pospeševano. Če opazovalec ni na to pripravljen, trešči ob steno zaboja, na nasprotni strani, kjer je slednji pritrjen. No, možakar je vedel, kaj bo. Nič hudega se mu ni pripetilo. Postavi se na noge in prične z opazovanji in poskusi. Spusti predmet, ki ga ima v roki. Kaj se zgodi z njim? V trenutku, ko je spuščen, ni več v zvezi z opazovalcem in zabojem. Nanj ne deluje nobena sila, zaboj ga ne vleče več s seboj. Dognali smo že, da mora telo v tem primeru mirovati ali pa se gibati enakomerno v ravni črti. Naj bo z izpuščenim predmetom eno ali drugo, obakrat mora zaostajati za zabojem. Ta se giblje vedno hitreje, zato predmet vedno bolj zaostaja. Z drugimi besedami povedano, predmet p a d a, in sicer enakomerno pospeševano kot v

Podoba 3.

območju težnosti kake zvezde. Z nadaljnjimi poskusi se opazovalec prepriča, da padajo telesa (ne glede na kak upor) enako hitro. Če namreč izpusti istočasno dve kroglici različnih »tež« in velikosti, imata v tem trenutku obe enako hitrost, ki jo obdrži, ker ne deluje nanje nobena sila. Obe kroglici »padata« tedaj z isto hitrostjo. Opazovalec in ostala telesa v zaboju pritiskajo na svojo podlago, imajo »težo«. Prožno pero se raztegne, ko obesi nanj »težek« predmet. Opravičeno smemo sklepati, da deluje v zaboju sila, ki ima vse znake težnosti, čeprav ni v bližini

nobenega telesa, nobene zvezde, ki bi jo povzročala. Vsi pojavi v zaboju se vrše podobno kakor v težnostnem območju zemlje. Poševno vržen predmet zariše parabolo kakor na zemlji. Razlika je mogoče le glede velikosti »težnosti«. Čim večji je pospešek (prirastek hitrosti na sekundo, ki mora biti pri istem enakomerno pospeševanem gibanju stalen) zaboja, tem »težji« so predmeti v njem in obratno. Če znaša pospešek 10 m, je teža enaka oni na zemlji. Opazovalec ne more tedaj z nobenim poskusom dognati, kje se nahaja: ali v težnostnem območju zemlje, ali v opisanem zaboju. Notranjščina zaboja je enakovredna ali ekvivalentna enakemu delu prostora v bližini zemeljske površine.² Naravni zakoni, ki vladajo na zemlji, imajo veljavo tudi v zaboju in obratno.

² To spoznanje — primerno posplošeno — je osnovno načelo ali princip splošne teorije relativnosti. Imenujemo ga »ekvivalenčni princip«.

Znano nam je, da se razširja svetloba v snoveh, ki imajo v vseh smereh enake lastnosti v ravnih črtah. V snoveh, ki nimajo te narave (ozračje zemlje) in na meji dveh »sredstev« različnih lastnosti (zrak — voda), se svetlobni žarki lomijo, spremene svojo smer. Zanima nas le prvi primer. Notranjost zaboja ima brez dvoma lastnost take snovi, v kateri so žarki ravne črte. Ta trditev velja le tedaj, če zaboj miruje ali pa se giblje enakomerno. Pri enakomerno pospeševanem gibanju pa morajo biti žarki krive črte — parabole! Mislimo si, da vpada ob strani zaboja svetlobni žarek pravokotno na smer njegovega gibanja. (Glej tretjo podobo!) V mirujočem zaboju napravi žarek z 1 označeno ravno črto; pri enakomernem gibanju poriše žarek še vedno ravno črto, ki je zaznamovana s 3; pri enakomerno pospeševanem gibanju pa je pot žarka kriva črta (2). Svetloba se namreč razširja enakomerno s hitrostjo 300.000 km na sekundo. To je največja hitrost, ki jo poznamo. Kakor smo zgoraj pokazali, da morajo telesa v zaboju padati enakomerno pospeševano, ravnотako sklepamo pri svetlobi. Žarek ni vezan z zabojem, zato mora zaostajati; čim večja je hitrost zaboja, tem bolj zaostaja žarek. Obnaša se kot curek vode. Kriva črta žarka v zaboju mora biti parabola. Svetloba pada kot vsa telesa. Svetloba ima — »težo«. Čim večji je pospešek zaboja, tem »težja« je svetloba, tem bolj je parabola žarka ukrivljena. V resnici je ukrivljenost pri razmeroma velikih pospeških nezatna radi velikanske hitrosti svetlobe. (Primerjaj začetni hitrosti in odgovarjajoči paraboli na drugi podobi.) Seveda ne gre za velikost ukrivljenja, gre za ukrivljenost vobče. Pripomnimo takoj, da svetloba ni iz snovi, kakor so mislili pred stoletji, temveč je neke vrste gibanje, ki ga imenujemo valovanje. Potankosti njene narave nas ne zanimajo. Ker pa je notranjost zaboja pri enakomerno pospeševanem gibanju enakovredna podobnemu prostoru na zemeljski površini, in ker vladajo isti zakoni v obeh prostorih, se mora žarek ukriviti tudi v težnostnem območju zemlje in vsakega drugega svetovnega telesa. Ukrivljenosti žarkov na zemlji ne bomo nikoli opazili. Njena težnost je prešibka, hitrost svetlobe pa prevelika, ukrivljenost zato preneznatna. Iz zadrege nam pomaga zvezdoslovje. Znano nam je, da ima Sonce veliko jačje težnostno območje od Zemlje, saj mu je z ostalimi premičnicami podrejena. Ob popolnem sončnem mrku se vidijo — tudi s prostim očesom — v bližini Sonca zvezde stalnice. Ker Sonce zvezdne žarke ukrivi, oko pa predmet postavi v ono smer, od koder prihajajo žarki, zato se nam vidijo zvezde stalnice odmaknjene od Sonca. Zavzemati morajo druge položaje, kakor tedaj, ko Sonca ni med njimi. Premik je tudi za zvezde, ki so Soncu najbližje, malenkosten, saj znaša v neposredni bližini njegovega roba 1,7 kotnih sekund! Dolžino 1 cm vidimo pod tem kotom v razdalji 1200 m! Zvezdoslovci, ki so odšli v kraje vidnosti popolnega sončnega mrka, so ta premik ugotovili. Šele s to ugotovitvijo zadobi naše razmišljanje stvarno podlago. Dokler za naše miselne sklepe ne dobimo potrdila od same narave, vse dotlej »visijo v zraku« in ne dosežajo veljave naukov, ki so zgrajeni na trdnih tleh izkustva.

Ugotovljeno je, da ima svetloba »težo«, čeprav nima nič snovnega na sebi. Zanimivo je, da nismo ničesar rabili pri obravnavanju, kar bi se tikalo njene narave. Le eno je odločilno: njena hitrost je končna. Ko bi se svetloba razširjala z neskončno hitrostjo, bi bila v zaboju njena pot vedno ravna črta (1), pa naj bo hitrost zaboja še tako velika. Svetloba bi ne imela »teže«.

Naša skromna izvajanja pa ne zadevajo samo svetlobnih žarkov, temveč vse, kar hiti z neskončno hitrostjo v prostoru. Sem spadajo »radio« va-

lovi (žarki), toplotni žarki in še mnogo drugih. Vsi prenašajo »energijo« ali zmožnost za delo. Toplotni žarki ogrevajo, svetlobni učinkujejo na fotografsko ploščo itd. Ker imajo vsi ti žarki »težo«, smemo sklepati, da jo ima tudi energija! Snov in energija bi bile po vsem tem le dva načina udejstvovanja enega in istega nečesa, čigar bistvo leži onkraj mej našega spoznavanja.

Mojmir Gorjanski / Trudna pomlad.

Poslednji sneg raztresen po razorih zdaj kopni...

Na svetli jasi bele breze so ozelenele,
pod njimi drobne rože včeraj so vzcetele. —
Sedaj že šipek sredi trnja tiho krvavi.

Čez polje veter tople je razpel dlani.
Visoko v vejah prve ptice so zapele. —
V vinogradih so pesmi fantov zazvenele
kot v čudno tajnem mraku julijskih noči.

Na mojih njivah pa še trudno beli sneg leži. —
V ozarah ptice po svetlobi hrepenijo,
ker temne sence padle so na njih oči.

Jaz tačam sam. — Svinčeno težko melodijo
mi poje bežni čas v skrivnost pomladnih dni —
a moje misli v čudno negotovost koprnijo.

Miha Vihar / V železnem taktu.

V železnem taktu zjeklenelih dni
sem drobec med drobtinami postal,
ko kaplja utopil sem se med ljudmi
in kam, čemu — več nisem spraševal.

Atom slaboten v vrvežu sveta
sem valoval z valovjem silnih rek,
ki so poplavile planjave deželâ,
v njihóvem hrumu utonil je moj jek.

V železnem taktu je odmeval čas,
vesoljstvo — kakor tajnostno kolo —
nam je sklesálo, zbrúсило obraz:
da vsem enako sije nam oko.

Hrumot, šum strojev je odmev
hotenja naših src in volj, —
jekleni udari vrisk in spev
so naš — ne več dehtenje polj...

OBZORNIK

Nove knjige.

Mentorjeva knjižnica. Ernst Eckstein: *Obisk v karceryu*, dr. J. Lovrenčič: *Ivan Trinka Zamejski*. 1933. Uprava »Mentorja« v Ljubljani. Tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. Str. 40. Cena 5 Din. — Poleg drugih imamo zdaj še »Mentorjevo knjižnico«, ki bo, upamo, našla med dijaštvom toliko naročnikov, da ne bo ostala samo pri prvem, poizkusnem zvezku. O njenem programu berete v tej številki na drugem mestu. Kaj naj rečemo temu zvezku? Morda je mnoge razočaral, češ, saj smo že vse brali v »Mentorju«. Res je, a koliko jih je še, ki »Mentorja« nimajo ali pa ga celo ne poznajo? In prav takim je »Mentorjeva knjižnica« v prvi vrsti namenjena. Morda se ob njej navdušijo tudi za list. Ne moremo si misliti dijača, ki ne bi segel po Ecksteinovem »Karceryu«, ki je v Nemčiji doživel že nešteto izdaj in ga imamo zdaj v prevodu z idrijskim narečjem Heinzerlingovim, kolikor se je pač dalo v našem listu reproducirati. Vseh dialektičnih glasovnih odtenkov pač ni bilo mogoče ujeti v znake, ki so nam v tiskarni na razpolago. — Da spozna dijaštvo in širša javnost pesnika Trinka ob njegovi sedemdesetletnici z izborom njegovih pesmi, menimo, da je tudi prav. Ob njegovem življenju in njegovih pesmih prihajajo človeku v spomin besede, ki jih je zapisal v goriški »Mladiki« ob stoletnici svojega prvega vzornika pevca Petra Podreke: »Vi Slovenci, ki se že od mladih nog zavedate in živite v svojem ozračju, ne morete pojmovati, kako se godi mlademu, šolanemu človeku, ki ve, da je živ, a živi v tujem okrožju in ne pozna drugega naroda razven onega, h kateremu je priklonjen, s katerim se pa ne ujema v jeziku in v navadah in od katerega je zaničevan kakor nekaj izrastek nižje vrste; ne morete pojmovati, pravim, kako se mu godi, ko se slučajno, nepričakovano zave, da je na svetu velik narod, ki govori njegov domač jezik, ki ima svojo osebnost, svoje pravice, svojo omiko, svojo književnost, svoje slavne može itd. Zbudi se kakor iz neprijetnih sanj in veselo presenečen spozna prvič, kam pripada, kje ima svojce v pravem pomenu in kje ima poleg osebne, domače, tudi splošno, narodno družino, h kateri se sme, se more in se mora prištevati. Zdi se mu, da se je prebudil k novemu, že nekoliko zamujenemu življenju, da je našel samega sebe in hoče na vso silo živeti na novo.« — Ako poznamo to pesnikovo izpoved, nam bo njegova pesem vse dražja in ga bomo mogli

prav ceniti, čeprav ga šolske čitanke ne poznajo in ga srečujemo v književni zgodovini mimogrede omenjenega med — epigoni.

»Obisk v karceryu« ilustrirajo risbe mladega Marija Preglja, življenjepisa Trinkov pa fotografija iz zadnjih let s faksimilom njegovega podpisa.

Oblika knjižnice je čedna, čeprav bi bilo želeti manjši format, ki pa to pot ni bil mogoč radi sedanjega »Mentorjevega« stavka.

Ivan Pregelj: Izbrani spisi. Osmi zvezek: Simon iz Praš, Usehli vrelci. V Ljubljani 1933. Založila Jugoslovanska knjigarna. Za Jugoslovansko tiskarno v Ljubljani: Karel Čeč. Str. 218. Cena vez. Din 60.—, broš. 45.—. To pot je Pregelj literaren. Izrazito literaren, čeprav se tudi sicer tu in tam v tem pravcu »vsevdil« ponavlja v najrazličnejših variacijah. Cudiš se njegovi erudiciji, njegovim domislekom in projekcijam, ki ti kažejo prošlost in sodobnost v toplo zavzetem podoživljanju, ob katerem se pa sam ne razgreješ, ker te omrazi preračunjenost čarovnjaškega eksperimentatorja in tako ne verjameš, da bi bil Simon iz Praš res pravi Simon Jenko in Zornik res Zornik. V obeh je avtor sam, to se pravi, preveč ga je, da bi nam mogel pričarati iluzijo objektivnega lika. — V opombah, v katerih podaja avtor data in dejstva iz Jenkovega življenja, zaključuje: »Ta vsakdanja, a prav zato tembolj notranja tragedija pesnikovega duševnega in telesnega življenja je stožer in vsebinsko jedro, ki ga drapira ozadje in osredje kulturnega življenja doma in v velikem svetu. (Metternich, Bleiweisove »Novice« 1848, šolske razmere v Novem mestu, ljubljanske šole l. 1854, Bahovi huzarji, študentstvo na Dunaju, Krimska vojska, mlada slovenska književnost Vajevec in Glasničarjev, Južni Sokol, čitalništvo i. dr.) — Ne oziraje se na pragmatični red dogodkov je pisatelj to snov prestiliziral v šestero motivno ubranih poglavij — Njegovo polje, Gošosevci, Njegove pomladi, Meglenica, V njegovem Kranju in Njegova skrivnost — izmed katerih naj je vsako drugačna perspektivna točka na pesnikovo osebo in duhovnost.« To se mu je — exceptis positis — posrečilo, kakor se more posrečiti le Preglj samemu, ki ume živeti se v pokrajino in čas in mojstrsko drapirati. — Kot je podal v »Simonu iz Praš« ozadje in osredje prošlosti, tako je v »Usehlih vrelcih«, o katerih ima vtis, da izdaja vsebinsko in miselno le fragment, zajel iz ozadja in osredja naših dni osebe in probleme, ki jih še vedno

doživljamo in nas zato še posebno zani-
ma, kako jih Pregelj pojmuje in rešuje.
Osmi zvezek bo živel v šoli in ga bo
vesel profesor in dijak najvišjih dveh
razredov: ob njem bodo literarnohistorič-
ne ure pravo življenje.

Mimo »Jesenske ljubezni« (35), »Zor-
ko« in »Zorkov« na več krajih mesto Zor-
nik in Zornikov ter zamenjave vrst na str.
166 nisem našel drugih tiskovnih napak,
čeprav sem se ustavil tu in tam, ko me je
to in ono motilo, a menim, da me je osup-
nila le Pregljeva stilistična posebnost.

**Zdravko Ocvirk: Daritev mla-
dosti.** Opremil in ilustriral Karel Kregar.
Portret Nikolaja Pirnata. Založila Založ-
ba »Plamen«. Tiskala Jugoslovanska ti-
skarna v Ljubljani. Str. 54. — Na ovoj
mlad fant z resno trpkim izrazom usten
in oči s krepko poudarjenimi obrvmi, nad
katerimi se boči visoko čelo še vse jasno
z rahlo zasenčenostjo. To je portret Niko-
laja Pirnata — prav Zdravko Ocvirka, ki
ga je Pirnat portretiral. Daritev mladosti
so pesmi, ki jih začneš brati na deveti
strani in končaš na petdeseti, ko si štiri-
najst strani preskočil, če se nisi ustavil
ob šestih Kregarjevih risbah, katerim se
pridruži še uvodna in sklepna. Pesmi je
v zbirki šest in dvajset. Kakšne so? Ne
vsebinsko ne oblikovno, niso nikako raz-
odetje. Sedem epigrafsko podanih iz-
povedi in utrinkov, ki jim manjka glo-
bine in žarenja in so kar vsakdanje pleh-
ki. Poglejmo kar uvodni utrinek »V sebi
nosim«:

V sebi nosim tiho željo biti,
brez nehanja rasti, se boriti,
z zadnjo se skrivnostjo sniti.

Str. 9.

Saj je ta »tiha želja« lepa, a rajši bi,
če bi nam pesnik v svojih pesmih poka-
zal rast in borbo z zadnjo skrivnostjo.
Pa ga vidimo in slišimo v drugih devet-
najstih pesmih le, kako impresionistično
doživlja večer, ko ima za seboj bele dne-
ve z zarjami in sivimi oblaki in dežjem
in kako ga objema žalost »sredi poti«, ko
je obstal, »kot da je zgorel pot«, in
meni, da bo v temi blodil do konca, češ,
da »strte so mlade moči«. Kakor se mi
zdi vsa ta žalost narejena, — kdo je ni
še delal v svojih mladih letih, da bi se
postavil s sentimentalno melanholično
gesto? — bi pričakoval pri Ocvirku, da
bi njegove strune zapele v duru, ki naj
bi odgovarjal njegovemu spoznanju, ka-
tere ga podaja »Motto«:

Človeku je sojeno večno hitenje
in večno prerivanje iz časa v čas,
brez konca borenje, brez konca
trpljenje,
človeku usojen je večni poraz.

Str. 42.

Tako pesimistično gledanje in pojmo-
vanje življenja ni sicer nič novega, a če
meni, da je »Naša usoda«:

Tako brez vzroka bomo vsi končali,
prišli smo tiho, tiho bomo se razstali.
Nikjer na svetu nimamo obstanka.
Kje naše je domovje, to nam je

uganka. — Str. 43.

bi se sprijaznil z njo in se z njo moško
boril, ne pa »jokal za belimi dnevi« in
ugotavljal, da »s smrtjo je z nami za vse-
lej končano« ter da je »škoda za delo,
za rast in hotenje« (str. 31.). Iz te »mo-
drosti« in skepse — je tudi značilna za
mlada leta in največkrat literarna! —
preide Ocvirk preko smrti v lep finale:

O daj Gospod,

o daj mi luč, da bom dotipal cesto,
kot slepec, ki dotipa v mesto,
do Tebe rad bi našel pot.

Noči in dnevi so kot čaše brez pijače,
utrudi nas, sirote, dolga hoja,
nalij do roba vanje nam opoja,
živeti ni mogoče nam drugače.

Kako bi zadnjo tajno razrešili,
da bi otresele nam se duše dvomov?
Težko življenje siromakov je brez

domov!

Kaj le po smrti bomo se umirili?

Poleg te pesmi izpričujejo pesnika še
»Molče gorijo«, »Tako lepo je«, »Večerie«,
»Jesenska«, »Kot rožni grmi«, »Na mo-
jem oknu«, »Kot slutnja težka«, »Dež« in
še »Resnacija«, v katerih pa te še vedno
zaboli kaka beseda, kar dokazuje, da
Ocvirk skrivnostne uganke pesniškega
izraza še ni prav doumel. Vendar, »če-
prav ni sad še zrelo, nam je le »kot cvet
v dopadenju« in upamo, da bo še »v sa-
moti pel« in da ni »mladika, ki rasti več
ne more«.

Boleslav Prus: Faraon. 1932—33.
Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.
Ljudska knjižnica 48—50. Iz poljščine
prevedel Francé Koblar. Tiskarna sv. Ci-
rila v Mariboru. I. str. 254, II. str. 298, III.
str. 251. Cena vez. Din 55.—; 65.—; 55.—;
broš. Din 45.—; 55.—; 45.—. — Boleslav
Prus (Aleksander Glowacki 1847—1912),
ki ga poznamo Slovenci po njegovi »Stra-
ži« iz predvojne »Leposlovne knjižnice«, je
veliki sodobnik velikega H. Sienkiewicza
(1846—1916) in pesnice M. Konopnicke
(1842—1910). Ko se je posvetil časnikarski
službi, je začel s črticami, novelami in
članki, v katerih se je boril za družabni
napredek, za znanost in prosveto. Tedaj
je spoznal, da poezija in znanost sama na
sebi nista v resničnem življenju plodni,
zato se je usmeril v praktičnega glasnika
ljudskih potreb in postal kot pisatelj
vzgojitelj svojega naroda. Njegov roman
postane oblika za vzgojitelja in družabne-

ga zdravnika, pri katerem stoji v ospredju znanje in čut za resničnost materiala, toda umetnik mogočno zmaguje snov in daje vsemu delu dih skrivnostne moči in razodetja. V »Faraonu« (1897) se je Prus obrnil od podob sodobnega življenja in šel v davno prošlost Egipta in podal grandiozno sliko njegovega žitja in bitja ob mlademu princu Ramzesu, katerega stremljenje in hotenje, boje in zmage in padce moraš ob napeti pozornosti spremljati od začetka do konca. — V »Faraonu« je Prus iskal rešitve med pozitivizmom in romantiko, med osebnostjo in vesoljnostjo. Kakor je posamezni človek sicer navezan na celoto sistema sveta, v katerem živi, in ima vsako njegovo dejanje dalekosežne posledice, ki jih mora razum dobro pretehtati, tako je velik, ustvarjajoč človek visoko nad običajnim redom in je njegov boj podlaga vsakemu napredku. Nič čudnega, če je zato ta veliki roman kljub svoji historičnosti, v kateri pride do veljave tudi alegorija socialnega življenja Prusove sodobnosti, vsečuden in da so ga uvrstili ob najboljše zgodovinske dela v svetovni književnosti. Fr. Koblarju moramo biti hvaležni za njegov lepi prevod, kateremu je dodal temeljit uvod, iz katerega smo posneli svoje kratke podatke. Da je v tako ogromnem delu ostalo mnogo tiskovnih napak, je umljivo. Opomniti moramo, da »Faraon« ni knjiga za otroke pa če tudi odrasle, ki jih mika zgodovina.

François Mauriac: Kačja zalega. Roman. 1933. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Leposlovna knjižnica 12. Prevodel dr. Tone Bajec. Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. Str. 216. Cena vez. 55 Din, broš. 45 Din. — »Dragi prijatelj, hvala Vam, ker me ne sodite po tej ali oni knjigi, marveč se ozirate na moje celotno delo ter opazate ta dolgotrajni in bolesten trud, da ne bi izdal ne svoje vere ne svoje umetnosti. Težav soglasja med obojim niti najmanj ne zanikujem. Vendar me to ne ovira, da se ne bi kot romanopisec danes bolj ko kdaj zavedal vsega, kar dolgujem svoji katoliški veri. Ponašal sem se, da sem v tej doprinesel Bogu nekatere žrtve. Toda ne, nikakor ne! Kar je v mojem delu najboljšega, kar mu daje značajnost, znanost in mikavnost: vse to izhaja iz moje globoke vernosti. Se več! Vse moje delo dolgujem Jezusu Kristusu. Sedaj je veselje in mir radi Njegove prisotnosti, sedaj je na žalost tesnoba zaradi Njegove odsotnosti, bilo je stanje greha in stanje milosti ono, kar je prineslo dan, prineslo noč v preprosto svet, ki sem ga zamislil, v temo, ki so jo presekali svetli žarki. Želim, da se kar najbolj oddaljite od temne strani mojega dela. Ta temna stran me vedno navdaja z veliko tesnobo, čeprav je v Kri-

stusovih rokah, da kakor je v Kani vodo v vino spremenil, še enako stori: da tudi motna knjiga vodi dušo, da njega bolje spozna in najde pot do Njega.«

S temi besedami je označil Mauriac mladim prijateljem okoli revije »Rex« svoje delo. Ako prebereš »Kačjo zalego«, ki je samoizpoved 68letnega odvetnika, boš videl in doumel grozno borbo človeškega srca in duše v vsem neskladnem pehanju in nehanju od mladostne zanesenosti preko razočaranj, ki vodijo v mizantropijo in čudaštvo, do zadnjega spoznanja, v katerem je rešenje. To rešenje je pa — milost vere. O svojem junaku pravi uvodoma pisatelj: »Svoje je čutil, sovraštvo in skopost sta mu razjedala srce, pa kljub vsej nizkotnosti hočem, da se vam zasmili; hočem, da se zanj zavzemi vaše srce! Skozi vse življenje mu pogubne strasti zastirajo luč, ki je tako blizu, ki ga njen žarek včasih gane, skoraj, skoraj vžge; njegove strasti — najbolj pa še mlačni kristjani, ki nanj oprežujejo in ki jih sam trpinči... Koliko jih je med nami, ki na tak način grešnika odbijajo, odvrtaajo od resnice, ker ta ne proseva več skozi nje same!« Res, Louis se nam kljub svojim zablodam zasmili, zasovražimo pa njegove najbližje razen onih treh, ki jih je tudi on ljubil in ga je njih žarek včasih ganil, skoraj vžgal. Nauk »Kačje zalege« je današnji družbi potreben in je oni, ki ga je dal tudi svojim mladim prijateljem: »Podrudimo se, zmanjšati razdaljo, ki še obstoji med našimi besedami in dejanji. Vaše javno življenje kot kristjanov ne bo rodilo sadov, razen v tisti meri, s katero boste v globini svojega srca združeni z Jezusom Kristusom.« — Kaj, ko bi si upal kdo naših pisateljev kaj takega napisati? Ne upajo si, tudi v katoliških revijah ne, ker jih je — sram in se bojijo poroga. Taka je naša vera! Mauriac bi moral napisati tudi nam posebno poslanico.

Bajčev prevod je vzoren in je človek vesel njegovega jezika.

Verne Jules: »Dvajset tisoč mil pod morjem.« Ljudska knjižnica, zvez. 44. Založila »Jugoslovanska knjigarna« v Ljubljani, 1933. Str. 292. Cena broš. izvodu Din 28, vezanemu Din 40. — Kdo ne pozna tega nedosežnega pisatelja fantastičnih zgodb, čigar drzna domišljija vodi bralca po vseh kontinentih, v mejah možnosti, ki so jih doslej uspehi na raznih znanstvenih poljih že res potrdili ali pa uresničili. Ne moremo se tedaj čuditi, če ima Verne po vsej zemeljski obli na milijone navdušenih bralcev, saj nudi res vsakemu, zlasti pa še doraščajoči mladini, polno mero zabavnega in poučnega čtiva v najbolj napeti obliki. V tej knjigi nas pisatelj vodi v podmornici »dvajset tisoč

milj pod morjem«, kjer vsi zavzeti strmi-
mo pred čudesi podmorskega rastlinstva
in živalstva, kjer se borimo s strašnimi
morskimi somi in polipi, nabiramo v In-
dijskem oceanu bisere, brskamo med
zakladi potopljenih ladij in dosežemo
pod ledenimi gorami celo južni tečaj.
Skratka: knjige ne odložimo prej, dokler
nismo dospeli do zadnje strani. Prepri-
čani smo, da bo našla knjiga hvaležne
bralce tudi med dijaštvom.

Dr. Lovro Sušnik: **Akademski
poklici.** Str. 384. Cena vez. Din 40. Po po-
šti Din 45.— O tej prekoristni in prepo-
trebni knjigi smo letos poročali že v 1.
in 4. številki, a sedaj ob koncu šolskega
leta, ko je toliko abiturientov in absol-
ventov nižje gimnazije in drugih strokov-
nih šol, ki doslej o svojem poklicu še ni-
so razmišljali, se nam zdi umestno, opo-
zoriti še enkrat na to delo. Kdorkoli si na
razpotju in ne veš, kam bi se obrnil in kaj
bi začel — v »Akademskih poklicih« naj-
deš zanesljivega svetovalca, saj so v njih
podrobno obdelane vse panoge in moreš
ob pogojih in statistiki sedanjega stanja
— druga izdaja je izpopolnjena z najno-
vejšimi podatki! — mirno pretehtati in
presoditi, kam bi se odločil. Sezi tedaj po
tej knjigi, ki te utegne pravočasno ob-
varovati pred raznimi neprijetnimi raz-
očaranji!

Naši zapiski.

Kaj pravi Ford o Edisonu.

Da bi slaven človek napisal o drugem
sodobnem slavnem človeku knjigo, je
menda zelo redko, ako ne edinstveno.
To je storil Ford, ki je napisal zanimivo
knjigo o Edisonu. Pri tem je treba takoj
omeniti, da sta bila oba moža dobra pri-
jatelja, kar nam že pove naslov te iz-
redne knjige, ki se glasi »Moj prijatelj
Edison«. Pravkar je izšla v francoskem
prevodu.

V značaju in delovanju obeh mož so
bili dani vsi pogoji, da sta se prav dobro
razumela. Ford nam prikazuje Edisona
pri delu, Edisona raziskovalca in udej-
stvitelja, skratka, Edisona v njegovem
»edisonovanju«.

Za kaj se je zanimal Edison? Odgovor
na to je dal sam, ko se je neki dan vpi-
sal v spominsko knjigo slavnega botanika
Lutra Burbanka. V njej se je namreč
nahajal stolpec z napisom, naj vanj za-
piše obiskovalec, za kaj se zanima. Edi-
son je brez obotavljanja napisal: »Za
vse«. Petdeset let poprej, ko je bil deček,
je sklenil, da prečita vse knjige javne
knjižnice v Detroitu, od prve do zadnje,
kar lepo po vrsti, polico za polico, brez
ozira na to, kakšna je bila vsebina. Ford

pravi, da je bil radi tega Edison stro-
kovnjak v vseh zadevah: v botaniki, geo-
logiji, zvezdoslovju, politični zgodovini,
umetnosti, stavbarstvu itd.

Ali ga je denar tudi zanimal? Denar
sam na sebi ne, o tem ni dvoma. Kot de-
ček si je služil denar s prodajanjem ču-
sopisov po mestnih ulicah, toda ta denar
je uporabljal za nakup kemijskih proiz-
vodov, kajti bil je navdušen za kemijo in
za knjige. Denar je bil zanj samo sred-
stvo, ne končni cilj.

Edison se je torej hotel posvetiti ke-
miji, toda slučaj je nanesel, da se je
začel baviti s fiziko. Imel je prisotnost
duha, da je rešil hčerko nekega postaj-
nega načelnika s stranskega tira, baš ko
je po njem prihajal vagon, katerega je
bila odbila lokomotiva pri premikanju.
V zahvalo za to ga je oče naučil brzo-
javljenja in vseh skrivnosti brzozajvnih
aparatur. Edison je postal prvovrsten
telegrafist in je kmalu napravil v tej
stroki važne izume. Našel je tako svojo
življenjsko pot. Prav za prav bi bil lahko
s svojim znanjem in svojimi zmožnostmi
našel dvajset drugih potov in bi na vseh
prav tako dobro napredoval. Celó nje-
gove napake so mu koristile. Bil je ne-
koliko naglušen, in to mu je prišlo zelo
prav. Gluhi globlje mislijo, kajti čujejo
manj ropotov, ki bi jih mogli napraviti
raztresene. In Edison se je imel baš svoji
naglušnosti zahvaliti, da je zelo izboljšal
fonograf.

Eno celo leto je delal dvajset ur dne-
vno, tudi ob nedeljah, da bi dobil iz fono-
grafa pravilno reprodukcijo besede »spe-
cies«. Bil je uprav neutrudljiv preizkuše-
valec. Nikoli ni načel kakega vprašanja,
da ne bi bil prečital vsega slovtva o
njem, ter ponovil in prekontroliral vse
poskuse, ki so jih bili poprej napravili
drugi. Tako je najbolje videl, kaj se je
v tej ali oni zadevi že napravilo, in kaj bi
bilo še mogoče napraviti.

Ko je skušal izboljšati akumulatorske
baterije, je doznal, da ni nikakega slov-
stva o točkah, ki jih je želel proučiti. In
tako je začel s poskusi. Vsak je dobil
svojo številko, toda ko je prišel do šte-
vilke 10.000, se je vrnil k številki 1 in je
napravil tako pet vrst 10.000 poskusov,
preden je našel to, kar je želel. Vsak
poskus je napravil s posebnim ciljem, da
preizkusi eno možnost.

Pri svojih poskusi in proučevanjih
je imel le en končni cilj, namreč upo-
rabo v industriji in trgovini. Tako je bilo
pri razdelitvi elektrike po njegovem iz-
umu žarnice, pri magnetskem obdelova-
nju železne rude, pri izdelovanju ce-
menta. Zanj je bil cement gradbeni ma-
terijal bodočnosti.

Ni bilo kmalu takega delavca, kot je
bil Edison. Uprav neverjetno je častil

delo in smatral ga je za najlepšo vseh časti. Sicer človek potrebuje spanja, toda Edison se mu je odrekal, kadar je bilo potrebno. Lahko je spal štiri ure ali deset ur, ali pa sploh nič, kakor je pač mogel pri svojem raziskovanju. Opazil je, da mu ni bilo treba normalno spati, kadar se je zelo zanimal za kakšno stvar. Nadaljeval je z delom tako dolgo, dokler ni njegov um, kot se je sam izrazil, prenehal zadostno delovati. Tedaj pa je legel in zaspal, kjerkoli se je nahajal. Včasih je legel kar na mizo ter si položil knjige pod glavo. Sanjal ni nikoli.

Ce je bil v družbi in ga ta ni zanimala, je kratkomalo zaspal. Kadil je in celo čikal, toda cigarete so se mu gnusile. Alkoholnih pijač ni nikoli vžival. Bil je metodičen duh in si je sestavil svojo prav posebno pisavo, ki je pa bila zelo čitna: vsaka črka je stala zase in pokoncu.

Nikoli ni pustil svojih sotrudnikov, da bi delali sami ponoči: vedno je bil med njimi in večinoma je delal za dva. Bil je izredno vztrajen, toda tudi zelo prijazen značaj. Ni bil enostavno stroj za delanje. Bil je zelo družaben in vedel je pripovedovati mnogo anekdot najrazličnejših vrst. Imel je smisel za šalo in ni mogel razumeti človeka, ki mu je to manjkalo. Vedno je videl smešno in zabavno stran stvari.

Šele proti koncu svojega življenja se je Edison spet začel baviti z znanostjo, ki ga je zanimala kot dečka, namreč s kemijo. To je bilo za časa svetovne vojne. Za slučaj, da bi se je udeležile tudi Zedinjene države, kar se je nato tudi v istini zgodilo, je mislil na to, da je neobhodno potrebno, da pridelajo doma ves kavčuk, ki ga rabijo. In tako je začel z velikanskim botanično-kemijskim raziskovanjem. Ko je umrl, je bil preizkusil 15.000 rastlin z ozirom na možnost, ali bi se dal iz njih soka pridobivati kavčuk.

Neki japonski pesnik je napisal, da sta dve vrsti umrlih: oni, ki smo jim hvaležni, da so živeli, in oni, ki smo jim hvaležni, da jih ni več. Nikakega dvoma ni, v katero vrsto spada Edison. Vsi mu moramo biti hvaležni ter občudovati lepi zgled, ki nam ga je dal. P. B.

Brazilec — kandidat Nobelove nagrade za slovstvo.

Brazilska književna akademija je v imenu vseh pisateljev svoje domovine predložila odseku Nobelove literarne nagrade kandidaturu največjega sodobnega brazilskega književnika za letošnje odlikovanje. Gre za Coelho Netta, čigar spisi spadajo v najboljše v portugalskem

pismenstvu. Obsegajo namreč nad sto snopičev: romane, povesti, gledališče, pesmi, kritike itd. Coelho Netto se je z uspehom lotil vseh slovstvenih vrst in je vrh tega profesor književnosti v dveh zavodih brazilske države. Nekateri njegovi romani so prevedeni v glavne jezike. (Izrekaj ga: Kuélju Nétu, latinska podstava njegovega imena: cuniculus = kunec, nepos = vnuk.) A. D.

Pomenki.

Vinko Podraški, Ljubljana. Šopek prvih pesmi ste mi poslali. Vsebinsko so nekatere lepe, a jezik in mera sta Vam še neokretna, kar v Vaši starosti ni nič čudnega. »Na cvetno nedeljo« ste pripravili beganico, ki bi bila lepa, če bi bila bolj pisana — v rimah, ki so sedaj vse enake. »Tujec domači vasi« je nastal pod vplivom Levstikov. »Naše vasi«, ki je pa seveda ne dosega. »Spomladi« je oblikovno še najboljše, a vsebinsko plehka, ker ne veste drugega povedati nego do neokusnosti pogrete besede o snegu, ki je skopnel, o ptičkih, ki se vračajo in pojo, ker mraza hudega več ne trpijo... Boljša je vsebinsko »Srečnemu«, ob katerem pa ne bi smeli ostati samo pri vprašanjih. Lepa je tudi »Mi smo romarji«, ki me je spomnila, da sem nekaj podobnega bral letos v Mentorju. »Zapuščeno mesto« je slabo, v »Majniški« pa srečujemo zopet pomlad, ki ni nič lepša ko v prejšnji pesmi. To pot torej nič. Morda boste imeli več sreče v prihodnjem letu.

Sfinks. Poslano prihraniš za prihodnje leto.

Aleš, Ljubljana. Strog kritik ste si, kar je najboljše znamenje, da ste na pravi poti. Pesem je kar dobra! Priobčim jo v prvi številki prihodnjega letnika, v katerem, upam, se boste še oglašili in se tudi predstavili!

Janez N., Ljubljana. Tudi Vaše tri sem moral radi prostora spraviti čez počitnice!

Benjamin, Ljubljana. Upam, da si postanemo še dobri znanci, čeprav mi je izmed poslanih treh samo »Resnacija« všeč, ki jo morda pozneje kdaj priobčim. »Spomin« se mi zdi preveč sentimentalni. »Bolni domovini« pa preveč razvlečena in še prepatetična. Krepko naprej!

Blagomir Potoški, Novo mesto. »Grešnik« je precej čedno pisana zgodba, v kateri ste se skušali tudi psihološko poglobiti, mestoma kar prav dobro, — pa mi vendar radi vsakdanje gostilniške miljejnosti ni všeč. Napredek je viden!

Umen, Novo mesto. Ze zlepa nisem bral tako posrečene humoreske kot je Vaš »Prvi honorar«, ki bi ga skoraj po-

stavil ob stran Murnikovim študentovskim. To bo smeha, ko ga prihodnje leto priobčim! Nekaj bi Vas pa prosil: prepisite humoresko še enkrat radi tiskarne, za katero je treba pisati samo na eno stran! Če imate še kaj podobnega v zalogi ali če se Vam še kaj takega posreči, kar pošljite! Naši humoristi so pomrli — občinstvo čaka novih!

Milanov, Ljubljana. Na splošno so vse dobre in jih bom nekaj priobčil, a šele v prihodnjem letniku. Le še se oglasite!

Smiljan, Ljubljana. Poslana pesem je dobra, čeprav bi rajši, da bi se ravnali spočetka po tradicionalni metriki. Drugič pošljite kaj več!

Paragraf, Ljubljana. Prožno in toplo se bere Vaš spomin »Saj smo popotniki...« Zlasti ste močni v opisu pokrajine. Menim, da se boste še lepo razvili in se pridno oglašali v Mentorju!

Milivoj, Ljubljana. Tudi Vaša črtica »Spoznal sem prijatelja« je čedna. Jezik Vam prijetno teče. Dobil sem vtis, da boste napisali še boljše stvari. Nekoliko se boste pač morali poglobiti in se ogibati površnosti in običajnih finalov iz šolskih nalog. — Vsem trem: prihranim. Morda v vzpodbudo o priliki le priobčim.

Vsem: Mislite o počitnicah včasih tudi kaj na Mentorja in mu skušajte pridobiti novih naročnikov. Uprava postreže lahko še vedno z vsemi letošnjimi številkami in tudi s prejšnjimi letniki! Kdor more, naj si nabavi vse letnike — ne bo mu žal! Iz zgodovinskega pregleda v tej številki vidite, kaj vse lahko dobite v njih!

Rešitev zank in ngank.

Izpreminjevalnica: Noč — nos — kos — kol — kal — kan — dan. (Bilo je tudi nekaj drugačnih rešitev, ki so kajpada prav tako mogoče!) — **Računska?:** Moli in delaj! — **Številnica:** Danes meni, jutri tebi. — **Posetnica:** Gimnazijski ravnatelj. — **Računska naloga:**

$$1. \left(\frac{3}{3}\right)^3 + \frac{3}{3} = 2 \quad 2. 3 = \frac{\frac{3}{3}}{\frac{3}{3}} = 2$$

$$3. \frac{3 \cdot 3 + 3}{3 + 3} = \frac{12}{6} = 2$$

Prav so rešili: Obran Martin, Kolarič Mirko, Rožmarin France in Rusjan Gojko, gimnazijci v Ptuj, ter Jug Franjo, študenti pri Mariboru.

Vsem zamudnikom!

Zadnjemu zvezku priložena prošnja še ni zganila vseh, da bi poravnali zaostalo naročnino. Zamudnikov je toliko, da je »Mentorjevo« stanje, ko je treba poravnati tiskarniške stroške, kar obupno. **OPOZARJAMO ZATO VSE, KI NAM ŠE DOLGUJEJO NAROČNINO, DA TAKOJ IZPOLNIJO PRILOŽENE POLOŽNICE IN NAKAŽEJO OZNAČENI ZNESEK,** ker bi bili sicer primorani seči po skrajnem sredstvu: izterjati naročnino po svojem zastopniku.

KNJIGARNA NOVA ZALOŽBA

TRGOVINA S PISARNIŠKIMI POTREBŠČINAMI

R. Z. Z. O. Z.

LJUBLJANA

NA KONGRESNEM TRGU

priporoča dijakom in njih staršem bogato izbiro vsakršnih šolskih in pisarniških potrebščin, vse knjige za šole, zvezke, pisalno in risalno orodje, barve, papir za risanje in za načrte itd., itd.

Kdor kupi za 100.— Din, dobi na izbiro: Podobe iz sanj (Can- kar), ali dramo Kasijo (Majcen), ali pesmi Tristia ex Siberia (Mole) kot dar. — Pri Novi Založbi je izšla Literarna veda (dr. Keleminova).

Najstarejša knjigarna Jugoslavije!
Ustanovljena leta 1782

KLEINMAYR & BAMBERG

LJUBLJANA

Miklošičeva c. 16 Telefon 31-33

Največja zaloga tu- in inozemskih knjig in časopisov, muzikalij (not) za vse instrumente, ki jih potrebujete in si jih želite: učne in leposlovne, mladinske, znanstvene itd., knjige v slovenskem, nemškem, francoskem, angleškem in vsakem drugem jeziku. — Originale in prevode grških in latinskih klasikov, enako tudi kompletno »Reclams Universal-Bibliothek«, »Miniatur Bibliothek« in »Sammlung Goeschen«, športno in šahovsko literaturo itd., kakor tudi vse pisarniške potrebščine.

Torej ne pozabite knjigarne Kleinmayr & Bamberg!

Za nakup šolskih in tehničnih
potrebščin se priporoča
trgovina s papirjem

M. TIČAR

LJUBLJANA

Vezava »Mentorja«.

Kakor doslej vsako leto, bo poskrbela uprava »Mentorja« tudi letos za vezavo lista v dosedanja obliki (celo platno z napisom). Kdor želi torej imeti vezan letnik, naj prinese ali pošlje svoj izvod v upravo do 30. maja; vezan bo nato list najkasneje do Vidovega dne. Za vezavo se plača Din 20.— vnaprej. Če kdo želi, mu za enako ceno lahko obenem z letošnjim letnikom oskrbimo vezavo tudi za prejšnja leta, od letnika 14 (1926/27) dalje.

Statistika naročnikov »Mentorja«.

Kot je razvidno iz jubilejnega spisa na str. 202, je število naročnikov letos zopet padlo. Splošna gospodarska stiska tedaj tudi »Mentorju« ni prizanesla. Upajmo, da bo prihodnje leto že boljše! Vse cenjene naročnike prosimo, da nam ostanejo zvesti, in še jih prosimo, da bi nam pridobili novih naročnikov. Poverjenikom pa se še posebej zahvaljujemo za njihovo delo in trud!

*Kdor kupuje knjige
gre v
Jugoslovansko
knjigarno
v Ljubljani*

Zahtevajte prospekte!

Zbirke žepnih slovarjev in učbenikov / Leposlovne knjižnice / Ljudske knjižnice / Zbirke domačih pisateljev / Zbirke mladinskih spisov / Zbirke »Kosmos« / Možnost mesečnega odplačevanja.

Naročniki knjižnih zbirk uživajo 25% popusta pri nakupu drugih knjig iz naše založbe izvz. šolskih

**LJUDSKA
POSOJILNICA**
REG. ZADRUGA Z NEOMEJ. ZAVEZO
V LJUBLJANI

obrestuje hranilne vloge po najugodnejši obrestni meri, vezane vloge po dogovoru ter brez vsakega kredita.

Tudi rentni davek plačuje posojilnica sama.

Svoje prostore ima t.k. za frančiškansko cerkviijo, v lastni palači, zidani še pred vojno iz lastnih sredstev. Poleg jamstva, ki ga nudi lastna palača, veleposestvo in drugo lastno premoženje, jamčijo pri Ljudski posojilnici kot zadrugi z neomej. jamstvom za vloge vsi člani s svojim premoženjem, ki presega večkratno vrednost vseh vlog.

Hranilne vloge znašajo nad
160 milijonov Din

**Trgovske knjige
in šolski zvezkil**

Vedno v zalogi:
glavne knjige, ameri-
kanski journali, štra-
ce, spominske knjige,
bloki, mape itd.

ANT. JANEŽIČ
LJUBLJANA, FLORIJANSKA 14

Knjigoveznica,
industrija šolskih zvezkov
in trgovskih knjig.

**TISKARNA
SLOVENIJA**

DRUŽBA Z O. Z.
LJUBLJANA
WOLFOVA UL. 1
TELEFON 27 - 55

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko
spadajoča dela po zmernih ce-
nah. — Časopisi, knjige, revije,
brošure, vabila, letaki, plakati itd.
Zaloga beležnih koledarjev. —

